

Somaliske ungdommers møte med det norske samfunnet.
En studie av faktorer som påvirker integrering.

Anne Gro Rue
VID vitenskapelige høgskole
Stavanger

Masteroppgave i interkulturelt arbeid
MIKA - 316

Antall ord: 30690
16. mai 2018

«Ein må jo skjønna at folk e litt forskjellige
– at ein ikkje male alle med samme børste.»

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg hvordan ungdommer med somalisk bakgrunn forholder seg til to kulturer i sin hverdag. Gjennom kvalitative intervjuer av norsksomaliske ungdommer i Stavangerregionen, får jeg kjennskap til hva de mener påvirker deres integrering. Et utgangspunkt for denne studien har vært en del negativt fokus i media rettet mot denne immigrantgruppen. Som lærer i videregående skole har jeg hatt mange elever med somalisk bakgrunn i årenes løp, og jeg kjenner ikke igjen det negative bildet som blir tegnet av somaliere. Forenklete kategoriseringer av mennesker kan lett føre til en uheldig stigmatisering, noe som jeg har drøftet ulike aspekter ved i denne studien.

For å finne ut mer om hvordan disse ungdommene mestrer ulike kulturimpulser i sin integrering, brukte jeg problemstillingen «Hvordan møter somalisk ungdom det norske samfunnet, og hvilke faktorer påvirker deres integrasjon?». Interkulturell kompetanse, grad av integrering og inkludering er relevante aspekter i denne undersøkelsen, samt medborgerskap som handler om å være likeverdige samfunnsborgere som bidrar til fellesskapet.

Jeg har intervjuet 8 ungdommer med somalisk bakgrunn som alle går på studiespesialiserende retning i videregående skole. Gjennom en kvalitativ tilnærming er ikke analysen representativ, men gjennom samtaler ønsker jeg å forstå hvordan de 8 ungdommene takler ulike impulser de møter på tvers av kulturer. Det kommer fram at de har planer om videre utdanning etter vgs. De fleste ser for seg en framtid som inkluderer jobb, familieliv og samvær med «norske» og «somaliske» venner.

Det kommer fram i samtalen at det er vanskelig å kjenne seg igjen i negative kategoriseringer av norsksomalier i media, og flere mener det er bedre forhold for integrering i Stavangerregionen enn i Oslo blant annet på grunn av bosettingsmønsteret.

Et aspekt som blir nevnt er at ungdommene får flere somaliske venner i vgs. enn det de har hatt tidligere. De sier at det ofte er enklere i visse sammenhenger som har med religionen islam å gjøre, for da møter de en bedre forståelse for hvorfor de følger religiøse regler.

Påvirkning av ulike kulturer kan bidra til at de somaliske immigrantungdommene utvikler en ny kultur som har elementer fra både hjemkulturen og vertskulturen, der blant annet islam er viktig. Flere etterlyser en åpnere samfunnsarena der nyanseforskjellene kommer fram og forenklete kategoriseringer uteblir, og at dette kan skje gjennom kommunikasjon der man møter hverandre med likeverdig respekt.

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	1
Min problemstilling	2
Nyansert begrepsbruk	3
Oppgavens disposisjon.....	5
2. TEORETISKE TILNÆRNINGER	5
Sider ved globalisering	5
Medias framstilling og stereotypisering av immigranter.....	7
Hvordan forstå kultur.....	8
Kollektivistisk og individualistisk perspektiv.....	10
«Third Culture Kids»	11
Identitet	12
Tilnæringer til interkulturell kompetanse	17
Forståelse gjennom hermeneutikk	19
3. METODE	20
En kvalitativ undersøkelse.....	20
Utvalg av forskningsfelt og deltakere.....	21
Gjennomføring.....	23
Bruk av artikler.....	26
Etiske utfordringer knyttet til feltarbeid	27
Validitet og reliabilitet.....	28
4. ANALYSE: Kulturperspektiver	29
Kollektivistisk og individualistisk perspektiv	30
«Third Culture Kids» i praksis	34
Utfordringer mellom to kulturer	37
Identitet.....	39
Religion.....	39
Stigmatisering i media?.....	42
Språk, kultur og integrering	46
Språk og integrering.....	47
5. ANALYSE: Det trengs interkulturell kompetanse.....	47
Forståelse	49
Interkulturell kompetanse fra omgivelsene	50
Tilrettelegging i skolen	50
Interkulturell kompetanse blant deltakerne selv?.....	52

Sysselsetting og framtidsplaner	53
Aspekter ved integrering	56
Foreldres integrasjon.....	58
Manglende integrasjon og marginalisering.....	60
Medborgerskap	62
Betydningen av bosted	64
6. KONKLUSJON	66
Veien videre.....	69
Bibliografi	71
Vedlegg: Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet.....	76
Vedlegg: Intervjuguide fokusgruppe.....	78
Vedlegg: Intervjuguide, individuelle intervju	79
Vedlegg: Tidspunkt for kvalitative intervjuer	80

1. INNLEDNING

Å forholde meg til kulturforskjeller har vært en del av mitt jobb- og privatliv. Som lærer i videregående skole gjennom mange år, har jeg hatt elever med forskjellig kulturbakgrunn i klasserommet. Dette har gitt meg motivasjon til å finne mer ut av hvordan disse elevene selv takler kulturforskjeller og hvordan disse elevene blir møtt av andre. I tillegg til min erfaring med kulturforskjeller som lærer, har jeg også opplevd kulturforskjeller privat. Som barn flyttet familien min fra Østlandet til Sørlandet, og jeg opplevde for første gang tydelige forskjeller i møte med andre. Noen av forskjellene jeg merket godt var språket i og med at andre ikke forstod dialekten min. Dermed opplevde jeg at folk forholdt seg annerledes til meg enn det jeg var vant til. Senere som utvekslingsstudent i utlandet møtte jeg lignende utfordringer. Foruten språkforskjeller, opplevde jeg en annen væremåte som var uunngåelig å legge merke til. Igjen ble jeg sett på som annerledes av andre. Utfordringen ved å finne min identitet i de nye miljøene tok mye av min energi, husker jeg. Denne bakgrunns erfaringen gjør meg nysgjerrig på å undersøke hvordan unge takler møte med en ny kultur – og hvordan de blir sett på av andre.

På den skolen jeg jobber ved har vi elever fra nesten 30 ulike nasjoner, og andre skoler i Stavangerregionen har også merket globalisering og migrasjon på mangfoldet av kulturer i klasserommene. De fleste av immigrantungdommene har nok en del felles erfaringer og utfordringer i møte med det norske samfunnet, og aspekter ved interkulturelle møter i skolen er noe som lærere og elever forholder seg til daglig på ulike måter. Det er imidlertid et aspekt i media¹ som jeg har lagt merke til og diskutert en del med andre, og det er det negative fokuset som spesielt immigranter med somalisk bakgrunn får. Medieoppslagene handler som oftest om deres manglende integrasjon i det norske samfunnet. Jeg er nysgjerrig på hvordan dette fokuset oppstår, for jeg kjenner ikke igjen denne vinklingen blant de somaliske innvandrerdømmene jeg har hatt som elever. Det vil være interessant å undersøke om det ligger noe i at somaliere har vansker med å integrere seg og hvordan dette eventuelt påvirker ungdommer med somalisk kulturbakgrunn i deres integrasjon. Mange vil nok hevde at somaliere er den innvandregruppen som er mest stigmatisert i Norge. Statistikk over utbetalte NAV-midler og diverse negative oppslag i media bidrar nok til nedlatende holdninger blant

¹ Som for eksempel TV-programmet «Trygdekontoret» (NRK, 2017). Jeg forklarer innholdet nærmere i analysen.

deler av majoritetsbefolkningen rettet mot denne gruppen. Tony Schirato (2003, s. 2) viser til filosofen Albert Camus utsagn «Naming things badly adds to the misfortune of the world» for å framheve hvor relevant selve ordvalgene er for enten å stigmatisere eller å unngå nettopp dette. Det påpekes at den ordbruken som anvendes i media om minoritetsgrupper kan ha konsekvenser for hvordan de blir møtt av vertssamfunnet - og kanskje til og med påvirke deres egenverd. Ved å undersøke dette i noen grad har jeg sett på noen medieoppslag som viser hvordan somaliere blir fremstilt her til lands, og spurt somaliungdommene om hvordan de selv oppfatter ulike medieoppslag om somaliere. Her vil jeg nevne at jeg ikke skal foreta noen gjennomgående analyse av ulike medieoppslag, men det er ment kun som et utgangspunkt for min undersøkelse av faktorer rundt integreringen til somaliere med immigrantbakgrunn.

Min problemstilling

Å leve mellom to kulturer tror jeg kan by på noen utfordringer med tanke på grad av integrering. Dette er nok felles utfordringer for alle ungdommer med immigrantbakgrunn. Det negative fokuset i media som ofte er rettet mot somaliere i Norge, gjør kanskje integrasjonsprosessen ekstra utfordrende for dem. Dette har «trigget» min interesse for akkurat denne immigrantgruppen, og ble dermed et naturlig valg for min undersøkelse. Jeg finner det aktuelle emnet relevant for oss som jobber i skolen. Det å kjenne til ulike integreringsfaktorer hos immigrantungdom med somalisk bakgrunn, som vi nødvendigvis ikke ser så godt i klasserommet, kan trolig bidra til økt forståelse og interkulturell kompetanse i skolen. Jeg har valgt følgende problemstilling for min oppgave:

Hvordan møter somalisk ungdom det norske samfunnet, og hvilke faktorer påvirker deres integrasjon?

- a. Hvordan er det for somaliske innvandrerungdommer å vokse opp med to kulturer?
- b. I hvilken grad opplever unge somaliske immigranter interkulturell kompetanse fra omgivelsene, og hvordan ser de på sin egen interkulturelle kompetanse?

Jeg ønsker å undersøke hvordan det er for somaliske innvandrerungdommer å leve med to kulturer og hvilke faktorer som påvirker deres integrasjonsprosess. I tillegg vil jeg undersøke hvilken grad av interkulturell kompetanse man kan spore fra vertssamfunnet - fra for eksempel skole og venner deltakerne omgir seg med. Gjennom samtaler med somaliske immigrantungdommer vil jeg undersøke hva de mener om interkulturell kompetanse hos

andre de møter. Da vil jeg få indirekte svar på i hvilken grad andres interkulturelle kompetanse berører dem. Det vil også være relevant å undersøke grad av interkulturell kompetanse hos deltakerne selv. I undersøkelsen min vil det være interessant å se nærmere på hvordan disse ungdommene finner sin identitet mellom de ulike impulsene fra omgivelsene sine.

Nyansert begrepsbruk

Begreper man tar i bruk, «politics of naming», kan forsterke visse kategoriseringer av ulike menneskegrupper, noe som man godt kan se blant annet i medieoppslag om somaliere. Shirato (2003, s. 134) viser til hvordan «Westerners» ble mer menneskeligjort i reportasjene om 9-11-terroren i USA. Andre menneske kategorier, som for eksempel somaliere, tsjetsjenere og afghanere, som jo hadde opplevd tap av enda flere menneskeliv, ble i media ikke menneskeligjort i like stor grad. Når ingen tar tak i lokale konflikter, blir de ikke globale slik som 9-11 ble. Det å skape en global holdning til menneskegrupper er derfor viktig for å inkludere innvandrergupper. Fremmedgjøringen blir nok forsterket ved at man ikke får fram menneskene bak ulike hendelser. Eksempelet overfor (9-11) har vært med på å skape en «falsk universalisme» av vesten. Shirato (2003) påpeker at ved bruk av ekte universalisme ville man ha involvert seg i andre konflikter også. Her er det interessant å se på hvordan kulturer skapes gjennom omtale blant annet i media.

Sosiolog Katrine Fangen (2008) fokuserer på de individuelle kvalitetene blant somaliere for å få et mer nyansert bilde enn det som ofte blir fokusert i norsk media. I sin bok om somaliere i Norge (ibid.) påpeker hun at de ofte blir beskrevet som en problemgruppe, noe som ikke stemmer med hennes kjennskap til denne minoritetsgruppen. I et intervju knyttet til sin bok om somaliere, uttaler Fangen: «Det har gitt meg lyst til å nyansere bildet. Ikke minst har det gjort meg nysgjerrig på somaliernes egne beretninger» (Førde, 2008). Fangens utgangspunkt for å finne ut mer – og gjerne tilbakevise det negative fokuset somaliere får gjennom ulike medieoppslag - kjenner jeg meg godt igjen i. De somaliske ungdommene jeg kjenner både som lærer og privat, blant annet gjennom mine barns somaliske venner, passer heller ikke inn i dette negative bildet.

Det kan være relevant å se på noen faktaopplysninger om Somalia hentet fra FN-sambandets nettsider (2016) for å belyse noe av grunnen til at den aktuelle immigrantgruppen har flyktet blant annet til Norge. Landet på den afrikanske østkysten har vært rammet av borgerkrig og

manglende infrastruktur siden diktatoren Barre ble styrtet i 1991. Overgangsregjeringer har vært for svake til å kontrollere hele landet, og rivaliserende grupper har skapt mye vold og uro. Befolkningen har lenge vært avhengig av klansystemets² regler og islamistiske rettssystemer. Økonomien har også vært ustabil, og husdyrhold gir fremdeles arbeid til de fleste. FN (2016) mangler oppdaterte tall om Somalia i sin statistikk om ulike land, men ferske tall om somaliere i Norge (Statistisk Sentralbyrå [SSB], 2018) viser at denne immigrantgruppen er den 4. største i Norge med i alt 28754.

Når man skal undersøke en gruppe mennesker er det viktig å ta i bruk begreper som er mest mulig nøyaktige for å unngå mistolkninger. Jeg forsøker i oppgaven å forklare begreper etterhvert som jeg tar dem i bruk. Nye begreper oppstår stadig i forbindelse med vår globaliserte verden, og da er det viktig å vite hva disse betyr: «Ord og begreper vil alltid utfordres og vil nødvendigvis erstattes med nye i en mangfoldig og kompleks verden» (Otterstad, 2008, s. 14). Olav Kasin (2008, s. 65) viser til viktigheten av «et høyt utviklet vokabular av analytiske begreper som kan differensiere mellom ulike kulturelle fenomener», noe han anser som en «mangelvare». I en globalisert verden er det ulike begreper som er blitt vanlige i dagligtalen til mange. Otterstad (2008, s. 13) nevner at hun uten mye forklaring tar i bruk begreper fra hverdagspråket, som for eksempel mangfold, interkultur og flerkultur, vel vitende om at disse også er «*innvevd i filosofiske og teoretiske forståelsesformer*» (ibid.). I redegjørelsen for teorier og ulike begreper, viser jeg hvordan noen av dem blir definert i faglitteraturen. Dette kan tydeliggjøre hva innarbeidede begreper faktisk betyr, og unngå upresis bruk og eventuelle misforståelser.

For å svare på problemstillingen har jeg foretatt kvalitative intervjuer av 8 somaliske immigrantungdommer. De er i tenårene og går på videregående skole i Satavangerregionen; noen er født her, noen kom hit før eller i barneskolealder. Hva skal jeg kalle dem i denne oppgaven? Et begrep som utviklet seg gjennom intervjuene er «somialungdommer», som nok kommer av engelsk «Somali youth» (flere av dem har slektninger i England). Et par av ungdommene brukte dette begrepet i gruppeintervjuet, noe jeg fant passende; det er primært ikke elever i skolen jeg undersøker, men minst like mye hvordan disse ungdommenes liv mellom to kulturer er utenom skolen også – derfor er det bedre å omtale dem som «ungdommer» i stedet for «elever». Litt misvisende er nok begrepet «somialungdommer» i og med at de tross alt bor i Stavangerregionen, og ikke er hvilke som helst somaliske ungdommer

² Jeg kommer mer inn på klansystemet senere i oppgaven.

fra andre steder i Norge, Europa eller Somalia. Et mer korrekt begrep kunne kanskje vært «de norsksomaliske ungdommene» for å indikere deres kulturelle tilhørighet mellom to kulturer, men dette blir litt omstendelig og tungt å anvende i oppgaven. Jeg tar også i bruk begrepet *informanter* eller *deltakere* om dem, men av og til virker dette litt for formelt i den aktuelle sammenhengen. Ved bruk av somaliungdommer sikter jeg altså til deltakerne i min undersøkelse.

Oppgavens disposisjon

Neste kapittel er teorikapitlet der jeg vil vise hvilke fagteorier som kan være relevante å støtte seg til for å svare på problemstillingene. I den første underproblemstillingen a: «Hvordan er det for somaliske innvandrerungdommer å vokse opp med to kulturer?» ser jeg nærmere på teorier knyttet til det å tilpasse seg flere kulturer. Teoretiske aspekter som forklarer hva som kan forme somaliungdommens identitet er relevant å anvende. Videre ser jeg nærmere på noen momenter knyttet til interkulturell kompetanse og forståelse i underproblemstilling b: «I hvilken grad opplever unge somaliske immigranter interkulturell kompetanse fra omgivelsene, og hvordan ser de på sin egen interkulturelle kompetanse?». I kapittel 3, metodekapitlet, viser jeg hvordan min kvalitative metode er relevant for undersøkelsen min. Her kommenterer jeg blant annet hvordan gjennomføringen av intervjuene har gått, og eventuelle etiske utfordringer. Kapittel 4 og 5 er begge analysekapitler som er delt inn etter underproblemstilling a og b. Her tolker jeg svarene fra deltakerne i undersøkelsen i lys av teoretiske perspektiver som blir presentert i kapittel 2. Kapittel 6 inneholder oppsummering av noen poeng som kommer fram i svarene til deltakerne i undersøkelsen, samt noen avsluttende refleksjoner med tanke på veien videre for interkulturelle møter.

2. TEORETISKE TILNÆRNINGER

Sider ved globalisering

Som følge av migrasjon gjennomgår verden globaliseringsprosesser – også i Norge. Jan Aart Scholte (2005) viser hvordan globalisering kan ha både positive og negative sider ved at det både fremmer standardisering og homogenisering. Samtidig påpeker han at globalisering også kan bidra til kulturell diversitet, oppblomstring og innovasjon. Hos deltakerne i min studie ser jeg at dette er relevant å se nærmere på; de har livene sine plassert midt i en global verden

som påvirker dem på ulike måter. Tanker om kva globalisering fører med seg kommer fram i et sitat fra Tony Shirato (2003, s. 131): «...globalization can be understood not simply as a process or set of institutions and practices, but as a doxa». Globalisering har ført til at synet på menneskelig interaksjon har gjennomgått store endringer. Man kan si at doxa, eller «tidsånden», har gjennomgått en utvikling; folks tenkemåte har endret seg i takt med globaliseringen. Globaliseringsbegrepet blir også omtalt som oppheving av tid og sted av Hylland Eriksen (2008) som peker på at «her og nå» ikke lenger er så sentralt i livene våre.

Thomas Sundnes Drønen (2013, s. 21) viser til Robertsons tanker om at globalisering som begrep viser både til komprimeringen av verden og intensiveringen av bevisstheten om verden som helhet. Dette sier noe om hvordan man forholder seg til den internasjonale verden sammenlignet med tidligere generasjoner; hvordan globaliseringen påvirker både majoritetsbefolkningens og minoritetsgruppers liv på en annen måte enn før. Robertson (1995, s. 28) utviklet også begrepet glocalization [glokalisering] som gjenspeiler at globaliseringsprosesser får lokale varianter ved at man får ulike varianter av en global trend. Dette viser til at folk gjerne blander inn sin egen kultur i anvendelsen av nye globale impulser. Somalisk ungdom i Stavanger utvikler kanskje andre vaner enn for eksempel i London og kanskje også i Oslo. Denne vinklingen kan være interessant i min analyse siden den viser at det kan være lokale varianter av globalisering etter hvor man bor og hvordan man integrerer seg. Somaliere i Norge eller i Stavanger kan ha andre muligheter eller utfordringer enn somaliere andre steder.

Et aspekt ved globalisering vises gjennom Benjamin Barbers (1992) abstrakte begreper Jihad og McWorld som antyder to utfall av virkeligheter. Jihad innebærer her en reaksjon mot globaliseringsprosesser ved å holde fast ved tradisjoner. De som vender blikket bakover, ønsker gjerne å finne noe å holde fast ved i møte med en global verden, altså et slags reaksjon eller opprør mot globalisering (ibid.). I strømmen av impulser utenfra som man daglig må forholde seg til blir bevisstheten rundt hvem man egentlig er, de «lengste» røttene gjerne gravd fram igjen. I motsetning til jihad eller «hellig krig» er Barbers begrep mer å betrakte som en "antiglobaliseringsprosess" der man blir mer konservativ og kanskje stenger av for impulser utenfra. Det motsatte av *jihad* er å ta inn over seg *McWorld*, eller de vestlige, amerikaniserte impulsene helt åpent.

Medias framstilling og stereotypisering av immigranter

Et viktig utgangspunkt for denne oppgaven er hvordan somaliere stadig er utsatt for negativ omtale i media, også påpekt i innledningen. Dette er med på å danne et bilde av denne minoritetsgruppen hos majoritetsbefolkningen som kan bidra til ytterligere fremmedfrykt og stigmatisering. I de følgende momentene kommer jeg inn på noen negative konsekvenser en stadig nedsettende medieomtale kan ha for somaliere i Norge.

Sosiologen Naushad Ali Qureshi (2008, s. 135) viser til at samfunnsvitenskapelig forskning som omhandler gjestearbeidere og etniske minoriteter er preget av en holdning som har rot i myter «bestående av eurosentrisme, etnosentrisme, sensasjonsjournalistikk og populistiske politiske antakelser om forskjeller mellom «oss» og «dem». Han mener det er svært viktig at man i vår globaliserte verden trer bort fra slike fastgrodde myter eller syn på hvordan «de andre» er og åpner blikket mer. Dette synet kjenner vi nok godt igjen i for eksempel framstillingen av somaliere i media og i diverse negative statistikker som blir presentert. I tillegg til å «score» lavt i slike presentasjoner, forsterker også selve ordbruken («de», «dem») en tydelig dikotomi eller todeling («vi» og «de). Qureshi framhever at man må se seg selv utenfra for å unngå et eurosentrisk perspektiv og sier at «kritikken av eurosentrisme fokuserer ofte på hvordan «vi» setter opp vestlige standarder som universelle, og hvordan vi konstruerer bilder av «de andre» for å bekrefte deres annerledeshet – og vår unikhhet» (ibid.). Jan Gustafsson (2004) drøfter også ulike definisjoner av pronomenbruken «vi» og «de andre» ut ifra i hvilken kontekst disse blir anvendt. Han er opptatt hvordan man konstruerer identitet og hvordan man gjennom en tekst ³ danner seg et bilde av hvem de omtalte er. Både Qureshi og Gustafsson viser hvor viktig selve begrepsbruk/pronomenbruk er når det gjelder å lage et bilde eller identitet av noen, noe som helt klart kan relateres til hvordan somaliere blir omtalt i noen nedsettende medieoppslag.

Fremmedfrykt er naturlig reaksjon hos mennesker og ikke noe som er negativt i seg selv, påpeker Hildegunn Fandrem (2011, s. 101). Hun sier at det som er avgjørende er hvordan man forholder seg til denne fremmedfølelsen. Forskjellighet blir dermed ikke et problem; «det blir først et problem hvis en undertrykker retten til å være forskjellig» (ibid.). Opplevelsen av å bli behandlet forskjellig av «de andre» varierer etter «øyet som ser»; her er det nok mange individuelle forskjeller blant innvandrere. Fandrem påpeker blant annet at ulikhet bør bli en norm: «hvordan vi fokuserer på forskjellene. Hvordan kan vi gjøre dette på en positiv måte?»

³ Gustafsson (2004, ss. 158-160) opererer med et utvidet tekstbegrep som innebærer det man studerer i ulike sjangre, muntlig, skriftlig eller non-verbalt.

Hun sier altså at det må bli normalt å være annerledes (Fandrem, 2011, s. 134). Det å vise romslighet og respekt i møte med det som er forskjellig fra ens egne perspektiver, må bli møtt med aksept (2011, s. 137). Perspektiver knyttet til annerledeshet gjennom bruk av «vi og dem» (Qureshi, 2008, ss. 134-135) er relevant å undersøke nærmere i analysen. Det er relevant å se på hvordan det kan være å forholde seg til kategorisering og stigmatisering. Når en hel gruppe mennesker blir satt i en kategori, gjør det nok noe med dem. Enkle kategoriseringer kan også føre til stigmatiseringer som ikke stemmer med alle i gruppen.

Gjennom negativ presentasjon av somaliere i media, utvikles raskt stereotypier hos mottakerne. Ruth Illman (2006) nyanserer stereotypier og peker på at de kan brukes både i negativ og positiv forstand. Hun viser at stereotypier brukes som «kognitiv økonomisering»; en forenklet kategorisering som nok har unntak, men som er nødvendig for å foreta en enkel inndeling for å gjøre verden forståelig. Dette er mer effektivt enn å vise nyansene, men slike «mentale snarveier» fører lett til generaliseringer som kan gå langt. Da blir de til stereotypier. Illman (ibid.) viser ulike måter en stereotypi kan se «den andre» på. Om det er en *idealisert andre* er det et romantisk og eksotisk bilde man har tilegnet seg av noen. En *radikal andre* innebærer en negativ oppfatning av noen – som oftest er det snakk om rasisme her. Begge disse to måtene å se den andre på er unyansert og gir et skjevt bilde. En tredje variant som Illman anvender er *autonom andre* som vil si at møte mellom mennesker er åpent og respektfullt. Videre sier hun at stereotypier ikke er begrensninger i kommunikasjon, men nødvendig verktøy til å skape mening. Stereotypier blir også sagt å være konstruert og kan derfor forandres.

Øyvind Dahl (2013, s. 26) viser til kommunikasjonsforsker Brislin's uttalelser om hvordan stereotypier er nødvendige for tenkning og kommunikasjon, og at det må forstås i analyse av interaksjon mellom mennesker med ulike bakgrunner. Dette kan kobles til «forforståelse»⁴ fordi det påpekes at kategoriseringer av menneskegrupper ikke bør forkastes, men fungere som en midlertidig oppfatning inntil man har tilegnet seg mer kunnskap om den andre. Det er måten stereotypiene blir brukt på som kan resultere i at de enten er nyttige eller til skade.

Hvordan forstå kultur

Problemstillingen «Hvilke typer utfordringer møter somaliske ungdommer i det å vokse opp med to kulturer?» forutsetter definisjon av begrepet kultur. Sosialantropolog Tomas Hylland

⁴ «Forforståelse» forklares nærmere i kapittel 5.

Eriksen har definert kultur på følgende måte: «*Det omskiftelige meningsfellesskapet som gang på gang etableres og forandres når mennesker gjør noe sammen*» (1993, s. 23). Dette er en prosessorientert tilnærming til kultur. Man kan se på kulturen som enten essensialistisk eller prosessorientert tilnærming. Den førstnevnte er noe uforanderlig som for eksempel holder i hevd lange tradisjoner eller noe originalt i kulturen. Prosessorientert tilnærming innebærer en oppfatning av at når man gjør noe sammen med andre, er man med på å forme kultur (ibid.). Kasin (2008, s. 59) viser til Hylland Eriksens uttalelse om at kultur har noe med relasjoner mellom mennesker å gjøre; «det som gjør kommunikasjon mulig». I min undersøkelse vil jeg se på hva deltakerne sier om kommunikasjon; hvor mye de legger vekt på kommunikasjon for å forstå hverandre på tvers av kulturer. Jeg finner det også interessant å se nærmere på hvordan kultur skapes i deres liv gjennom deres kontekst eller omgivelser.

Raymond Williams (1980, ss. 40-42) definerer kultur som «the whole life of people» og mener det er tre nivåer av kulturell mening som organiserer våre kollektive liv. Han viser her at en kultur kan være dominant; at den har en slags rest (residual) eller er framvoksende (emergent). Den dominante kulturen er normen som gjelder i den nåværende praksis i en kultur, det vil si den formen som gjenspeiler tidsånden som former identiteter og handlinger. Rest-kulturen (residual), eller den man har i bakgrunnen, vil si der ens røtter gjerne er forankret. Dette er noe man har i ryggen i møte med de gjeldende impulsene man omgir seg med her og nå. Her er det ofte en balanse mellom det gamle og nye som man må forholde seg til, noe som kan være utfordrende. Williams (1980, s. 41) uttrykker også at den framvoksende kulturen som blant annet har i seg nye verdier og erfaringer, skapes kontinuerlig. Han viser altså til at det oppstår en ny kultur som er en blanding av den dominerende kulturen i vertssamfunnet og trekk fra vedkommendes hjemkultur.

Kultur kan ifølge Geertz (1973, s. 5) forstås som nettverk eller et slags spindelweb laget av tråder med mening. Enhver spinner disse trådene og omgir seg med sine egne nett. All informasjon blir filtrert og tolket på bakgrunn av hva man kan fra før, således kan den kulturelle kompetansen forandres i møte med andre. Kulturen har ingen lov; her er det snakk om å tolke på bakgrunn av sitt ståsted – sitt nett – der målet er å finne mening slik at nye tråder med mening spinnes videre i nettet i en slags kontinuerlig prosess. Geertz (1973, ss. 6-7) tar i bruk Gilbert Ryles begrep «thin/thick description». Her skilles det mellom eksemplifiseringene «twitcher» (blinker) og «winker» (blunker) som viser at bare sammentrekning av øyet er kun en ubevisst øyebevegelse, mens blunkerer bevisst trekker inn sosiale koder for å kommunisere noe bestemt. Hvordan man tolker andres signaler i

interkulturelle møter, innebærer i hvor stor grad man forstår de ulike signalene i den gitte kulturelle konteksten. Her må det altså være en enighet om fortolkningen av kodene hvis kommunikasjonen skal fungere optimalt.

En lignende (som Geertz' nett) måte å betrakte kultur på er gjennom Marianne Gullestads beskrivelse av de uklare kulturelle grensene:

En kultur kan beskrives som en klynge temaer (kjerner) med ringvirkninger rundt seg. Det kan være familielikheter mellom nærliggende områders kulturelle kjerner. Motiver og temaer er sterke i kjerneområdene og avtar gradvis eller gjentas med nye variasjoner i fjernere områder. Derfor ser jeg det slik at kultur prinsipielt sett er vanskelig å avgrense (Gullestad, 1989, s. 40)

Både Geertz' og Gullestads forståelse av kultur er spennende å anvende, siden jeg her skal se hvordan informantene mestrer den balansegangen det er å leve mellom flere kulturer.

Hvordan de møter vertskulturen (den rådende kulturen i majoritetssamfunnet) utenfor sin hjemkultur (hjemkultur i betydning somalisk kultur som de gjerne forholder seg mest til i familien), og hvordan disse nettene eller temaklyngene utvikler seg hos somaliungdommene, er relevant å undersøke nærmere i denne oppgaven.

Kollektivistisk og individualistisk perspektiv

I forordet til «Handbook of Intercultural Training» viser Harry Triandis (2004) distinksjonene mellom individualistisk og kollektivistisk kultur. Individualistisk kultur er de mest framtrepende perspektivet blant folk fra Nord-Amerika (med europeisk avstamning), Europa (nord og vest), Australia og New Zealand. Det kollektive synet på verden er mest utbredt blant majoritetsbefolkningen i Latin-Amerika, sør-Europa, øst- og sør-Asia og Afrika. Han påpeker at denne teoretiske modellen har unntak ved at det i begge «kulturene» eller «perspektivene» er eksempel på folk som ikke passer inn i prototypemodellen. Med dette i tankene kan det likevel være relevant å se på hovedskiller i de nevnte perspektivene for å danne seg en forståelse av hva de har å si for et individs reaksjoner og handlinger i møte med andre kulturer. En slik oppstilling kan jo bidra til at man bedre forstår bakgrunnen for ulike reaksjoner og handlinger på tvers av dette forenklete skillet mellom kulturperspektiver. Det er likevel svært viktig at man ikke generaliserer for mye. Vi som jobber med mennesker kjenner jo godt til at det er risikabelt å kategorisere, for det finnes alltid unntak fra «regelen».

For å tydeliggjøre ulike perspektiver på hvordan sosialisering og barneoppdragelse foregår, peker Qureshi (2008, s. 131) på en velkjent modell «som beskriver og setter forskjellene i verdier på spissen» nemlig et individualistisk og kollektivistisk perspektiv. Her kommer det fram at et individualistisk perspektiv innebærer at det er individet som er i sentrum, ikke fellesskapet slik det er i et kollektivistisk-orientert perspektiv. Det vises til at et individualistisk syn fokuserer på verdier som likhet, frihet og selvrealisering, mens det i kollektivistisk kultursyn fokuseres på at barnet blir oppdratt til å verdsette gjensidig avhengighet, lydighet, oppofring og ansvarsfølelse for kollektivet. Videre fremheves det blant annet at forhold mellom kjønnene er basert på likhetsideologi og romantisk kjærlighet i det individualistiske perspektivet, mens det i det kollektivistiske perspektivet er en direkte og synlig dominans som er hierarkisk, og at partnervalg skjer på grunnlag av økonomi og rang. Moralens mål er ifølge individualistisk perspektiv rettferdighet, mens det kollektivistiske målet for moral er ære (ibid). I det kollektivistiske perspektivet, som somaliere tradisjonelt sett har, er dette «fellesskapssynet» også preget av at de har et tydelig klan-system. Professor i sosialantropologi, Munzoul Assal (2005) påpeker at et barn tilhører hele fellesskapet og at det er:

en stor forskjell på barneoppdragelse i Norge og i Somalia. En viktig forskjell (...) er barnas tilhørighet: til hvem hører et barn? I Norge har dette spørsmålet et enkelt svar: barn tilhører moren og faren eller helt enkelt familien. Dette er ikke tilfellet i Somalia. I vårt sosiale system tilhører barna også slektninger (...). Et barn tilhører klanen. Barnas problemer er også klanens problemer (Assal, 2005, s. 67).

Denne oppstillingen av de to ulike perspektivene er en overforenkling som ikke tar hensyn til «for eksempel klasse, kjønn, materielle, kulturelle og/eller religiøse nyanser blant det etniske mangfold av befolkningen» (Qureshi, 2008, s. 132), og kan dermed føre til et stereotyp bilde av folkegrupper. Somalieres klantilhørighet, slik Assal (2005) påpeker, er ofte sentral i deres kulturtilhørighet, noe jeg kommer nærmere inn på i analysen.

«Third Culture Kids»

Barn som vokser opp i innvandrerfamilier er stadig i kontakt med «hjemkulturen» og «vertskulturen» og blir dermed kontinuerlig påvirket av andre måter å betrakte verden på enn den de er vant til hjemme fra. Arenaer som for eksempel i barnehagen, på skolen, ute blant venner, hjemme hos venner og på trening bidrar til at de ser flere måter å kommunisere på eller å oppføre seg på som kanskje er annerledes enn det de opplever hjemme. *Third-culture-*

kids er et begrep som David Pollock og Ruth Reken (2001) har videreutviklet etter at det først ble anvendt av ekteparet Useem i en studie av amerikanske barn bosatt i India. Begrepet defineres slik:

A third-culture kid (TCK) is a person who has spent a significant part of his or her the developmental years outside the parents' culture. The TCK builds relationships to all of the cultures, while not having full ownership in any. Although elements from each culture are assimilated into the TCK's life experience, the sense of belonging is in relationship to others of similar background (Pollock & Reken, 2001, s. 13).

TCK har dermed en annen tilhørighet til kulturene rundt seg ved at de ikke føler seg fullt hjemme i hverken hjemkulturen eller vertskulturen, men har utviklet sin egen kultur i krysslinjene mellom de ulike kulturene de lever i. Ekteparet Useem undersøkte hvordan amerikanere utviklet en «third culture» mellom sin «first culture» (hjemkulturen) og «second culture» (vertskulturen) i den indiske kulturen de levde og jobbet i. En vanlig misoppfatning av begrepet TCK er at det gjelder barn oppvokst i den tredje verden. For å tydeliggjøre hvem som går inn under definisjonen TCK kan vi lese: «the Third World has no specific relationship to the concept of the third culture. TCKs have grown up everywhere, including such places as Abu Dhabi, Accra, Amsterdam (...)» (Pollock & Reken, 2001, s. 14) En slik mistolking av TCK har nok sitt utspring fra Useems undersøkelser i India. Pollock og Reken har utvidet TCK-begrepet slik at det har aspekter som er relevant også for målgruppen i denne undersøkelsen. Et interessant kjennetegn som er relevant for min undersøkelse er at TCK-barn føler tilhørighet med andre TCK-barn gjennom felles erfaringer ved akkurat det å leve mellom kulturer. Ved å ha en delvis tilhørighet til enten den ene eller andre kulturen, blir de gjerne sett på som fremmede av folk rundt seg (Pollock & Reken, 2001). Utfordringer er ofte knyttet til at barna utvikler et annet verdisyn enn foreldrene, samt at de forsøker å ivareta hjemkulturen som foreldrene fremmer i ulik styrkegrad. Dette aspektet kan være interessant å undersøke nærmere.

Identitet

Tidsånd og væremåte

Identitet fordrer spørsmålet «Hva vil det si å være meg?», noe som i ungdomsårene er vanskelig nok å svare på i sin søken etter identitet. Her er det naturlig nok flere faktorer som spiller inn; og for ungdommer med somalisk kulturbakgrunn som forholder seg daglig til «norsk» kultur er «kulturnettverkene» kanskje enda mer innfløkte. Shirato (2003, s. 132) viser

som nevnt til at doxa, eller tidsånden, er med på å styre menneskers tenkemåte. Vanene, eller væremåtene, vi har (habitus) er påvirket av tidsånden (doxa). Doxa sier noe om hvem som kan definere hva som er gangbart eller ikke i den tiden eller det samfunnet man befinner seg i. Habitus innebærer hvordan man reagerer, responderer eller oppfører seg - og er påvirket av doxa; det er altså en tett kobling mellom doxa og habitus.

Hvordan individer tenker om seg selv har ifølge John Berry (2004, s. 178) to dimensjoner knyttet til kultur. Den ene er et individs identitet ut ifra arv og etnisk gruppe, mens den andre typen kulturell identitet er knyttet til individets identitet i storsamfunnet rundt seg. Han forklarer at når begge identitetene er tilegnet hos et individ, foregår det integrering. Om ingen av de to kulturelle identitetene er til stede, blir individet gjerne marginalisert, og hvis en av identitetene er mer i bruk enn den andre, er det assimilasjons- eller separasjons-strategi som er mest til stede hos individet. Hvordan somaliungdommenes identitet blir påvirket kan være vanskelig å si noe om, men sett i lys av det å være TCK - og det å finne sin vei mellom arv og miljø – er relevant å se nærmere på.

Det å leve i et samfunn som kanskje har et fundamentalt ulikt syn på hvordan identitet skal utvikles enn det man er vant til i sin hjemkultur, er nok ofte utfordrende å forholde seg til. For mange ungdommer, som skal finne ut av sin identitet mellom ulike kulturer, er nok dette spesielt utfordrende. *Interseksjonalitet* blir ofte brukt i forskning rundt identitet. Begrepet ble først brukt av Kimberlé Crenshaw (1989) for å tydeliggjøre hvordan forskjellsbehandling av marginaliserte grupper (afroamerikanere i USA) blir opprettholdt i ulike instanser i samfunnet. Fandrem (2011, s. 44) forklarer interseksjonalitet med hvordan ulike sosiokulturelle kategorier og identiteter vever seg i hverandre. Individer med helt ulik etnisk bakgrunn kan dermed ha mye til felles gjennom visse sosiokulturelle kategorier som for eksempel felles bakgrunn for eksempel fra by eller land, religion eller felles interesser (Fangen, 2008, s. 11). Det kommer her fram at interseksjonalitet er et analytisk rammeverk der formålet er å identifisere ulike aspekter av menneskelivet. Aspekter som for eksempel sosial klasse, rase, seksuell orientering og kjønn eksisterer ikke separat fra hverandre, men er innvevd i et komplekst mønster. Man kan altså bruke interseksjonalitet for å se hvordan ulike impulser og erfaringer, såkalte «bakgrunnsfaktorer», blir brukt for å kategorisere andre enn seg selv.

Religion – en viktig identitetsmarkør

Informantene i undersøkelsen trekker ganske raskt fram at de er muslimer når vi snakker om identitet, det er derfor naturlig å trekke inn religion som en sentral identitetsfaktor. Gerd Marie Ådna (2015) presiserer i sin artikkel om muslimske familier at man slett ikke kan plassere alle muslimer i samme kategori siden det er store variasjoner innad i denne religiøse gruppen. Hun sier at det er «ulikheter i språk, kultur og religiøs tilhørighet innenfor islam, i utdanning og økonomi» (2015, s. 166), og at det kan være diffuse skiller mellom religiøse, tradisjonelle, kulturelle eller nasjonale verdier mellom grupper eller innad i de ulike gruppene. På grunn av slike variasjoner bør man ifølge Ådna ikke tolke islam essensialistisk – at religionen er noe bestemt. Hun peker på «islams mange uttrykk» (ibid.) og at den praktiseres på mange måter; blant annet som grunn for terrorhandlinger som har skremt verdenssamfunnet og som skaper store splittelser blant muslimene. I tillegg til store variasjoner og splittelse i «den muslimske familien» (2015, s. 163), peker Ådna (2015, s. 163) på at identitet blir formet i møte med andre, noe som gjør at ens religiøse identitet derfor ikke er stabil.

Drønen uttaler at det å være muslim er en viktig identitetsmarkør for mange: «*We might say of the contemporary world that it is the most secular and the most religious of worlds. World society is thoroughly secular, dominated by a global rationalism of instrumental consciousness and power and yet world society everywhere is awash in religious identities, practices, revivals and contentions*» (2013, s. 31). Her framgår det at selv om verden er mer sekularisert i dag, står religionen sterkt i fokus hos mange. Det er en global rasjonalisme som er rådende, samtidig som de religiøse kreftene er sterke. Drønen påpeker at religiøs praksis har økt gjennom globaliseringen. Han bruker David Martins begrep «multiple modernities» (2013) for å vise at det stadig er prosesser som foregår innen religioner i møte med verden. Videre påpekes det at islam stadig finner nye former og at den er nysgjerrig på ulike måter å se verden på, så lenge det er kompatibelt med Koranen.

I boken «The Daily Lives of Muslims» kritiserer Nilüfer Göle⁵ (2017) media for å fyre opp under negative sider ved islam. Hun mener at dette fører til at viktige religiøse aspekter i nyere multikulturelle samfunn blir underkommunisert. I et intervju uttaler hun at man må finne et nytt «språk» for å snakke mer åpent om religion i en stadig mer globalisert og

⁵ Nilüfer Göle: «The Turkish sociologist Nilufer Gole (...) is currently Directrice d'études at the Ecole des hautes études en sciences sociales (...) in Paris. In her work, she focuses on Islamic identities and educated, urbanised, religious Muslim women. She is the author of many books, including: «The Forbidden Modern; Civilization and Veiling», 1997» (Kruger, 2017).

multikulturell verden: «I think the issue today is not only freedom of speech but how we speak to each other. We need to find new languages» (Kruger, 2017). Videre i intervjuet sier Göle at det i vesten så vel som i den muslimske verden er vanskelig å forstå hverandre, derfor må man finne nye verdier som kan hjelpe å finne måter å leve sammen på. Terroraksjoner av islamister mot for eksempel Charlie Hebdo-tegnerne fører ifølge Göle til at det blir veldig vanskelig for «ordinary Muslims» (Göle, 2017, s. 49) å fortsette sine dagligliv uten å bli mistenkt for å være terrorister eller ha islamistiske sympatier. Hun sier at det finnes muligheter for løsning; diverse solidaritetsmarkeringer mot ulike terroraksjoner – og som støtter vanlige muslimer - viser at det er en kollektiv vilje «to live together and not to fall into the trap of social fracture and polarisation» (Kruger, 2017). For å oppnå likeverd, må man altså kunne snakke åpent på tvers av religiøse grenser, uten å bli ekskludert fordi man er muslim. Andre må få innsikt i at det er mange individuelle tilnærminger også innen islam. «Secular should not be a value but a principal that makes it possible for others to share common space. It should provide a space of law and conversation that invites, not excludes.» (Kruger, 2017). Med tanke på informantenes koblinger mellom identitet og religion vil det være relevant å undersøke hva de sier om å være muslim i et globalisert samfunn. Hvilke utfordringer de somaliske ungdommene står overfor i et sekularisert samfunn, vil være interessant å se nærmere på i analysen.

Språklæring og kommunikasjon

Interkulturell kommunikasjon er en viktig del av interkulturell kompetanse, og det kan i tilknytning til dette emnet være interessant å se på Bubers (1970) begreper som han publiserte allerede på 1920-tallet: «I-Thou» og «I-it»⁶. Buber hevder at kommunikasjon er hjertet i ethvert menneskes eksistens, og at det finnes to hovedholdninger og relasjoner; «I-Thou» og «I-It». En I-Thou-relasjon mellom mennesker innebærer at man har gjensidig respekt for hverandre. De møter hverandre med ærlighet, åpenhjertighet og en ikke-manipulerende holdning. En I-it-relasjon mellom mennesker er derimot preget av en skjevhet der den ene parten bruker den andre som et objekt for egen interesse og vinning – her er det altså en sterk ubalanse til stede. Disse perspektivene kan undersøkes i interkulturelle møter mellom minoritetspersoner og majoritetspersoner. Det kan være relevant å se nærmere på om deltakerne i undersøkelsen betrakter «den andre» på ulike måter. Hvordan de selv oppfatter å

⁶ Opprinnelig bok: «Ich und du», publisert i 1923 (Buber, 1970)

bli sett på av andre kan også være interessant å undersøke med Bubers betraktninger som bakteppe.

Marianne Rugkåsa (2008, ss. 79-80) peker på at manglende språkkompetanse kan være en utfordring når det gjelder kommunikasjon og forståelse. Hun framhever at når det er mange som ikke snakker og forstår norsk så godt, gjør det samhandling vanskelig. I tillegg sier hun at mange⁷ uttrykker behov for økt kompetanse i flerkulturell kommunikasjon. Fagfolk som har med minoritetsungdommer å gjøre og føler at de ikke har nok kompetanse i møte med disse, er nok en utfordring i mange skoler og omgivelser rundt immigranter. Det kan være interessant å undersøke hvordan somaliungdommene selv sier de blir møtt for eksempel i skolen.

For den som skal tilpasse seg ulike kulturer er det viktig å tilegne seg vertsspråket fra kompetent hold, som for eksempel gjennom venner, på skole (lærere) og eventuelle gjennom fritidsaktiviteter der det snakkes norsk. I denne sammenheng kan det være relevant å trekke fram Gunn Imsens (2005, ss. 258-259) presentasjon av begrepet «den proksimale utviklingssonen» (hentet fra språkforsker Vygotsky) i sin lærebok i pedagogikk. Dette begrepet sikter til det feltet som ligger mellom det en elev⁸ kan mestre på egen hånd, og det han ikke kan greie selv. Den proksimale utviklingssonen inneholder alt det eleven kan greie med hjelp fra andre, gjerne fra voksne eller personer som kan mer enn barnet selv, en form for «medierende hjelper» ifølge Vygotsky. I ungdommenes språklæring kan man si at når de er blitt veiledet tilstrekkelig vil de til slutt mestre språklige utfordringer på egen hånd; de har dermed flyttet grensene for hva de kan klare alene gjennom hjelp av medierende helpere. I henhold til Imsen uttaler Vygotsky: «*Pædagogiken må orientere sig mod morgendagen i barnets udvikling og vende sig bort fra gårsdagen. Først da vil den kunne vække de udviklingsprocesser til live, som ligger i den nærmeste udviklings zone*» (2005, s. 259). Her viser Vygotsky at gjennom kommunikasjon med andre, skjer det en utvikling som fører til språkmestring. Ifølge Imsen er dette en grunnleggende teori også i skolen der fokuset er at elevene skal samarbeide og dermed trenes opp i å uttrykke seg muntlig (ibid.). For at det skal foregå læring, skal undervisningen foregå på et litt høyere nivå enn det eleven allerede behersker slik at eleven skal måtte strekke seg mot progresjonen. Vygotsky hevder også at undervisningsforløpet og elevens utviklingsforløp aldri samsvarer fullt. Undervisningen ligger

⁷ Rugkåsa viser her til ytringer fra «studenter og fagfolk under videreutdanningskurs ved Høgskolen i Oslo» (Rugkåsa, 2008, s. 79)

⁸ «Elev»: Brukes i denne kilden siden det omhandler læring i skolen (Imsen, 2005)

vanligvis forut for utviklingen. Et sentralt spørsmål i undervisningen er hvor i den proksimale utviklingssonen lista skal legges; nær elevens mestringsnivå (den indre grensen) eller nær den ytre grensen? Dette perspektivet er basert på et sosiokulturelt læringssyn som setter fokus på at elever lærer best gjennom kommunikasjon og samvær med andre. For å undersøke dette nærmere vil det være interessant å se hva somaliungdommene trekker frem som viktige arenaer for språklæring og hvilke medierende hjelpere de kan ha hatt.

Tilnærminger til interkulturell kompetanse

Interkulturell kompetanse er et viktig emne for min undersøkelse, og har flere aspekter innen faglitteraturen. Her kan man finne noen retningslinjer for hvordan man møter hverandre på tvers av kulturer, og dermed forsøke å forstå de svarene man får. Jonas Stier (Stier, 2006, s. 6) begrepene «contents competencies» og «processual competencies». Den førstnevnte «Content competencies», eller innholdskompetanse, har en endimensjonal og statisk karakter ifølge Stier. Denne refererer til «knowing that-aspects» av «de andre» (majoritetskulturen) og «hjemkulturen». Det vil si at man blant annet har kunnskap om historie, verdenssyn, verdier, språk, vaner og kjønnsroller. Stier viser til at det typiske for en slik kulturell kunnskap kommer fra stereotyper og at den dermed ikke sikrer full kulturell funksjonalitet.

I tillegg til «content competencies» har man også «processual competencies» (Stier, 2006, s. 6), eller prosessuell kompetanse, som tar hensyn til det dynamiske aspektet ved interkulturell kompetanse, og i hvilken kontekst den kulturelle interaksjonen finner sted. Ifølge Stier innebærer dette perspektivet et «knowing how-aspect» eller «intrapersonal» kompetanse. Dette har med kognitive ferdigheter å gjøre, for eksempel gjennom å sette seg selv i posisjonen til «den andre», og det å se på seg selv fra utsiden. Jeg ønsker å se nærmere på hvordan ungdommene ser på sin egen rolle i sine kulturmøter. Kan det å være en «outsider» bidra til en persons selvforståelse og stimulere deres metarefleksjon (Stier, 2006, s. 5)?

Banks (2016) peker på at nasjoner med ulik type struktur i utdannings- og politiske institusjoner må gripe tak i fremtredende aspekter i takt med det globale migrasjonsmønsteret. Etterhvert som vertsnasjonen får nytt tilslag av innvandrere med andre kulturer, raser, etnisitet, språk og religion, må man tilpasse seg denne nye sammensetning i befolkningen. Når innvandrerungdommer blir betraktet som «de andre» blir de av vertssamfunnet marginalisert som gruppe. Banks (2016) viser til at minoritets elever har en tendens til å fremheve sin etniske eller religiøse identitet og har dermed et svakere bånd til nasjonsstaten enn andre

elever som er strukturelt inkludert og ivaretatt i skolen og nasjonen. For å utvikle et kulturelt bærekraftig samfunn som har sosial samhandling, må det ligge til grunn en strukturell inkludering og ikke en tvunget assimilasjon basert på vertsnasjonens premisser.

Marginaliserte etniske, kulturelle, språklige og religiøse grupper må oppleve kulturell gjenkjennelse og borgerlig likestilling i utdanningsinstitusjoner og i samfunnet forøvrig (Banks, 2016, s. 32). Banks viser til at «multicultural citizenship» innebærer at innvandrergupper kan beholde viktige aspekter ved deres språk og kultur samtidig som de utøver sine borgerrettigheter fullt ut i de vanlige politiske, økonomiske og kulturelle systemene, altså medborgerskap. En motsetning til dette, som mange nasjoner utøver overfor sine innvandrergupper, er en assimileringssideologi som innebærer at innvandrerguppene må undertrykke sine fellesskap og kulturelle særegenheter for å kunne bli fullstendige deltakere i det vanlige borgerlige samfunnet. Her fremhever Banks (2016, s. 33) at systemer som undertrykker individers og gruppers kultur- og språkalternativer fører til at mangfoldet opphører. Dermed får man en manifestasjon av sosial sameksistens som ikke er bærekraftig fordi den er påtvunget.

I vår globaliserte verden er det viktig å vite hvordan vi alle må tilpasse oss nye sammensetninger av folk i samfunnet og tilegne oss måter å håndtere interkulturelle møter på. Banks (2016) uttrykker at i en tid med masseмиграasjon er det viktig å forstå «*not only how migrant groups are changed by the host society and nation, but also how the host society and nation are changed in significant ways by the cultures of migrant and marginalized groups*» (2016, s. 30). Denne prosessen kaller han selv for «multiple acculturation», noe som finner sted når innvandrergupper samhandler med etniske grupper og andre innvandrergupper. Arenaer som politikk, mat, musikk, samt bevissthet knyttet til familieband har ifølge Banks ført til bevissthetsendringer hos de «involverte». Påvirkning mellom kulturene viser seg ofte å være toveis slik at innvandrerkulturer og vertskultur har en gjensidig påvirkning.

Et relevant aspekt hos Banks er det han kaller for effektive borgere (Banks, 2016, ss. 44-45). «*Students need to develop a delicate balance of cultural, national, regional, and global identifications and allegiances in order to be effective citizens in a world characterized by globalization and global migration*». Ved å ta inn over seg disse fire identifiseringsmarkørene vil man, enten man tilhører en majoritets- eller minoritetskultur, fungere optimalt i et globalisert, multikulturelt samfunn. Man sjonglerer altså mellom disse ulike kategoriene på en balansert måte; for mye vektlegging på en av dem, for eksempel «national identification» kan hindre studentene fra å danne reflekterte og positive globale identifiseringer (Banks,

2016, s. 45). Banks anvender dette perspektivet på undervisningsmetode rettet mot studenter, men dette aspektet kan helt klart anvendes på den eller de rollene somaliungdommene og vertsingdommene inntar i sin samhandling, siden de alle er en del av et globalisert samfunn. Et aspekt som Liisa Salo-Lee (2006) viser til i forbindelse med interkulturell kompetanse er Holdens begrep «deltakende kompetanse» som kan kobles til Banks medborgerskap. Dette aspektet ved inkludering er relevant å undersøke nærmere i de ulike arenaene eller kontekstene til de unge somalierne. Det å ha et «medborgerskap» eller «deltakende kompetanse» er altså et sentralt poeng i det å leve mellom to kulturer, noe som er interessant å undersøke nærmere i analysekapittelet.

For at interkulturell kompetanse kan oppnås i et flerkulturelt samfunn, ser Høgmo (1998) på forskjeller mellom bygd og by. Han påpeker at det i bygdene kan være en felles bygdeidentitet med sterk sosial kontroll og skjult diskriminering. Han viser at det i bygdesamfunn kan føre til varig og gjensidig fremmedfølelse mellom vertssamfunnet og innvandrergupper. Der det er større befolkningstetthet, som i større tettsteder og byer er befolkningen mer fragmentert og pluralistisk og dermed mindre sosial. Aspektene som presenteres av Høgmo (ibid.) ved for eksempel å bo i by, kan ha både fordeler og ulemper. Det at man gjerne «forsvinner» lettere i bymiljø kan hindre integrasjon, samtidig så kommer det an på innstillingen både hos en selv og i nabolaget man bor i; er det en åpenhet til stede fra begge sider om å bli kjent med hverandre, så er det mye som er mulig for en vellykket sameksistens. Her er det nok individuelle forskjeller, noe som også kommer fram i intervjuene.

Forståelse gjennom hermeneutikk

Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (2010) presenterer den «hermeneutiske sirkel» for å oppnå tekstforståelse ved studier av diverse verk. Han anvender Martin Heideggers hermeneutiske sirkel på klassiske tekster og poengterer at det er mye klokskap å hente fra gammelt av, og at det å forstå er noe som ligger dypt og grunnleggende hos oss mennesker. Gadamer sammenligner forståelse med en kunsterfaring; man må spille med eller involvere seg for å oppnå full forståelse. Egne følelser må altså settes i aktivitet i møte med andre mennesker. I interkulturell faglitteratur har Gadamers filosofi blitt anvendt i å forstå andre mennesker og kulturer. Vi må involvere oss slik at vi for eksempel i møte med folk fra andre kulturer må spille med for å få kontakt og dermed oppnå ny forståelse. Roy og Starosta (2001) forsøker å vise hvordan Gadamers hermeneutikk kan bli brukt på interkulturell

kommunikasjon ved å anvende Gadammers hermeneutiske sirkel. Her er det mest fokus på prosessen fram mot forståelse i interkulturell kommunikasjon der fordommer brukes for å jobbe med ny informasjon, og derav ny forståelse. Den hermeneutiske sirkelen er på denne måten med på å sammenfatte ny og gammel informasjon slik at man får en ny forståelse. Delforståelsen er begrenset, men når vi spiller denne ut mot noe nytt som skal forstås (menneske, kultur), så utvider erfaringen seg (Roy & Starosta, 2001, ss. 8-9). Man kan si at erfaringer fra fortid og nåtid smeltes sammen til en ny og utvidet forståelse.

Dahl bruker en hermeneutisk modell for å «se hvordan forståelse kan endre seg gjennom tre faser i møte med mennesker» (2013, s. 118) som innebærer at man beveger seg fra forforståelse via forståelse til etterforståelse gjennom en «forståelsessirkel» (ibid.). Dahl anvender Gadammers begrep «hosisontsammensmeltning» om når to personers forståelseshorisonter inngår i hverandre og åpner opp for å forstå hverandre; altså at man skaper

«intersubjektiv forståelse i situasjoner der vi møter andre med andre kulturelle og språklige universer, med andre meninger og symboler. (...) Det er denne evnen som gjør horisontsammensmelting mulig i interkulturelle møter. Evnen til empati – å sette seg selv inn i den andres sted – er nøkkelen til å forstå at andre kan oppleve verden og livet på andre måter enn oss selv» (Dahl, 2013, s. 118).

Gadamer viser altså at bare gjennom det å ta aktivt del og kommunisere med omverdenen, oppnår vi ny forståelse. Han viser at fordommer er en betingelse for å oppnå forståelse (Gadamer, 2010, s. 314).

3. METODE

I dette kapittelet skal jeg gjøre rede for de metodiske valgene og vurderingene jeg har foretatt i undersøkelsen min. Hensikten med metodekapittelet er at de som leser skal kunne få tilstrekkelig grunnlag til å vurdere svarenes validitet og reliabilitet.

En kvalitativ undersøkelse

Innen samfunnsforskning i dag er naturalismen den mest aktuelle metoden der man søker etter forståelse gjennom kvalitative dybdeintervjuer (Hammersley & Atkinson, 2004, ss. 37-40). I

artikkelen «Det vitenskapsteoretiske grunnlaget for kvalitativ metode» påpeker Tove Thagaard at «Et viktig formål er å fange inn og forstå omverdenen slik de som studeres, oppfatter den» (Thagaard, 2009, s. 36). Innenfor kvalitativ forskningsmetode fremhever Thagaard begrepene symbolsk interaksjonisme, som innebærer forskerens forståelse av den mening som en handling har for informanten, og etnometodologi, som betyr hvordan personer samhandler med hverandre i det daglige og hvilke «spilleregler» de er styrt av (Thagaard, 2009, s. 37). Disse begrepene har utspring fra fenomenologien som er et vitenskapssyn som «tar utgangspunkt i den subjektive opplevelsen og søker å oppnå en forståelse av den dypere meningen i enkeltpersoners erfaring» (Thagaard, 2009, s. 38). Jeg vil altså forsøke å beskrive omverdenen slik den erfares av ungdommene jeg skal intervjuer for å forstå hvordan realiteten oppfattes av dem - et viktig prinsipp i kvalitativ forskningsmetode. Jeg har derfor valgt kvalitativ intervju metode i forskningsprosjektet mitt. Metoden passer godt med tanke på å få kjennskap til opplevelser og oppfatninger som er vanskelig å måle eller sette tall på. Den innebærer få informanter, og hensikten er å tilegne seg ulike «bilder» på hvordan man forstår samfunnet rundt seg. Intervju, observasjon, feltstudier og dokumentstudier er ulike typer kvalitativ metode. Jeg har foretatt intervjuer, både gruppeintervju og individuelle intervjuer, samt funnet dokumenter og artikler fra ulike hold, for å belyse min problemstilling.

Utvalg av forskningsfelt og deltakere.

Deltakerne i undersøkelsen er 8 ungdommer med somalisk bakgrunn, 4 jenter og 4 gutter som går på en videregående skole i Stavanger-regionen⁹. Noen av dem er født og oppvokst i Norge, noen kom hit som små, mens noen kom fra Somalia da de var ca. 10-12 år gamle.

Som lærer i videregående skole midt i eksamenstiden fikk jeg noen utfordringer med tanke på å finne tidspunkt for intervjuer. Tidsbegrensningen førte til beslutningen om at det var best finne deltakere til undersøkelsen kun på en skole for å spare tid. Enda en utfordring var at flere av informantene hadde mange eksamener som selvfølgelig var viktig å prioritere framfor intervju. Det å ha knapt med tid er en utfordring som også blir bekreftet hos Everett m.fl.:

da masterstudenter står overfor en rekke begrensninger og dilemmaer, for det første har de relativt liten tid (...) lar det seg ikke gjøre å lage store, tidkrevende undersøkelser. Utfordringen blir heller å utforme et opplegg som er gjennomførbart, og som samtidig er legitimt ut fra problemstillingene. (Everett & Furueth, 2012, s. 129)

⁹ Stavanger, Sandnes og Sola kommune.

Valg av skole falt på en som har en del elever med ulik kulturell bakgrunn, også med somalisk kulturbakgrunn, så det var god tilgang på informanter blant elevene der. Spørsmålet var hvem jeg skulle spørre om intervju blant disse «somaliske» ungdommene. I begynnelsen av utvelgelsesfasen, hadde jeg faktisk sett for meg et par elever i fag jeg selv underviser i, og som hadde passet godt som informanter. Jeg tenkte også at det ville være tidsbesparende med elever som kunne sette meg i kontakt med andre informanter med somalisk innvandrerbakgrunn – gjerne på min arbeidsplass. Det å bruke egne elever - eller deltakere man kjenner - som informanter, har klare ulemper som jeg som forsker må ta i betraktning; det jeg kan oppfatte som uproblematisk er det slett ikke sikkert kjente elever oppfatter på samme måte. Jeg gikk noen runder med meg selv rundet denne tematikken, siden jeg lenge syntes det faktisk var en god idé å intervju noen av elevene mine som jeg føler jeg har en god relasjon til. Elever man selv underviser og dermed har en relasjon til, kan blant annet føre til at «enkelte spørsmål ikke blir stilt. Feltarbeideren kan finne seg selv involvert i ulike former for beskytter-/klient-forhold ...» (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 103). NSD har strenge krav til akkurat dette momentet, noe som jeg så var nødvendig etter hvert for å skjerme informantene. Dermed ivaretas deres anonymitet mest mulig, og man vil få svar som i mindre grad er påvirket av konteksten. I tillegg kan for eksempel bruk av elever som videre kontaktpersoner - som en slags portvakter - virke uheldig; «... kan portvaktene velge å styre forskeren i en ønsket retning, eller bort fra potensielt følsomme områder.» (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 106). For å unngå slike vinklinger i intervjuene valgte jeg bort egen skole og satset heller på å bruke informanter på en annen skole slik at det ikke skulle bli noen dilemmaer knyttet til relasjoner mellom meg og informantene.

Valg av ukjente informanter ga meg mulighet til å ta hensyn til disse aspektene. Gjennom en lærer jeg kjenner ved den aktuelle skolen, fikk jeg god hjelp til å komme i kontakt med potensielle deltakere til undersøkelsen min. Videregående skoler har hver sin skolekatalog som kommer ut hvert år med foto av elevene. Sammen med læreren, som jeg kjenner ved den utvalgte skolen, gikk vi igjennom alle klassene der bilde og navn kommer fram for å sile ut potensielle informanter. Det ble litt komisk da vi reflekterte over utvelgelsesmetoden i denne første grovsorteringen; for å få oversikt over potensielle ungdommer med somalisk innvandrerbakgrunn, kikket vi etter «somalisk-lignende» ungdommer i bildene, rett og slett brune ansikter (der jentene fortrinnsvis bar hijab), for deretter å se om navnene virket somaliske, eller «muslimske». (Etter mange år som lærer, får man en viss oversikt over

hvilken kulturell og religiøs tilhørighet navn kan ha.) Kollegaen min var også kontaktlærer og hadde dermed en del informasjon om botid på aktuelle informant-ungdommer i sin klasse. Deretter fikk jeg kontaktet jeg andre respektive kontaktlærere for å sjekke om det var elever med somalisk bakgrunn i deres klasser, noe som faktisk viste seg å stemme etter den noe forutinntatte grovsorteringen. Jeg fikk vite litt mer om lengde på botid, før jeg så foretok et utvalg; 4 jenter og 4 gutter, noen med lang botid og noen med kort botid i Norge. Jeg tok kontakt med elever via en felles e-post der samtykkeskjema med relevant informasjon om prosjektet ble lagt ved¹⁰. I tillegg ga jeg papirkopier som kontaktlærerne kunne sende hjem med de potensielle informantene når de skulle informere disse elevene om prosjektet. På denne måten fikk de informasjonen både skriftlig og muntlig. Jeg tok også direkte kontakt med dem noen dager etter denne første kontakten via kontaktlærer og e-post. I en midttime på skolen deres, fikk jeg hilst skikkelig på alle og presentert prosjektet og meg selv. I tillegg fikk jeg sjekket hvilket tidspunkt som kunne passe best for gruppeintervjuet.

Alle informantene jeg intervjuer går altså i videregående skole og er i alderen 16-20 år. Det er kanskje et «aber» at flere av informantene mine har en noenlunde felles bakgrunn i og med at de har bodd her lenge. Flere er født og oppvokst i Norge, eller kom hit som veldig små. Den ene informanten har til og med besteforeldrene sine her, og de var blant de første somaliene som kom til Norge som arbeidsinnvandrere. De av informantene som har kortest botid i Norge har bodd her siden de var rundt 10-11 år gamle. Jeg hadde håpet på en litt større spredning med tanke på botid i Norge, men det var ikke så lett å få til. Det var ikke så mange elever ved den aktuelle skolen som var i denne kategorien akkurat da utvelgelsen av informanter fant sted.

Gjennomføring

Det var spennende å få til en såkalt fokusgruppe der jeg samlet somaliske ungdommer, både jenter og gutter, med ulik botid i Norge. Målet var at dynamikken i gruppen kunne føre til at nyttig informasjon ble meddelt (Hammersley & Atkinson, 2004, ss. 170-173). Av de 8 som ble invitert til gruppeintervju, var det bare tre som leverte samtykkeskjema i forkant. I tillegg ble tidspunkt for fokusgruppeintervjuet farlig nær elevenes eksamensperiode, så det var spennende å se hvor mange som dukket opp til det avtalte gruppeintervjuet. Valget falt på en lunsj- og studietime, med varighet på en time, på en vanlig tirsdag. På den aktuelle skolen har

¹⁰ Se vedlegg.

elevene studietime rett etter lunsj tre dager i uka - som de kan bruke på skolearbeid, møter eller andre avtaler. Siden dette er et frivillig tilbud, fikk jeg fortalt at det er mange elever som gjerne tar en litt lang lunsjpause, noe som gjorde det ekstra spennende med tanke på hvor mange som møtte på gruppeintervjuet. Bekymringene var grunnløse; 7 av 8 møtte til dette gruppeintervjuet – den ene som ikke møtte, hadde kommet litt for sent, men hadde glemt hvor vi skulle være.

Valg av sted til gruppeintervju ble en utfordring; det var ikke så mange møterom utenom klasserommene ved skolen, og de få som var tilgjengelig var ifølge reservasjonssystemet deres opptatt på det valgte tidspunktet. I et klasserom var jeg redd det ville bli for mange forstyrrelser, siden det jo er studietid og dermed mange elever i klasserommene da. I tillegg fikk jeg vite at en del av klasserommene ble brukt til sosialt samvær for elever. Dermed ville det nok være del elever inn og ut av klasserommene og som derfor ville ha ført til støy i opptakene under intervjuene. Løsningen ble å alliere meg med den ene rådgiveren som hadde et forholdsvis stort kontor. Her var der ingen vinduer og dermed ingen fare for støy utenfra. Selv om det ble litt trangt rundt bordet til 8 (7 informanter + meg selv), fungerte kontoret fint. Elevene visste også godt hvor dette kontoret var (det var en misforståelse at den ene ikke hadde fått det helt med seg), noe som også er med på å bidra til trygge rammer rundt en god samtale (Repstad, 2007, s. 87).

Informantene fikk i forkant vite (både skriftlig og muntlig) at intervjuene skulle tas opp på lydbånd, men at jeg håpet de ikke lot seg affektere av dette siden det jo var den gode dialogen jeg var på jakt etter. Jeg brukte «samtale» istedenfor begrepet intervju da jeg snakket om dette med ungdommene. Før selve gruppeintervjuet startet, innledet jeg med å takke for oppmøtet i en ellers hektisk eksamensperiode. Opplysninger om prosjektet, anonymitet og taushetsplikt ble presisert og vist til i skrevet de allerede hadde mottatt. Deretter samlet jeg inn resten av samtykkeskjemaene, eller fikk dem underskrevet før vi startet intervjuet.

Som et «plaster på såret» for å ofre lunsjen og studietimen til intervjuet, hadde jeg satt fram skåler med druer og sjokoladebiter som var uemballerte. Det er to grunner til dette valget; den ene er for å skape en avslappet atmosfære slik at samtalen kan gli mest mulig naturlig (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 169) og den andre grunnen er for å unngå rasling og støy på opptaket (Repstad, 2007). Et populært tilbud – alt fikk ben å gå på!

Lydopptakene fungerte fint. Jeg hadde i forkant gjort meg kjent med hvordan dette fungerer og testet ut lydnivået og tydelighet. I utgangspunktet hadde jeg tenkt å bruke en ekstern liten

lydbåndopptaker, men flere tipset meg om at det var veldig bra å bruke min mobiltelefon i stedet. Mobiltelefonen ble plassert midt på bordet litt vekk fra skålene med godis for å unngå unødvendig støy når noen forsynte seg. Den er nesten ny (og passordbeskyttet), og opptakene ble lett overført til passordbeskyttet pc etter intervjuene slik at enkelt kunne transkriberes derfra. Det å bruke mobiltelefonen var veldig greit. Jeg anonymisert navnene ved å lage koder som bare jeg forstår, samt at jeg lastet dem ned på en ekstern passordbeskyttet pc som er stasjonær, der filene var på et område som bare jeg hadde tilgang til. Opptakene fra intervjuene og opplysninger om navn på deltakerne er slettet.

Samtalen i fokusgruppen gikk ganske greit, men jeg la merke til at det nok var guttene som hadde lengst taletid. Jeg måtte spørre jentene mer direkte for å få dem i tale, og det som kom fram var ofte litt kortfattet. Guttene var veldig samstemte i sine svar. Noen av spørsmålene måtte jeg utdype eller formulere annerledes for å få informantene til å si mer. Jeg oppdaget at noen av spørsmålene var litt unyanserte, noe som førte til at jeg før de individuelle intervjuene foretok noen justeringer som viste seg å føre til flere detaljerte svar¹¹. Fokusgruppeintervjuet varte i 1 time.

Det er viktig at jeg som intervjuer unngår å «farge» informantene mine slik at svarene blir preget av at jeg ikke har opptrådt nøytralt nok, eller på en slik måte at informanten ikke har hatt anledning til å svare ærlig (Everett & Furuseth, 2012, ss. 138-144).

Utfordringene knyttet til de individuelle intervjuene var at de måtte plasseres etter eksamensperioden, og da var det også slutt på den obligatoriske undervisningen, så elevene hadde fri. De individuelle intervjuene ble foretatt på de to aller siste skoledagene. Skolens elever hadde helt fri den ene dagen, men den siste skoledagen var det skoleavslutning der, og elevene som skulle intervjues kom før og etter fellesopplegget som skolen arrangerte. Jeg lurte litt på hvor mange av ungdommene som kom til å møte på et frivillig intervju når de egentlig har fri fra skolen. Alle møtte til avtalt tid, og en av guttene hadde til og med tatt med seg en kamerat fra en annen skole som han mente burde intervjues. Ifølge Hammersley (2004, s. 159) er det vanlig at «noen ganger (...) velger personer i miljøet selv å la seg intervjues eller de foreslår hvem som skal intervjues». Selv om jeg ikke benyttet meg av dette spontane tilbudet (utvelgelsen er jo gjennomtenkt, noe informantene nok ikke tenker så mye på), satte jeg pris på det engasjementet som vises for prosjektet mitt gjennom en slik handling.

¹¹ Se vedlegg

Den reviderte intervjuguiden fungerte ganske godt, men det var ikke alle spørsmålene jeg brukte i og med at informantene snakket mer enn i fokusgruppeintervjuet, slik at det ene momentet ofte overlappet det andre - og flere av spørsmålene ble overflødige. I tillegg var det viktig at jeg som intervjuer skulle unngå å påvirke informantene mine, slik at svarene ble preget av at jeg ikke hadde opptrådt nøytralt nok, eller på en slik måte at informanten ikke hadde hatt anledning til å svare ærlig (Everett & Furuseth, 2012, ss. 138-144). Med informanter som jeg ikke kjenner, og som skulle møte til ulike tider, var jeg helt avhengig av en tydelig plan over hvem informantene var, og hvor og når vi skulle møtes. Disse to siste skoledagene var det flere ledige møterom, så vi fikk et velegnet rom der alle intervjuene ble holdt i tur og orden. Intervjuene varte fra 20 til 30 minutter per person.

Bruk av artikler

I tillegg til den informasjonen jeg får gjennom samtaler med somaliungdommene og relevant teori, bruker jeg også dokumenter som i hovedsak er relatert til temaet integrasjon i min undersøkelse.

Tilstedeværelsen og verdien av dokumentariske kilder forsyner etnografen med et rikt spekter av analytiske emner, samtidig som de er en verdifull kilde til informasjon. (...) Hvem skriver dem? Hvem leser dem? Hvorfor, i hvilken hensikt? (...) og utforskningen av slike spørsmål ville uvegerlig føre etnografen mot en systematisk undersøkelse av hvert eneste aspekt av hverdagslivet i det aktuelle miljøet. (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 200)

I NOU-rapporten *Integrasjon og tillit* (NOU 2017:2) presenteres ulike aspekter rundt innvandring og integrasjon. Innvandrere med somalisk bakgrunn blir på ulike arenaer fremhevet som den innvandrergruppen som integrerer seg minst i det norske samfunnet. Statistikk og medieoppslag har ofte presentert dystre detaljer her. I NOU-rapporten, publisert 1. februar 2017 (NOU 2017:2), pekes det på langsiktige konsekvenser av høy innvandring. Rapporten presenterer ulike tall/statistikker der somaliere er en av innvandrergruppene. Statistikk over somalisk befolkningstetthet i Stavanger sammenlignet med hovedstaden (NOU 2017:2, s. 47) er noe jeg finner relevant å se nærmere på i og med at informantene fremhever dette som en vesentlig faktor for grad av integrasjon. I denne rapporten er der også statistikk over utdanning, kompetanse og opplæring (NOU 2017:2, ss. 66-85). Dette kan ha innvirkning på grad av integrering blant somaliske ungdommer og vil dermed være interessant for min analyse. Noe som har fått stor oppmerksomhet i media er tallene som viser «mottak av velferdsytelser» (NOU 2017:2, ss. 107-122) som tydelig viser antall «NAV'ere» blant

somaliere. Denne statistikken gir detaljer som kan anvendes i en videre analyse og eventuelt forståelse for hvorfor somaliere generelt troner denne statistikken. «Når aktivering blir en ydmykelse: En studie av møtet mellom somaliske innvandrere og NAV» (Friberg, 2018) inneholder opplysninger som tar for seg utfordringer mellom somaliere og NAV, noe som kan gi ytterligere forklaring på de nevnte utfordringene.

Ulike medieoppslag som omhandler innvandrere med somalisk bakgrunn har jeg også benyttet meg av, som for eksempel «Somaliere har vanskeligere for å bli integrert enn andre» (Blindheim & Ringheim, 2013), «Mener NAV er en sovepute for mange somaliere» (Rangnes, 2017), «Hva er det med somalierne?» (Førde, 2008) og «Flyktninger på arbeidsmarkedet Arbeid – mål og arena for integrering» (Næsheim, 2016). Jeg bruker disse medieoppslagene kun som et utgangspunkt for samtale med deltakerne, for kanskje å få fram ulike aspekter på hvordan de ser på vinklingene i oppslagene. Det er altså ingen gjennomført strukturert analyse av disse oppslagene jeg skal foreta. Likevel synes jeg denne typen materiale også er relevant å anvende, siden det sammen med offentlige skriv kan gi meg nyttig informasjon som danner grunnlag for mine videre analyser.

Etiske utfordringer knyttet til feltarbeid

Når jeg som lærer skal utføre kvalitative forskningsintervju der informantene er elever, kan det by på noen etiske utfordringer. Det var derfor viktig å tydeliggjøre innholdet i samtykkeskjemaet overfor elevene; dette ble presisert både skriftlig og muntlig før de signerte. Første gangen jeg hilste på elevene, samt rett før selve gruppeintervjuet, forklarte jeg tydelig at denne forskningen utfører jeg ved siden av min vanlige jobb som lærer. I tillegg tydeliggjorde jeg overfor alle elevene at det å være med på et forskningsprosjekt som dette er helt frivillig, og at de når som helst kunne trekke seg uten å måtte forklare noe overfor meg. Informantene fikk også tydelig beskjed om at all informasjon jeg får fra intervjuene er anonymisert ved at navnene er kodet og at lydbåndopptaket er anonymisert og ikke tilgjengelig for andre (Repstad, 2007, s. 67), Samt at konfidensielle opplysninger også er taushetsbelagt.

Et av utgangspunktene ved dette prosjektet er i seg selv negativt; at somaliere ofte blir framstilt i et negativt lys i media, noe som kan være etisk utfordrende ved at man risikerer å framstå med en «farget» holdning i intervjuene. Her er det viktig at man viser til den

holdningen som kommer fram i media, samtidig som man har en åpen og nøytral tilnærming overfor de svarene informantene kommer med.

Det å unngå at svarene ikke skal være påvirket av ytre faktorer er kanskje umulig, men det er viktig å være bevisst på dette. At jeg er lærer og intervjuer elever, kan innebære at jeg får svar som er påvirket av informantenes kjennskap til lærerrollen kan føre til at noen svar kan skape et mer positivt bilde av informanten enn det virkeligheten tilsier. Dette har jeg ingen mulighet til å få oversikt over. Gjennom mange år som lærer har man gjerne opparbeidet seg evnen til ikke å røpe hva man tenker i alle sammenhenger, noe som kan komme godt med i intervju-situasjonene. Det at jeg har en annen kulturbakgrunn enn deltakerne somaliungdommene gjør at det er ekstra viktig å stille med et åpent sinn, og ikke vise tydelig reaksjon gjennom mimikk og kroppsspråk om det skulle komme fram kontroversielle opplysninger. I tillegg er det viktig at man ikke stiller for nærgående eller for direkte spørsmål, men at man vekker tillit og er mest mulig åpen overfor informantene. Målet mitt for intervjuene har jo vært «å minimere så langt som mulig forskerens innvirkning på det som sies, og dermed gi informanten mulighet til å fritt uttrykke sitt perspektiv på verden» (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 156). På denne måten mener jeg at jeg fikk deltakerne i undersøkelsen til å føle seg trygge og at de åpnet seg mer.

Validitet og reliabilitet

En samtale rundt menneskers livssituasjon kan by på interessant innsikt; den byr nemlig på en mengde informasjon om personen selv. Man får et bilde av hvilken kultur personen tilhører og hvilken verden denne gjengir. Dette gir meg viktig kunnskap til bruk i min videre analyse. I intervjuene er det ikke alltid direkte svar på spørsmålene som gir den mest interessante kunnskapen, men snarere uoppfordrede kommentarer og svar. «All menneskelig atferd har en ekspressiv dimensjon» (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 153) gjennom at ytre trekk som klær og oppførsel forteller noe om folks «kjønnstilhørighet, sosial status (...) holdninger, osv.» (ibid.). Men kanskje enda mer sentralt er at språket som den viktigste ekspressive ressursen siden det kan «beskrive, forklare og evaluere nesten uendelig mange sider ved verden, og også seg selv» (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 153). Gjennom intervjuer fikk jeg altså en fin anledning til å tolke det som blir sagt gjennom informantenes ytre trekk som gester og atferd, som ga signaler om deres holdninger, verdier og sosiale tilhørighet. Signaler om hvorvidt de føler seg inkludert og verdsatt som individer, eller eventuelt utestengt fra

felleskapet, blir gjerne tydeliggjort gjennom slike ytre trekk. Jeg merket meg for eksempel at noen av jentene kommenterte at de blir stilt en del spørsmål rundt deres valg om å bruke hijab. Noen syntes dette var helt i orden, men et par ga uttrykk for det motsatte; noe som førte til at samtalen i de sistnevnte tilfellene kretset mer rundt dette med å skille seg ut gjennom klær, samt forutsetninger og konsekvenser rundt et slikt valg.

I tillegg til intervjuer med informantene, har jeg også diskutert med andre som kjenner til den aktuelle tematikken om det å leve mellom to kulturer. Andre MIKA-studenter, spesielt et par kolleger som også tar dette studiet, har bidratt til ulike vinklinger og eksempler innen forskningsfeltet mitt, i tillegg til den informasjonen jeg har fått gjennom andre kilder. Svar fra informanter kan «være villedende» (Hammersley & Atkinson, 2004, s. 179), men alt i alt opplever jeg svarene fra elevene som pålitelige, eller valide.

4. ANALYSE: Kulturperspektiver

Min hovedproblemstilling handler om hvordan somaliske ungdommer finner seg til rette mellom to kulturer. For å tolke svarene fra intervjuene, vil jeg ta utgangspunkt i teoretiske perspektiver som ble presentert i kapittel 2. Disse er i hovedsak aspekter knyttet til kultur, *third culture kids*, interkulturell kompetanse og kommunikasjon. Det å oppnå gjensidig forståelse og medborgerskap er et mål for de fleste av informantene i undersøkelsen, en vinkling som ofte ikke er vektlagt i diverse medieoppslag om somaliske innvandrere. Jeg ønsker å nyansere dette paradokset i analysen. For å understreke somaliungdommene tilhørighet i Stavangerregionen, gjengir jeg sitater mest mulig på den dialekten de bruker.

Flere av de somaliske ungdommene jeg har intervjuet peker på at deres foreldre har et ønske om å videreføre deler av hjemkulturen over på sine barn og at dette påvirker dem i måten de tilpasser seg ulike kulturimpulser vertskulturen. Hvordan de velger å plassere seg kulturelt i majoritetskulturen kan være et vanskelig valg for mange. Ifølge Williams (1980) kan vi si at minoritetsungdommer som oftest representerer den framvoksende (emergent) kulturen, som er influert av både den dominerende kulturen og restkulturen (residual). I svarene til somaliungdommene kommer det fram at mange foreldre prøver å holde på ulike kulturelle trekk fra hjemlandet. Her er det relevant å peke på begrepet «third culture kids» (Pollock & Reken, 2001) som også omhandler de unges søken etter et ståsted mellom impulser fra ulike kulturer. Jeg viser mer om dette under emnet «identitet». Denne nye kulturen som somaliungdommene, eller TCK, er med på å skape, er i konstant endring og har ulike

varianter. Denne dynamikken er interessant å se nærmere på gjennom å undersøke svarene deres nærmere.

Kollektivistisk og individualistisk perspektiv

I intervjuet med G2 forteller han om hvordan somaliere fant seg til rette i det norske samfunnet da hans foreldre kom hit for et par tiår siden. Han påpeker hvor viktig det er å tilgang på et nettverk når man skal integrere seg i det nye landet, og at det er enklere nå enn de som kom tidligere i en tid da det ikke var kommet så mange andre somaliere: «*Då foreldrene våre kom var det annerledes. Tingen e jo at de ikkje har skole (utdanning fra Somalia) i dag heller, men i dag er det nok av hjelp (i Norge) – foreldrene våre har jo lært seg norsk og er integrerte - og det er jo nok av somaliere i Norge då, som kan hjelpe*». Her er det tydelig at G2 først og fremst tenker på hvordan somaliere kan hjelpe hverandre i Norge. Den kollektivistiske tanken om at man har et nettverk rundt seg ser her ut til å være sterkt til stede. Det å vise kulturelle forskjeller gjennom å sammenligne kollektivistisk og individualistisk perspektiv fordrer en presisering av at dette er en overforenklet inndeling som helt klart har unntak (Qureshi, 2008). Likevel ønsker jeg å se somaliungdommenes svar i lys av denne inndelingen for å vise hovedtendenser innen ulike kulturer, og på den måten forstå hvordan man kan bli formet av kultur i måten å se verden på.

Et bilde på at samhold er sentralt for somaliere kommer fram i et tidligere debattinnlegg fra «Aftenposten»:

Klanens rolle og den somaliske stoltheten er viktige faktorer om man vil forstå Norges yngste innvandrergroupe. Det å komme hit innebærer for mange at man går fra det å være den hjelpende, til å bli den som trenger hjelp. Derfor søker spesielt nyankomne heller hjelp fra de somaliske organisasjonene enn offentlige kontorer i Norge (Wang-Naveen, 2008).

Tankegangen til G2 om at erfarne somaliere hjelper andre somaliere i en ny og fremmed situasjon, har muligens rot i det kollektivistisk orienterte kulturperspektivet. Somalia har en svært homogen befolkning; 98% av befolkningen er etnisk somaliere, har i hovedsak samme språk og religion (Fangen, 2008, s. 28). De er inndelt i 6 hovedklaner som hver har en felles stamfar, og klantilhørigheten definerer deres sosiale status og kulturelle identitet (2008, s. 27). Til tross for ulik klan tilhørighet, ser de på seg selv som homogen pga. felles språk og religion.

Klantilhørigheten er nok i stor grad med på å opprettholde det kollektivistiske perspektivet blant somaliere i Norge (Assal, 2005). Viktigheten av å ha folk i sentrale samfunnsposisjoner i sitt nettverk gir styrke i kollektivistisk orienterte samfunn, noe dette utsagnet fra G4 kanskje underbygger:

Det e jo sånn at hvis det flytte en somalier her – sånn asyl – så blir han liksom godt tatt vare på, liksom, siden det e jo fleire folk. Me har jo somaliere i Arbeidspartiet, me har sykehus med somaliere, professorer på universitetet og sånn, så det e mange som kan hjelpa med å integrera – sånn at han kan starta godt liksom, enn at han bare henge på gadå og gjør ka'an vil.

Det er relevant å nevne at det i Stavanger-området også er mange tilbud til nyankomne flyktninger som ulike organisasjoner tilbyr (Bosetting og integrering av flyktninger, 2016, ss. 46-47). Her sies det at ved å stimulere til økt deltakelse blant grupper som er underrepresentert i de ulike frivillige organisasjonene, bidrar det til å redusere intoleranse og fremmedfrykt.

I arbeidet med integrering av nyankomne flyktninger er blant annet Røde Kors, Islamsk opplæringscenter og Kirkens bymisjon involvert (Rogaland Revisjon IKS, 2016, s. 46). Dette viser at nyankomne somaliere har noen tilbud som kan hjelpe deres integrasjonsprosess i tillegg til å lene seg til erfaringen fra andre somaliere med lengre botid i vertssamfunnet. Spørsmålet er bare om man søker hjelp «utenfra» eller om andre somalieres hjelp og veiledning virker tryggere når man er vant til en kollektivistisk tankegang og klan-system.

Skiller på individualistisk og kollektivistisk syn på sosialisering er som regel store mellom somaliungdommer og majoritetsungdommer som er jamgamle siden de tilhører som nevnt kulturer med ulikt syn på sosialisering og oppdragelse (Qureshi, 2008). På spørsmål om hvilke planer de har for framtiden får jeg blant annet disse svarene: «Får håpe eg har en utdanning (...) Ja, eg tror eg bor her – eller i Oslo. Det spørs. (Er det jobb eller familie som styrer det mest, tror du?)¹² Det e familien. Vi får se» (J1). Her ser vi noe som kan spores til et kollektivistisk perspektiv, nemlig at det er familien som styrer hvor hun skal bosette seg. Slik er det nok for mange ungdommer uavhengig av individualistisk eller kollektivistisk perspektiv. Men følgende svar sier kanskje noe om at den samme jenta også innehar det individualistiske perspektivet; hun sier at hun må gjøre ferdig utdanning før hun stifter familie (jeg spør hva prioriteringene hennes trolig er 10 år fram i tid): «Det vett eg egentlig ikkje – får

¹² Jeg viser mine spørsmål i parentes der jeg mener dette er nødvendig for å forstå svarene.

se. Det spørres jo om eg e ferdig med utdanningen, då. Eg tror eg e ferdig. (-Så du satse på utdanning først, så får resten komme etterpå?) Ja. Vi får se» (J1). Her kan det også hende at J1 svarer ut ifra det hun oppfatter som en forventning fra meg; det er ikke så godt å vite (utfordringer rundt «fargede» svar behandles i metodekapittelet). Det kan være at hun utmerket godt vet hvordan majoritetskulturen ser på ungdommers framtidsplaner, og at hun også har en plan. Hun sier at hun satser på utdanning først, men nevner et par ganger «vi får se», noe som kanskje kan tyde på at det ikke er helt opp til henne å ta denne beslutningen. «10 år – då har eg sannsynligvis en utdanning – eg har ennå ikkje heilt bestemt meg for ka» (J3).

Jeg merker at informantene kanskje har en litt forsiktig holdning til utdanningsplaner. Uttrykk som «vi får se», «vet'kje», «tror eg», «eg har vurdert å ta et friår» kan henge sammen med at de rett og slett er ungdommer som står overfor mange alternativer, og dermed er det vanskelig å si noe sikkert før de for eksempel får svar på søknader om videre skolegang. Dette behøver ikke nødvendigvis ha rot i det kollektivistiske samfunnsperspektivet der de eldre gjerne har mer innflytelse over viktige avgjørelser som de unge står overfor. Kanskje dette kan tyde på at en endring mot det individualistiske kulturperspektivet. Qureshi (2008, s. 143) viser til en undersøkelse som tar for seg hvordan pakistanske og vietnamesiske foreldre med kollektivistisk livsform både viderefører verdier fra egen oppvekst samtidig som de har dreid oppdragelsen i en mer individualistisk retning. På denne måten beholder de litt av begge perspektiver i oppdragelsen av barna; de beholder sin autoritet samtidig som barna får mer frihet og tolererer mer diskusjon enn det de selv opplevde som barn. Etter flere år i et samfunn med andre verdier enn det man har lært i hjemkulturen, vil det nok for mange foregå en slags holdningsendring som er smittet av majoritetskulturen. «Eg vil nok iallfall stå på egne bein og bidra i samfunnet» (J3). Med tanke på at denne jenta har familie som har bodd i Norge i om lag 50 år, kan vi se at det her kommer til syne en holdning som har rot i det individualistiske perspektivet. Det er en selvfølge at hun skal kunne stå på egne bein i framtiden, uten å være økonomisk avhengig av noen andre, noe som jo ikke passer inn i det kollektivistiske perspektivet som er så sentralt blant somaliere generelt.

Kjønnsforskjeller?

I noen av intervjuene blir det kommentert at det er forskjeller på jenter og gutter når det gjelder frihet til å ta egne valg. På spørsmål om hvilke integreringsråd hun vil gi til andre nyankomne ungdommer fra Somalia, svare J2 slik: «- for der (i Somalia) og så va det slik at guttene har litt meir frihed enn jentene, for jentene må passa seg for ryktene siden de e jenter,

men guttene e litt friere enn oss. Eg syns det e lettere for gutter å komme inn i samfunnet enn jenter». I oppstilling av kollektivistisk og individualistisk kulturperspektiv, kommer det fram et skille på hvordan jenter og gutter oppdras (Ådna, 2015, ss. 173-175). Ifølge kollektivistisk-orienterte kulturer har guttene stort sett større frihet enn jentene. Barn generelt sett har en ganske fri barndom, men grensene for frihet strammes inn i takt med alderen, spesielt for jenter. I individualistisk orienterte samfunn kan man si at det er motsatt; der har foreldre strenge grenser for hva et barn kan gjøre. Etterhvert som barnet vokser til åpnes disse grensene stadig mer. Det er litt artig å se hvordan J3 blander perspektivene mellom å tiltale sin gruppe som både «jentene» og «oss» - og at hun snakker om Somalia i fortidsform. Det kan virke som om dette skillet presenteres som noe hun er ferdig med, som tilhører fortiden, noe som kan indikere at det er et skifte i kulturperspektivet etter å ha bodd i utenfor Somalia i mange år.

Med tanke på kvinnesyn er det interessant å merke seg at J3 stadig viser til sin mors råd selv om også far er en del av familien; hun henviser til viktige råd fra mor blant annet om videre utdanning. Fangen (2008, ss. 28-29) påpeker at i løpet av to tiår under president Siyad Barre, ble det innført sosiale reformer, forsøk på å avvikle klanssystemet og fremme kvinners rettigheter i Somalia. En målsetting var lik lønn for likt arbeid og like rettigheter mellom kvinner og menn rundt skilsmisse- og arveoppgjør. Men dette arbeidet kulminerte da krigen startet i 1991 og klanmotsetningene ble igjen tydeligere (ibid.). Fangen viser også til at det i somaliske nomadefamilier¹³ tradisjonelt sett er kvinner som eier og har hovedansvaret for kyr og geiter, og at det ved eventuelt salg må godkjennes av den kvinnelige eieren først. Mennene har ansvaret for kamelene, noe som gjør at de er borte fra husholdningen i lengre perioder. Denne befolkningsgruppen er altså vant til at kvinnene har stor råderett over husholdning og familie i lange perioder. Det vises også til at mange somaliske kvinner er involvert i diverse entreprenørvirksomhet nå etter krigen, og at kvinner er kjent som «det sterke kjønn» (ibid.). Disse aspektene rundt somaliske kvinners stilling i hjemlandet gjenspeiles kanskje i familien til J2 der mor altså stadig blir nevnt når det gjelder å gi barna gode råd i ulike sammenhenger.

¹³ Uklart hvor stor del av befolkningen siden folketelling er vanskelig i et land med mange nomader og flyktninger (https://snl.no/Somalias_befolkning nedlastet 10.04.2018). På kart over klanenes områder ser man at Daroud-klanen, som nomadefolket tilhører, har den største utbredelsen i Somalia (<https://ndla.no/nb/node/166246?fag=52253> nedlastet 10.04.2018).

Dreining fra det kollektivistiske til individualistiske?

Å bli påvirket av andre perspektiver over tid kan føre til at man endrer holdninger. En dreining mot det individualistiske perspektivet skimter vi muligens her: «*Kanskje et barn eller to (...) - eg tror faktisk at foreldrene mine vil at eg ska gifta meg med ein fra samme kultur som meg, fordi det blir bare mindre komplikasjoner då med tanke på religion og ... sånne ting, då. Men eg vett jo 'kje ennå heilt sjøl, men eg gjør jo som eg vil, så*» G3. Det kan virke som om G3 tilhører en familie der man har både kollektivistisk og individualistisk kulturperspektiv, og slik er det nok for mange etter å ha bodd lenge i Norge. Skillet mellom individualistisk og kollektivistisk orientert barneoppdragelse kommer som regel tydelig fram i tenårene da «norske» ungdommer får stadig mer frihet, mens andre med kollektivistisk bakgrunn ofte må forholde seg til strengere «kjøreregler» (Qureshi, 2008, s. 143). Det er nok en prosess før man etterhvert finner ut hvilket perspektiv som fungerer best for ens familie. Triandis (2004) viser at innen alle kulturer er det både «*idiocentric people*» (individualistisk orienterte mennesker) og «*allocentric people*» (kollektivistisk orienterte mennesker) som skiller seg fra hovedperspektivet i majoritetskulturen. Han påpeker at de ulike hovedperspektivene har sine tydelige unntak. Forenklede kategoriseringer er som nevnt ikke så enkle å anvende på mennesker; det finnes jo alltid unntak fra regelen. Som i Ibsens «Peer Gynt» er det ikke alle som passer inn i støpeformen til knappestøperen, det er mange som ikke ønsker å være som alle andre og ønsker heller å ta avstand fra det konforme i kulturen. Hovedskillet mellom individualistisk og kollektivistisk kultursyn har likevel vært sentral i interkulturell forskning de siste 50 årene for å forstå hovedskiller mellom kulturer, uttrykker Triandis i forordet i boken «*Handbook of Intercultural Training*» (2004). Uansett grunn for uttalelsen til G3 om valg av ektefelle i framtiden, viser han en slags nøytral respekt for foreldrenes ønske, men presiserer overfor meg at det er han som til slutt velger dette selv. Kanskje det er en slags dreining mot det individualistiske kultursynet i og med at det er tilsynelatende opp til ham å ta dette valget. Eller kanskje det er et eksempel på at han er et «*idiocentric*» individ som forsøker å skille seg fra foreldrenes påståtte ønske. Her kan det være relevant å fortsette med neste emne som har noe med å utvikle sin egen kulturvariant mellom to ulike kulturformer.

«Third Culture Kids» i praksis

I intervjuene kommer det fram tanker om det å leve mellom to kulturer. På spørsmål om hvordan informantene forholder seg til verts- og hjemkulturen i hverdagen, svarer G3

følgende: «Det så e tingen med oss e at me faktisk e født og oppvokst her i Norge, så me vett egentlig ikkje så mye om Somalia og kulturen der utenom språk og religion, så egentlig merke me ikkje kulturforskjellen så mye.» Han virker godt integrert og er sosial og utadvendt. Etter mange år i Norge vil nok vertskulturen gjøre seg stadig mer gjeldene i mange familier. Her bemerker altså G3 at forholdet til hjemkulturen ikke er så sentral i hans liv.

Flere av somaliungdommene uttrykker at de i tillegg til å være sammen med «norske» og «somaliere» også er sammen med ungdommer fra flere andre land både på skolen og i fritiden. Det er dermed flere kulturer enn informantenes hjemkultur og vertskultur som de forholder seg til i det daglige. G1 sier: «Eg e samem med tyrkere, arabere, marokkanere, norske og – egentlig alt av alt». Dette er nok med på gi dem ulike perspektiver å se verden på, noe som kan bidra til at det utvikles en 3. kultur som er en slags mellomkultur med kulturelementer fra de omgivelsene somaliungdommene lever i. Det å vokse opp som «third culture kids» byr på flere fordeler ifølge Pollock og Reken (2001). En fordel ved å være en «TCK» er «forståelse av at det kan være mer enn én måte å se den samme tingen på, vekkes tidlig i livet» (Pollock & Reken, 2003, s. 71). En utfordring kan være at man ikke helt vet hvem man er i mylderet av impulser fra ulike kulturelle hold, slik at man blir en «kulturell kamelon» med ulike atferdsmønstre (Pollock & Reken, 2003, s. 82).

Gjennom å ha så god kjennskap til ulike kulturer for somaliungdommene, der vertskulturens dialekt og væremåte er som andre jevnaldrende, er gjerne utseendet det eneste som kan oppfattes som forskjellig. For å nyansere dette aspektet, kan det være verdt å beskrive en kulturidentitetsmodell som Pollock og Van Reken (2001, s. 246) presenterer i sin litteratur om TCK. De diffuse skillelinjene når det gjelder kulturell tilhørighet for TCK øker i takt med globaliseringen av verden. TCK blir dermed møtt med ulike reaksjoner på at de ikke følger alle reglene for den ene eller andre hovedkulturen¹⁴. De har utviklet sin egen måte å leve på der normene er tilpasset en «midt-i-mellom-kultur» for å balansere greiest mulig mellom de ulike kulturene (ibid.). TCK møter ulike forventninger om hvem de er fra både hjemkulturen og vertskulturen. Etter mange år i vertssamfunnet, kan en innvandrer likevel bli sett på som «Foreigner» («utlending» i norsk oversettelse (Pollock & Reken, 2003, s. 196)) siden de skiller seg ut på en eller annen måte. For somaliungdommene er det gjerne hudfargen som ansees som et tydelig skille fra majoritetsungdommer. Når de for eksempel drar på besøk til hjemlandet kan en på et vis sammenligne dem med «Hidden Immigrants» («usynlig

¹⁴ verts- eller hjemkultur

innvandrere») siden de ligner majoritetsbefolkningen i hjemkulturen/hjemlandet. Men etter påvirkning fra en annen kultur i vertsnasjonen, har de utviklet seg til å tenke annerledes (look alike – think different (Pollock & Reken, 2003, s. 83) (2001)). Denne kommentaren fra J2 bekrefter dette: «*Eg tror ikkje eg ville klart å bo i Somalia liksom – det e så stor forskjell fra her.*» Siden J2 har samme utseende som andre rundt seg i Somalia, er det forventet at hun oppfører seg på samme måte som dem. Når dette uteblir, møter hun reaksjoner fra de rundt seg. Opplevelsen av at deres tilhørighet ikke hører til i hjemkulturen blir tydelig.

En oppvekst i Stavangerregionen kan bære preg av tett omgang med norske barn i nabolaget, noe som G1 forteller om: «*Eg gjekk jo på en skole der eg va ein av tri med udenlandsk bakgrunn på heile skolen - ja på ungdomsskolen og, men eg hadde ikkje så møje kontakt me de [utenlandske]*» (G1). forteller at der han vokste opp og fremdeles bor med familien sin, er det ingen andre somaliske familier. Han var mye med de norske guttene i nabolaget, de gikk på samme skole og var sammen i fritiden. På denne måten har han tilbrakt en betydelig del av sine utviklingsår utenfor sine foreldres kultur, noe som har påvirket ham til å utvikle sin egen kulturvariant som skiller seg fra foreldrenes (Pollock & Reken, 2001, s. 13).

Det er interessant å høre hvordan G1 beskriver at han som elev i videregående skole stadig er mer sammen med somaliungdommer.

Det va de [«norske»] eg hadde mest kjemi med då, de eg snakke mest med, de eg va mest med på fritidå – øvealt – men me ein gång me starta på vgs så blei det meir miksa – då va det sånn at eg va meir og meir me somaliere og sånn enn det eg va med norske – og sånn fortsatte det. Nå e eg meir me somaliere enn det eg e me norske.

G1 kommenterer at det skjedde en endring da han begynte i videregående skole ved at han begynte å vanke mer med «somaliere» enn med «norske». Dette kan henge sammen med at det er valgfritt hvilken videregående skole man velger å gå på, samt at noen skoler i regionen ulike tilrettelagte tilbud for minoritetsspråklige elever.¹⁵ På denne måten er det nok flere elever med minoritetsspråklig bakgrunn på slike skoler. G2 sier også at han nå er mer sammen med andre somaliungdommer: «*Det starta med norske, men eh... endte opp med somaliere*». Som TCK har man mange fordeler gjennom å «sjonglere» mellom kulturer og kanskje ta med seg det beste fra hver kultur. Ulempen kan for mange være at de ikke føler tilhørighet i noen

¹⁵ Rogaland Fylkeskommune har tilbud om f.eks. innføringsklasser som er plassert på noen videregående skoler i regionen (<http://www.rogfk.no/Vaare-tjenester/Utdanning/Videregaaende-skole/Inntak-til-skole/Minoritetsspraaklig>). Dette tilbudet fungerer som et slags forkurs til vgs. for å styrke elevenes kompetanse i norsk.

av kulturene. Selv om de kjenner til majoritetskulturen gjennom venner og skolegang på grunn av sin oppvekst i vertssamfunnet, og har samme dialekt og væremåte, er det sider ved dem som gjør at de føler en viss avstand likevel.

Utfordringer mellom to kulturer

Somaliungdommene forteller også om eventuelle utfordringer de har i møte med majoritetsungdommer. Alkoholkonsum er noe de kommenterer som en vesentlig forskjell mellom seg selv og andre. I denne sammenhengen kan det være interessant å se om det er nyanseforskjeller i hvordan de reagerer på drikking blant muslimer. I følgende utsagn fra J4 og J2 ser vi eksempel på ulik tilnærming til drikking; når vi snakker om det eventuelt er muslimer som drikker alkohol, kommenterer J4 følgende: «*Nei – nei-nei-nei! Det har ikkje någe med kultur å gjør, men med religion – så da må du – me holde oss unna det.*» J4 viser tydelig at hun er helt imot drikking, mens hos J2 ser vi en mer oppmyket holdning:

For meg så syns eg det e litt galt å gjør sånn, for du må 'kje... - men eg vett nogen så gjør det - og i begynnelsen så var eg litt sånn sjokka, for eg tenkte at det e ikkje lov, men eg føle det blir meir og meir normalt her i samfunnet – de blir meir åpne – og då må eg bare akseptera det. Eg syns fortsatt at det e galt, men eg e på ein måte vant med at folk (somaliere) gjør sånt – at de på ein måte drikke av og til.

J4 viser her tydelig avstand fra alkoholbruk og begrunner det med religionen, mens J2 viser at hennes toleranse har økt overfor de som velger å drikke alkohol. I og med at disse to jentene har bodd i landet omtrent like lenge, ser vi likevel er ulikt syn på drikking. Det kan ha noe med aldersforskjell å gjøre; kanskje J2 har fått et mer nyansert perspektiv siden hun er tre år eldre? Eller kanskje vi her ser en endring som vitner om økende tilpasning til kulturen i majoritetssamfunnet? Her er det flere aspekter som kan være årsaken til svarene.

I og med at det kan være forskjellig grensesetting mellom jenter og gutter - at guttene muligens har friere tøyler - er det likevel ingen av guttene i undersøkelsen som sier at de drikker. G1 sier følgende om drikking: «*Foreldrene mine forvente at eg ikkje skal gjør det, så eg kan jo velga det sjøl. Eg kunne jo ha gått du å drokke i skjul selvfølgelig, men eg har valgt ikkje å gjør det.*». I rapporten «Ungdata 2017» (Bakken, 2017, s. 97), der blant annet fritidsaktiviteter blant ungdom mellom 13 og 19 kartlegges gjennom to år (2015-2017), kommer det blant annet fram at alkoholkonsum generelt har minket i denne aldersgruppen, men at det er litt mer drikking blant jenter enn blant gutter.

Stort skille mellom majoritetsungdommer og somaliungdommer

I intervjuene trekker de fleste somaliungdommene fram at det er et markant skille mellom dem og majoritetsungdommer når det gjelder å drikke alkohol. De sier at festkulturen er strekt til stede blant de norske vennene de har, og at dette er et skille mellom dem siden de er muslimer og dermed hoder seg unna drikking. I rapporten «Ungdata 2017» (Bakken, 2017), som viser resultater fra en nasjonal undersøkelse av 439.200 unge i alderen 13-19 år om hvordan de har det og om deres fritidsaktiviteter, kommer det fram at ungdommer i dag kan karakteriseres som en veltilpasset, aktiv og hjemmekjær ungdomsgenerasjon. Til tross for at de fleste har det bra, er det likevel mange som opplever bekymringer i hverdagen, spesielt er det mange jenter som opplever skolen som stressende kommer det fram i rapporten.

Rapporten viser også at båndene mellom ungdom og foreldre er blitt ytterligere forsterket, og at det er en nedgang i bruken av alkohol, røyking og snusing sammenlignet med tidligere tilsvarende undersøkelser. Statistikk som presenterer bruk av alkohol blant ungdommen viser at noen flere jenter enn gutter drikker seg beruset i tenårene (Bakken, 2017, s. 97). Selv om kjønnsforskjellene i alkoholvaner er nokså små i denne undersøkelsen, er det trolig forskjeller i alkoholbruk om man sammenligner ungdom med ulik etnisk bakgrunn. Eventuelle forskjeller mellom ungdommer med ulik etnisk, kulturell eller religiøs bakgrunn er ikke variabler i ungdata-undersøkelsen, men det kan være relevant likevel å ha noe statistikk med tanke på hvilket grunnlag somaliungdommene har i sine sammenligninger med «de norske». Når det gjelder blant annet alkoholbruk ser somaliungdommene noen ulikheter mellom seg selv og majoritetsungdommene, noe som er interessant å undersøke nærmere.

Med tanke på de kulturelle forskjellene mellom kollektivistisk og individualistisk perspektiv er grensene som nevnt strenge for mange jenter med kollektivistisk kulturbakgrunn. Som nevnt kan det være store forskjeller på grensesetting blant majoritetsungdommer og andre i tenåringsalderen, alt etter kulturell bakgrunn. Festkulturen vil nok for mange somalijenter fortone seg som ganske kontrastfylt i sammenligning med norske jenter. I samtale om det er blitt noen endringer i fritidsaktiviteter og samvær med venner, sier J1 følgende: *«Eg e jo med venninner og sånn – det e jo ikkje så forandra – eller de går jo ud og drikke i helgene – og det gjør jo ikkje eg – ellers så e det jo heilt normalt, liksom»*. Fest og drikking ser ut til å være den «fritidsaktiviteten» som har størst forskjeller mellom somaliungdommene og vertsungdommer på vgs. Fokuset på religion og at regler blir overholdt, blir ganske fort nevnt i gruppeintervjuet der begge kjønn er til stede. Det er kanskje viktig for dem å framstå som gode muslimer

overfor hverandre. Uansett grunn virker det som at disse ungdommene holder seg til «reglementet» innen islam.

Som en kontrast til kommentarene jeg har vist til her, kan det være interessant å trekke fram avisinnlegget «Å være en ung muslim i Norge er ofte som å leve et dobbeltliv» av journalist Hanad Muhammad Ali (Ali, 2017) som har somalisk bakgrunn. Her viser Ali til en kultur blant unge muslimer i Norge der de ikke klarer å forene muslimsk og ikke-muslimsk kultur og lever et dobbeltliv. De bryter de strenge reglene om ikke å drikke eller ha sex før ekteskap, men skjuler dette for foreldre og andre.

Livet som en ung muslim i Norge er ofte en sirkel av ungdommelig utforsking etterfulgt av anger og skam. Det er et forsøk på å møte kravene til to verdener som ikke bare er forskjellige, men veldig ofte selvmotsigende også. Et eller annet sted på veien må unge muslimer bestemme seg for hvilken livsstil de identifiserer seg mest med. For meg var det aldri den islamske (Ali, 2017).

Ali påpeker at mange muslimer ser mer på religion som en identitetsmarkør enn et sett med leveregler, men når regler brytes, blir de likevel tyngt av anger og skam. Det kommer fram at han er fra en konservativ muslimsk familie, og at det derfor er uforenlig med normer som gjelder i majoritetssamfunnet. Her er det altså snakk om å leve på en løgn overfor sine nærmeste fordi man er uenig i strenge moralkrav og ønsker et annet liv for seg selv.

Kontrastene mellom det som Ali viser i sin artikkel og det som kommer fram i intervjuene med informantene er store. Mange somaliungdommer i Norge har nok strenge regler på flere hold, som nok oppfattes som kontrastfylte i møte med ulike normer majoritetskulturen. Det å finne en slags balanse mellom de ulike aspektene – en ny 3. kultur – er en bevegelig variabel som det nok er opp til hver enkelt somaliungdom å finne ut av. Med dette kultur-bakteppet har vi noen holdepunkter når vi skal se nærmere på emnet «identitet».

Identitet

Religion

Somaliungdommene trekker alle fram at det å være muslim er viktig for deres identitet.

Religion gir dem tilhørighet og trygghet sier de og flere av dem sier de går eller har gått på koranskole i fritiden. Det ser ut til at de som bruker mye tid på religionen har tatt et bevisst valg om dette som betyr at noen tidsprioriteringer må endres. J3 forteller om sitt valg: «Jo

meir eg vokste opp, jo meir tenkte eg at eg sko følga religionen litt meir og ta det litt meir seriøst – og kulturen rundt det.»

J3 sier også at hun brukte mye tid på et fotballag tidligere, men går på koranskole flere ganger i uka nå. Her har det foregått en vesentlig endring i hva hun bruker fritiden sin på, men hun hevder at det var hennes eget valg: *«Det va et valg eg tok, ja - sjøl om eg visste at det ikkje var så greit for foreldrene mine.»* Dette valget innebar at hun i tillegg til å bære hijab også tok i bruk mer dekkende klær. Utsagnet til J3 indikerer kanskje at foreldrene er bekymret for hvilke reaksjoner datteren vil få fra andre når hun velger å *«ta det litt meir seriøst»*. De er muligens redde for at hun lager en enda større avstand til majoritetsfolket gjennom bekledningen og at dette hindrer integrasjon og full samfunnsdeltakelse. Hun har endret klesstilen sin og har blitt fortrolig med denne: *«Det (religion) var grunnen til at eg slutta med foball - for eg likte meg ikkje i boksa og sånn.*

I et intervju med Fangen (Førde, 2008) hevder hun at det kan være ulike grunner til at kvinner blir mer konservative i klesveien. Foruten å bekrefte for omgivelsene at de respekterer de muslimske normene for hvordan en jente skal være, kan det også bero på et behov for å innta en mer ansvarlig oppførsel i møte med en sekularisert verden. Fangen peker på at grunner for å bekle seg mer konservativt kan komme av et ønske om å beskytte ryktet sitt, samt en protest mot vestlige normer og vestlig mote. Hun hevder at det til tross for større frihet og åpenhet til likestilling, så er kvinners ærbarhet fremdeles svært viktig for mange norsksomalier som hun har snakket med. Selv om J3 har foreldre som virker skeptiske til hvilke reaksjoner hun vil få for sitt konservative valg, ser det ut til at hun har hatt frihet til å velge dette selv. Alle jentene i undersøkelsen min bærer hijab, noe som kan indikere at dette er viktig for dem, selv etter mange år i Norge. Å beskytte ryktet sitt mot manglende ærbarhet er kanskje et behov som melder seg i møte med et sekularisert samfunn, sier Fangen (ibid.), og hjabbruk kan være et uttrykk for dette. Kontrastene mellom de religiøse reglene innenfor islam og de sekulariserte omgivelsene uten så tydelige rettesnor, fører kanskje til at de har behov for å framheve sitt religiøse ståsted både for seg selv og andre.

Når det gjelder bruk av hijab er det relevant å vise til tre mangfoldsnivåer som er beskrevet i en Fafo-rapport (2013) og hos Ådna (2015, ss. 163-164) om etnisk mangfold; overflatemangfold (surface-level diversity) og dybdemangfold (deep-level diversity).

Overflatemangfold innebærer hvilken kunnskap man kan få om en person kun ut fra ytre trekk som alder, kjønn og hudfarge, mens dybdekunnskap omfatter indirekte observasjoner som holdninger, kunnskap og målsettinger. Ådna (ibid.) viser gjennom sin forskning at mange

kvinner føler en frustrasjon over at de blir oppfattet av andre på en forutinntatt måte på grunn av hijabbruk og at dette ikke stemmer med hvem de er. Negative aspekter om at kvinner er påtvunget bruk av hijab og dermed blir undertrykket er rådende i samfunnet, noe som ikke stemmer for mange. Ådna (2015, s. 164) viser et eksempel der hijaben er uløselig knyttet til en kvinnes tro, altså overflatemangfold. Men samtidig er hijaben for henne et symbol på de verdier hun har, altså dybdemangfold. Ådna (ibid.) anvender også et tredje nivå som innebærer sosial kapital; en persons status, beslutningsmyndighet og lønn. Den hijabkledd kvinnens jobb som farmasøyt kommer i skyggen av det folk ser i hijaben, slik at hennes status og økonomi ikke blir relevante momenter i møte med andre. J3 sier at hennes valg om å bli mer konservativ i sin religiøse tro (og bekledning) ikke var greit for foreldrene hennes. Deres skepsis til datterens valg – som tydelig kan sees av hennes bekledning - beror nok på deres frykt for at datteren ikke blir behandlet på en rettferdig måte av andre. Man kan lett se hvordan dette valget kan ha stor innvirkning på hennes liv i et sekularisert samfunn. Hvordan vil hennes valg påvirke hennes identitet. Hvem vil hun «connecte» mest og best sammen med i framtiden? Steget fra å være ei sporty fotballjente til en «hijab-kledd muslimsk kvinne»¹⁶ er stort, men det er et bevisst valg gjort av ei oppegående jente som ønsker at den religiøse identitetsfaktoren skal være mer framtrødende i livet hennes. Da er det opp til omgivelsene rundt hvordan hun vil bli møtt. Kanskje hun vil bidra til at samfunnet blir mer åpent for «hijab-kledd muslimsk kvinne» og i stand til å se bak dette ytre?

Göle (2017), Drønen (2013) og Ådna (2015) peker på at islam er i stadig endring i møte med andre religioner i en multikulturell verden, noe somaliungdommene jo også erfarer. Göle (2017) peker på at «ordinary Muslims» er tilpassningsdyktige til de omgivelsene de befinner seg i. Drønen (2013, s. 31) viser at det å være muslim er en viktig identitetsmarkør, og at det handler om det fellesskapet man har i et ellers ganske sekularisert samfunn. Han sier at islam finner nye former i møte med andre måter å se verden på. Ådna (2015, s. 163) hevder også at ens religiøse identitet blir formet i møte med andre og dermed ikke er stabilt, men i stadig endring. J2, som er avgangselev, viser hvordan det å være muslim er koblet til identitet og kultur i følgende utsagn. I samtale om alkoholbruk blant muslimer sier hun at hun reagerte mer på drikking tidligere på grunn av at det var brudd på religiøse regler. Hun hevder at hun heller ikke reagerer like negativt på drikking slik foreldrene hennes gjør:

Hvis eg hadde bare hatt den somaliske kulturen i meg, så hadde eg nok reagert, men siden eg e mellom to kulturer på ein måte, så ser eg ikkje så mye galt med det. Eg tror

¹⁶ Ådna (2015, s. 164) bruker dette uttrykket på «overflatemangfold».

at siden me e ungdommer og ikkje har den derre tradisjonen som foreldrene mine har, tror eg kanskje me morderner oss meir enn den eldre generasjonen, då. Me e liksom meir åpne.

Utsagnet til J2 viser en annen forståelse for brudd på religiøse regler enn det hun påstår foreldrene har. Hun ser på andres umoralske og forbudte handlinger med øyne som er farget av andre impulser enn den fra hjemkulturen. Denne åpenheten vi ser eksempel på her indikerer nok at det er flere som løsner litt på de de strenge reglene og dermed er med på å bidra til at islam tilpasser seg de sekulariserte omgivelsene. Göle (2017) mener at i en sekularisert verden bør det være større åpenhet i møte med ulike livssyn, noe hun mener ikke er til stede ennå - kanskje på grunn av medias stadige fokus på det ekstreme, som er svært misvisende for «ordinary Muslims». Det at unge muslimer viser at islam er tilpasningsdyktig, kan kanskje være et viktig bidrag til en større åpenhet overfor islam i vårt sekulariserte samfunn, slik Göle påpeker. Gjennom å leve i et stadig mer sekularisert samfunn, opplever nok somaliungdommene at deres religiøse identitet er på prøve. Ifølge Drønen (2013) er det nettopp i et moderne sekularisert samfunn at religiøs praksis har et betydelig forfeste hos mange. Han påpeker at det i et globalisert samfunn er plass til begge deler og at islam på denne måten finner nye former. Somaliungdommenes utsagn om religiøs tilknytning viser også tydelig at det er noen endringsprosesser som finner sted i møte med de sekulariserte omgivelsene.

Stigmatisering i media?

Et sentralt utgangspunkt for mitt valg av oppgavetema var negativ medieomtale av somaliere i Norge. Mange av disse oppslagene fokuserer ofte på at de ikke er gode til å integrere seg. For å vise noen eksempler til informantene, brukte jeg noen oppslag og uttalelser fra TV og aviser som informantene kunne kommentere i intervjuene. Et av disse er en NRK-episode av det humoristiske TV-programmet «Trygdekontoret» (NRK, 2017), som på nettsiden er oppgitt å være et dokumentar-program som tar opp ulike temaer til diskusjon. Episodebeskrivelsen for det aktuelle programmet som vi snakker om i intervjuene er følgende: «Somaliere er den største ikke-vestlige innvandrerguppen i Norge, men hva vet vi EGENTLIG om dem? Og hva vet vi IKKE om dem?» (NRK, 2017). Åpningsscenen til episoden viser folk på gata i Oslo som blir spurt om fordommer mot somaliske innvandrere. Her er noe av det som nevnes: Lite integrert, utnytter trygdesystemet, mennene jobber ikke, late, aggressive, kriminelle, NAV'ere, arbeidssky, klan-kultur, kjønnslemlesting, barnebruder, islamisme. Programmet har

et negativt utgangspunkt og i paneldebatten, som består av somaliere og programlederen, bekreftes langt på vei dette fokuset. Jeg synes det er relevant å snakke om denne episoden med somaliungdommene, for jeg hører av elever at emner som tas opp i dette programmet er noe de følger med på. Det viser seg også at informantene i undersøkelsen min hadde alle sett dette programmet, noe som viser at de følger godt med i det som blir sagt om somaliere i media. J3 kjenner igjen det bildet som blir tegnet av noen somaliere, men mener programmet ikke viser helheten: *«Eg kjenne jo en del – mange somaliere så ikkje har jobb og sånn, men det e viktig å se på at det e folk så har utdanning og jobb. Det e jo sant en del av det, men då e det viktig å se på helheden (...) alle de somalierne så eg har rundt meg og heile slekten min e jo ikkje sånn.»* Uttrykket «å skjære alle over en kam» er erstattet av den samme jenta med «å male alle med samme børste», og det er tydelig at hun ønsker å vise et nyansert bilde på denne innvandrerguppen. Hun fortsetter: *«en finne jo begge deler her i SVG og egentlig litt overalt – det somaliske miljøet i Oslo e så stort, så det e lett å bare se på det, men det e jo viktig å se på – det e jo ikkje bare i Oslo – det e jo her og.»* J3 påpeker hvordan medieoppslag kan gjøre skade ved at «den maler alle med samme børste». Den negative stigmatiseringen av somaliere som media bidrar til å opprettholde, er noe jeg ikke finner grunnlag for å tro helt på. Min erfaring med somaliskåttede elever viser et helt annet bilde der man er velintegrert i det norske samfunnet og fungerer godt i skolen. Likevel er det relevant å ta for seg noen av de negative aspektene som denne innvandrerguppen så ofte blir koblet til, slik at vi kan undersøke gjennom intervjuene hvilket syn informantene har på den negative vinklingen.

Ulike medieoppslag om somaliere er provoserende å forholde seg til, bemerker somaliungdommene i intervjuene. Flere sier de føler seg stigmatisert på bakgrunn av detaljer som de selv tar avstand fra. Det er interessant å se hvordan informantene ordlegger seg når de selv omtaler somaliere. I gruppeintervjuet blir det først bemerket at opplysninger om somaliere som kommer fram i episoden fra «Tygdekontoret» er helt feil. De er tydelig provoserte over kritikken av somaliske innvandrere. Da jeg minner om at opplysningene er basert på statistikk, kommer de med litt forskjellige kommentarer som viser at de kjenner til dette. Flere bemerker at de negative tallene nok stemmer for mange somaliere, men at det stort sett gjelder de i Oslo (noe jeg vil se nærmere på i neste kapittel der jeg blant annet tar for meg integrering og bosetning).

I tilknytning til medieoppslagene som kommenteres under intervjuene, viser de stort sett avstand til de som blir kritisert ved å velge pronomenet «de» og ikke «vi» om somaliere. G2 kommenterer oppslagene slik: *«Eg forstår kritikken. De får kritikk på at det ikkje e nok*

somaliere så e i arbeid. Og sjøl om det e mangen somaliske innvandrere, så e ikkje prosenten høy nok.» Her viser G2 distanse siden han uttrykker at han er enig i mye av kritikken. Vi kan også se at han distanserer seg gjennom pronomenbruken «de» som jo indikerer at han ikke føler seg som en del av denne gruppen. J1 forteller om sine opplevelser fra besøk hos slektninger i Oslo: «Måten de snakke på – de blanda – de snakke sånn kebabnorsk – eg forsto det, men de snakke veldig fort (...) E føle de snakke bare somalisk – de fleste kan norsk, men ikkje så bra liksom.» Et lignende eksempel ser vi i dette utsagnet av G1: «Eg e enige i at de e – eller at me e dårlige te å integrera oss». Det er tydelig at G1 veksler i pronomenbruken her siden han bruker både «vi» og «de». Når det blir brukt «de» om somaliere som blir framstilt i et negativt lys, viser nok dette at informantene ønsker å vise tydelig distanse fra en slik framstilling av somaliere.

J2 viser forståelse for hvorfor somaliere kan ha utfordringer i møte med det norske samfunnet; hun ser saken fra begge sider:

Eg ser det fra begge sider for det kanskje vanskelig å få seg utdanning og jobb siden de e innvandrere og sånn, spesielt den eldre generasjonen for de har jo ikkje utdanning for det e litt vanskelig å få seg jobb der (i Somalia). Men på den andre siden så syns eg atte de på en måte må prøva litt mer og ikkje gi opp og ikkje på en måte bare sidde heima og – ja – og få støtte frå NAV og sånt. Men eg forstår både og – at nogen må prøva – at de på en måte har prøvd og prøvd og ikkje fått det te, så e det liksom greit å få litt støtte, då.

J2 har tydelig forståelse for den situasjonen mange somaliere er i; som for eksempel å få seg jobb. Hun har nok kjennskap til at det i Somalia for eksempel er høy arbeidsledighet – en følge av at stillinger som sivile tjenestemenn forsvant etter sammenbruddet av den somaliske republikken i 1991 (Fangen, 2008, s. 31). Jeg kommer mer inn på «arbeid» under temaet interkulturell kompetanse.

En annen stigmatiserende vinkling av somaliere kommer fram i et avisoppslag (Blindheim & Ringheim, 2013). Der bekrefter innvandringspolitisk talsmann i Fremskrittspartiet, Morten Ørsal Johansen, forslag om å sile mennesker som kommer fra land som lar seg dårligere integrere og ikke gi dem opphold. Det vil føre til at somaliere generelt vil bli skadeliene med tanke på å få komme til Norge. I det samme oppslaget uttaler den norsk-somaliske forfatteren Amal Aden:

De fleste somaliere er godt integrert. Mange sliter, det har han rett i, men det er et sammensatt problem. Foreldregenerasjonen sliter mer, mange kommer til landet uten skolegang og har vanskeligheter med å lære nye ting og tilpasse seg. Og somaliere i

Oslo sliter mer enn somaliere rundt i landet. Det er et Oslo-problem. Med riktige tiltak, kan man bedre integreringen. Man kan ikke si at vi ikke vil gi opphold til asylsøkere fra Somalia fordi de ikke integreres. Det blir for dumt, sier hun. (Blindheim & Ringheim, 2013)

Dette er et positivt innslag likevel sier somaliungdommene. De setter et skille for hvordan integrasjon foregår i Stavangerregionen sammenlignet med Oslo-området. De fleste informantene bekrefter altså Aden sin uttalelse. J1 bemerker følgende: *«Eg fikk jo liksom litt sjokk da eg gikk te Oslo siden det bare er somaliere der – eg følte at eg va i ein annen verden – eg trodde ikkje at det va så mange somaliere der, liksom. (...) Eg har slekt som bor der. Eg va i sjokk – eg e kje vant med det liksom.»* Informantene mener at de har større muligheter for å bli integrert i Stavangerregionen siden der bor somaliere mer spredt, og da er det enklere å ta del i majoritetssamfunnet. G2 viser sitt syn på forskjellen mellom Stavangerregionen og Oslo:

Alle vennene mine fram te eg va 15-16 har vært norske – eg har sitt koss det fungere i norske hushold f.eks. – eg har sitt koss det fungere hos oss – eh – eg har lært meg å laga skille på det – eg har lært meg å forstå begge deler - den muligheten har'kje de i Oslo – de i Grønland f.eks. i Oslo S., fordi naboene dine e somaliere – de nærmeste – det lengste området du komme te e somaliere – og du går på skole med somaliere uden andre med udenlandsk bakgrunn – så du lære egentlig ingenting – du klare ikkje å integrera deg – du lære nesten ingenting om norske verdier – eller du lære det du får lært, men du lære ingenting udenom.

Han sier at det er vanskeligere for de i Oslo å integrere seg på grunn av at de ikke er i kontakt med andre enn somaliere. Dette er nok et «svart-hvitt» bilde av situasjonen, men det kan være interessant å se litt nærmere på statistikk over den somaliske bosettingen i Oslo og Stavangerregionen

Statistikk fra *Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, IMDI*, (Integreringen i Rogaland fylke, u.d.) viser at det prosentvis er flere somaliere i Oslo fylke sammenlignet med Rogaland. Tall som viser somalisk innvandring i 2017 viser at det bosatte seg 1605 somaliske flyktninger i Rogaland, mens det bosatte seg 9413 i Oslo. Hvis man sammenligner tallene med totalbefolkningen i området, ser man at den somaliske innvandringen for 2017 utgjør om lag 0,3% av totalbefolkningen i Stavanger, mens i Oslo utgjør det 1,4%. Poenget med å vise slike tall er ment kun som en indikasjon på at denne forskjellen kan føre til større tetthet i Oslo, slik flere av informantene presiserer. Med tanke på det kollektivistiske sosialiseringsperspektivet

blant somaliere, kan det muligens ha en innvirkning på hvordan man bosetter seg på et nytt sted. Det å søke sammen med andre fra samme kultur gir nok en viktig trygghet i et helt nytt land med andre normer enn det man er vant til.

Språk, kultur og integrering

Det å finne sin egen identitet i mylderet av impulser fra ulike hold, er nok en utfordring for mange av somaliungdommene. I intervjuene trekker de blant annet fram at det å snakke somalisk er viktig for deres identitet. J2 forteller dette:

Det e jo viktig at de holde på kulturen, for hvis ikkje hadde ikkje eg konnt [kunnet] språget (...). Lillesøstårå mi e fira år og hu kan heilt flydane somalisk, og det e fordi de snakke med hu og de prøve at hu ikkje glemme kulturen og sånn. Det syns eg e viktig at å holde på identiteten – den e med deg heile veien, liksom. At du må 'kje glemma at du e fra Somalia, liksom.

Her ser vi hva J2 legger i «identitet». Både språk og kultur trekkes fram som viktig i ens identitetsforming. Hun berømmer foreldrene for å passe på at barna mestrer somalisk - selv etter å ha bodd lenge i Norge - slik at ikke de somaliske røttene forsvinner hos den oppvoksende generasjonen. Det er flere aspekter ved identitet som blir trukket fram i svarene til ungdommene, og her kan vi se hvordan interseksjonalitet (Crenshaw, 1989), (Fangen, 2008) kan vise hvordan ulike sider eller seksjoner ved en person er «vevd sammen» på en unik måte og sier noe om hvem man er. Katrine Fangen (2008, s. 11) peker på «hvordan den enkelte selv bidrar til å forme sitt liv og sin posisjon i samfunnet». Her kan det være interessant å se hvilke ulike kategorier eller *seksjoner* somaliungdommene identifiserer seg med. I tillegg til å mestre det somaliske språket, trekker informantene også fram religionen som en svært viktig identitetsfaktor.

Medieoppslag om somaliske innvandrere kan si noe om vårt samfunns habitus (vaner, væremåte) og doxa (tidsånden) (Schirato, 2003, s. 132). Hvordan media vinkler en sak og hvilken ordlyd som brukes sier mye om hvilken holdning et samfunn har. Negativ omtale i media kan kanskje påvirker folks holdninger overfor somaliere. Medieoppslag der alle blir «malt med samme børste» påvirker helt klart somaliungdommenes identitetsforming; det kan ikke være enkelt eventuelt å ha et slikt stempel eller stigma mot seg i sin identitetssøken.

Språk og integrering.

For å kunne integrere seg, må man naturlig nok kunne kommunisere med andre. Det å lære seg språket er noe som blir påpekt som svært viktig for integrering. Vygotskys (Imsen, 2005) «medierende hjelpere», altså de som hjelper et individ til å lære seg vertsspråket, blir sentrale bidragsyttere. Gjennom for eksempel lagspill eller andre fritidsaktiviteter der samhandling med andre er sentralt, kommuniserer man med andre om et felles mål. Her har man en rolle som har en verdi i en sosial sammenheng og gir dermed selvtillit og mestringfølelse som igjen bidrar til økt språklæring (ibid.). I samtale om hvilke råd somaliungdommene vil gi til nyankomne somaliere som skal integrere seg, vektlegger de språklæring. G1 gir følgende råd: «*Gå på skole – lær deg språket – da blir dette med fritid og venner ti ganger så enklare*». G3 har dette rådet: «*Bli kjent med nordmenn – den kjappeste måten å lære seg språket på – gjennom fritidsaktiviteter som for eksempel fotball*». Det er tydelig at både G1 og G3 ser på sosialiseringen som foregår i skolen og i fritidsaktiviteter som viktige arenaer for språklæring – som igjen fører til integrering. Eriksen (1993) viser til Andersens begrep *boktrykkerkapitalisme* som vil si en felles opplæring som bidrar til samhold på tvers av kulturer med felles referanser. Her handler det om en viktig læring på skolen og i fritiden som gjør at etniske minoritetsgrupper blir inkludert. Det er også interessant å se hva Norges Idrettsforbund legger vekt på gjennom sin presentasjon

5. ANALYSE: Det trengs interkulturell kompetanse

Det kommer fram i intervjuene ulike syn på hvor viktig det er å kommunisere. Flere av informantene sier de er opptatt av å svare skikkelig på spørsmål som gjelder forskjeller mellom kulturene. J3 påpeker hvor viktig det er å gi svar når noen spør: «*Hvis folk spør – så må me svare, for ellers så vil folk finne sine egne svar på ting – det e viktig at me e imøtekommende og at man på en måte ikkje skape en vegg mellom norske og somaliske – at det ikkje blir sånn avstand.*» Her ser vi et godt eksempel på hva hun selv vet om hvordan stereotype holdninger kan oppstå; folk kan «finne sine egne svar på ting» hvis de ikke får skikkelige svar på spørsmålene sine. Hun viser en åpenhet og respekt overfor en *autonom andre* (Illman, 2006) og ønsker å gjengjelde henvendelser med svar som gir motparten relevant kunnskap om henne. Denne holdningen ønsker hun at andre også skal ha. Her er det viktig å ha en meningsfull dialog for å oppnå forståelse slik at resultatet ikke blir slik som G1 har erfart: «*De spør – og får svar – så skjønne de ingenting, liksom.*»

G2 viser en litt annen erfaring: «*Eg tror at folk holde litt igjen, eg, faktisk. De norske vil ikkje spør for mye, tror eg. Eg vet ikkje – eg bare tenke sånn - eg har faktisk ikkje sitt så mange så spør.*» Dette viser nok noe som jeg tror gjelde i mange sammenhenger; folk avstår fra å spørre av ulike grunner. Det kan være frykt for å trampe noen på tærne ved å stille spørsmål om noe man tror er ubehagelig for motparten. Man vil ikke såre eller henge ut om man skulle være uheldig å spørre om noe som kan oppfattes som for nærgående. Mange er kanskje usikre på hvor grensen går for vanlig høflighet. De velkjente vinklingene i interkulturell kommunikasjon «I-thou» og I-it» (Buber, 1970; Roy & Starosta, 2001, s.10) kan nok bidra til denne usikkerheten. Den som spør vet at han bør vise respekt overfor motparten (I-thou), men er kanskje redd for at spørsmålene han stiller i stedet kan sette motparten i et dårlig lys. Det kan være at han ufrivillig «trækker i salaten» og intar en «I-it»-posisjon overfor motparten - altså et ovenfra og ned perspektiv der motparten blir et objekt brukt for egen interesse og vinning av den som spør (ibid.).

En helt annen erfaring knyttet til det å få spørsmål fra andre kommer også fram i svarene til J4. Hun opplever spørsmål rettet mot seg som ubehagelige.

Eg syns de spør mye. Når eg har svart, så komme de med sin egen mening om det de har spurt om. ... Då blir eg selvfølgelig irritert. Då sier de at de har mer frihet – de er opptatt av å spørre om det er du som har valgt det eller ikkje, liksom. Og så seie de at det der bør 'kje ver sånn og sånn. Noen ganger blir det litt for mæje – for eg spør jo ikkje itte meiningane deiras, men de bare komme med det. (Hvorfor gjør de det, tror du?) Fordi de syns det e strengt. De spør om eg må ha det (hijab/bekledning) på og...eg valgte det sjøl, liksom. De spør heile tida «e det du som har valgt det?» og sånn.

Her er det tydelig at J4 har vært utsatt for en skjevhet i dialog med andre. De som har stilt spørsmål og i tillegg kommet med kritiske kommentarer til svarene de har fått har tillatt seg å innta en «I-it»-posisjon (Buber) der de ser på J4 som den «radikale andre» (Illman). J4 viser tendenser til marginalisering. Hun finner alle spørsmålene og kommentarene plagsomme og trekker seg derfor unna. Dette har nok mye med den posisjonen som motparten inntar i dialogen. Hvem som har rett til å ha definisjonsmakten på hva som er rett og galt skaper skjevheter mellom personer slik J4 viser til her. Det kan se ut til at hun ikke lenger ønsker å være så mye sammen med norske venner på grunn av ubehagelige spørsmål. På spørsmål om hvem det er som stiller slike spørsmål, kommer det fram at dette foregikk tidligere: «*Mest på ungdomsskolen - for nå (i vgs.) e eg meir med somaliere. På skolen før (ungdomsskolen) så var det ingen somaliere, så da måtte eg henge med norske.*» J4 bekrefter senere at hun synes

det er bedre nå som hun har mulighet til å velge hvem hun er sammen med, og sier hun synes det blir for slitsomt med norske venner. På spørsmål om hvordan livet hennes er om 10 år får jeg til svar at hun nok ikke er i Norge, men kanskje i Somalia.

I sin forskning peker kommunikasjonsforskeren Brislin, (1981), (Dahl, 2013) på hvordan stereotypier er nødvendige for tenkning og kommunikasjon, og at det må forstås i analyse av interaksjon mellom mennesker med ulike bakgrunner. Dette kan kobles til «forforståelse»; det påpekes at kategoriseringer av menneskegrupper ikke bør forkastes, men fungere som en midlertidig oppfatning inntil man har tilegnet seg mer kunnskap om den andre. Det er måten stereotypiene blir brukt på som kan resultere i at de enten er nyttige eller til skade. Dahl (2013, s. 26) uttrykker at stereotypier kan være til hjelp for å unngå å tabbe seg ut. Om man blir bedre kjent og ser at sider ved motparten ikke er samstemt med stereotypien, kan man agere på tvers av gruppestereotypien ved at man likevel utfører handlinger uten å «tråkke i salaten».

Her er det nok et eksempel på ei som trekker seg tilbake fra fellesskapet med folk fra majoritetssamfunnet fordi hun har opplevd kritiske bemerkninger om sin egen kultur, religion og identitet fra noen som mener de har rett til å sette seg over J4 og stille spørsmål fra denne posisjonen. Dermed oppstår det en skjevhet som det nok har vært vanskelig å komme ut av. J4 er blitt marginalisert; hun har nå nesten bare somaliske venner, samt at hun ikke har planer om å forbli Norge som voksen.

Forståelse

Det somaliungdommene sier om kommunikasjon viser hvordan man oppnår forståelse eller ikke. Hvilken holdning man inntar i møte med «den andre» er avgjørende. Hvilken vinkling som kommer fram i medieoppslag om somaliere, eller hvilken holdning den spørrende inntar i dialog med somaliere er avgjørende for hvordan man oppnår forståelse. Gadamer's (2010) hermeneutiske sirkel, også kommentert av Drønen (2011), kan være til hjelp for å forstå hverandre på tvers av kulturer. Drønen (2011, s. 22) påpeker at man må skille mellom de riktige og falske fordommene slik at man ikke misforstår. Da er det viktig å «bringe våre fordommer¹⁷ fram i lyset» (ibid.) – for om disse er ubevisste, vet man ikke hvor mye de kan påvirke ens forståelse påpeker Drønen. Om man bare lar være å stille spørsmål om noe man ikke forstår, slik G2 uttaler i utsagnet sitt, vil man ikke kunne teste ut om fordommen

¹⁷ For-fordom er brukt i betydningen foreløpig dom (Drønen T. S., 2011, s. 22)

stemmer. Drønen viser til at om man ikke er nysgjerrig og har et ønske om å lære noe nytt, vil man heller aldri forstå (2011, s. 22). Gjennom å stille spørsmål må man være villig til å sette for-fordommene i spill. Det er når man tør å risikere å miste sine for-dommer at de kan bli bekreftet eller avkreftet.

Gadamers (2010, s. 341) *forståelsens horisont* er ikke konstant, og gjennom å sette ens for-dommer i spill gjennom dialog, vil man oppnå en ny forståelse – eller en *høyere universalitet*. Vår nåtidige horisont endres gjennom utprøving av fordommer i møte med andre, og vi ser verden med en ny forståelse (Drønen T. S., 2011, s. 23). Forståelse handler om at ulike horisonter smeltes sammen, og da kan man forstå hverandre uten å være enige (ibid.). Det er viktig å bringe denne spenningen fram i lyset (ibid.). Man må altså tørre å samtale om sider som kan oppleves som ubehagelige for å oppnå fornyet forståelse, slik at man ikke forblir i fordommenes vold. Ved å trekke seg tilbake, slik J4 gjør, vil man ikke kunne bidra til at motparten får utvidet forståelseshorisonten sin. Kommentaren til J3 er en svært viktig oppfordring til andre om å stå i det: «*Det e viktig at me e imøtekommende og at man på en måte ikkje skape en vegg mellom norske og somaliske – at det ikkje blir sånn avstand*».

Interkulturell kompetanse fra omgivelsene

Tilrettelegging i skolen

De fleste informantene trekker fram at de synes at skolen er flink til å tilrettelegge for immigrantelever. De nevner at det i Stavangerregionen er flere skoletilbud som ivaretar elever som trenger ekstra oppfølging i språkopplæringen. Flere skoler har tilrettelagte klasser for flerspråklige elever på flere nivå, i videregående skole finnes det blant annet innføringsklasser for nyankomne elever som forbereder dem på å starte i VG1. I tillegg kan man velge tilrettelagte klasser blant annet på studiespesialiserende utdanningsløp hvor man har mer norskundervisning enn ande. Et annet eksempel på interkulturell kompetanse i skolen som blir nevnt i intervjuene, er muligheten til å ta morsmåls eksamen (NAFO, 2013) i 39 språk. Denne eksamenen gir elever en formell karakter i morsmålet istedenfor et annet fremmedspråk (som oftest tysk, fransk, spansk) i videregående skole. Dette kan bidra til at elever holder på sine kulturelle røtter gjennom å mestre morsmålet, samtidig som det frigir tid for flerspråklige elever til eventuelt å jobbe med andre skolefag. Dette er også med på å opprettholde mangfoldet i samfunnet.

Flere av de intervjuede somaliungdommene har gått både i norsk barnehage og skole og vært igjennom den samme opplæringen som andre i Norge. De har dermed mange felles referanser med majoritetsbefolkningen. Eriksen (Eriksen T. H., 1993) viser til Benedict Andersens utgreiinger om at felles litteratur i grunnskolen er med på å fremme felles referanser. Begrepet «print capitalism», som er oversatt av Eriksen til «boktrykkerkapitalisme» (Eriksen T. H., 1993), er en slags fremvekst av abstrakt fellesskap som styrkes av felles gjenkjennelse, felles identifikasjon og felles innlevelse. For somali-ungdommene er det dermed enkelt å se seg selv som medborgere på lik linje som andre. De har i oppveksten tatt del i viktige fellesreferanser gjennom skolepensumet på linje med andre jevnaldrende, noe som muliggjør deltakelse i majoritetskulturen på en naturlig måte. Skillene mellom «vi» og «de» blir dermed mindre tydelige. Dette kan kanskje være en grunn til at de snakker om somaliere i Oslo som «de andre»; de føler at de er «en av oss» gjennom sin oppvekst i Norge og deltakelse i skole og fritidsaktiviteter på lik linje med majoritetsbefolkningen.

Flere av somaliungdommene kommenterer i svarene at det å bli forstått av samfunnet rundt er viktig for å føle tilhørighet. Noen nevner at føler seg ivaretatt i skolen, at de ikke opplever noe som får dem til å føle seg annerledes hverken i eller utenfor skolen. Dette positive svaret kan helt klart være «farget» av at de vet at jeg er lærer, så her kan det selvfølgelig være nyanser som ikke kommer fram i svarene. J3 fokuserer på at man må ha et nyansert bilde av somaliere. Hun reagere på at denne minoritetsgruppen stadig blir «malt med samme børste» slik at de individuelle forskjellene ikke blir synlige. Etter mange år i landet mener hun at det er på tide at majoritetssamfunnet nyanserer mer. I samtale om hva hun ønsker at andre var mer klar over når det gjelder somaliere, svarer hun følgende: «*At somaliere er forskjellige – mange tror at somaliere er heilt like, men det e veldig store forskjeller, egentlig. For eksempel mange foreldre e strenge, men mange e ikkje så strenge – og – det e forskjellig – någen har bodd her i 3 år – 5 år – andre har bodd her i 30 år – så det e veldig forskjellig, liksom*». Her er det relevant å se nærmere på hva Banks (2016) sier om at vertssamfunnet lett betrakter minoritets elever som en gruppe hvis man ikke følger tilstrekkelig med og tilpasser seg stadig nye sammensetninger i befolkningen. Han sier at i utdanningsinstitusjoner og ellers i samfunnet (Banks, 2016, s. 32) må man utvise kulturell gjenkjennelse overfor ulike minoritetsgrupper. Hvis samfunnsinstitusjoner ikke er påpasselig på dette området, kan det lett føre til at minoritetsgrupper føler seg marginalisert i selve strukturen samfunnet har.

Flere av de intervjuede trekker fram mormåleksamen¹⁸ som en positiv tilretteleggelse fra skolens side for elever med minoritetsspråklig bakgrunn. De opplever denne ordningen som et svært godt tiltak. J3 kommenterer følgende: *«Me kan jo ta somalisk eksamen og sånn – for det e jo veldig positivt fordi de fleste kan jo språket og sånn – så får me en ekstra god karakter på karakterkortet.»* For å opprettholde mangfoldet i samfunnet, bidrar skolen til at elever med minoritetsspråklig bakgrunn kan ta morsmåleksamen. Denne ordningen har flere fordeler; den unngår et assimilert samfunn ved nettopp å bidra til at det språklige mangfoldet opprettholdes. Banks' (2016, s. 32) «multicultural citizenship» innebærer at innvandrergupper kan beholde viktige aspekter ved eget språk og kultur, samtidig som de utøver sine borgerrettigheter som elever på lik linje med andre. Muligheten til å ta morsmåleksamen viser at skolen ønsker å bevare ulike morsmål for at et viktig mangfold i samfunnet opprettholdes. Det å kunne morsmålet godt er også sentralt for at elever skal mestre læring på vertsspråket, ifølge forskning blant annet av Vygotsky (Imsen, 2005) og Cummins (Hauge, 2007). Sistnevnte presenterer i sin forskning den velkjente «isfjellmodellen» som viser at når et individ mestrer morsmålet sitt tilstrekkelig, er det bedre rustet til å lære andre språk. Forståelsen av begreper er det viktigste fundamentet – og som indikerer den delen av isfjellet som er under vannoverflaten – og er en forutsetning når man skal lære begreper på et annet språk. Oversettelse til morsmål gjør språklæringen enklere ifølge Cummins (ibid.). Denne tenkningen er et viktig innlegg med tanke på å verne om morsmålsopplæringen. Tilbudet om å ta morsmåleksamen er altså en fordel i og med at man kan få *«en ekstra god karakter på karakterkortet»*, slik J3 påpeker. For mange gir det en ekstra fordel med tanke på karaktersnittet i videregående skole. Ikke minst frigjør en slik ordning tid i timeplanen i og med at elevene ikke trenger å ta eksamen i et fremmedspråk i tillegg til norsk og engelsk. Flere skoler tilbyr tilrettelagte klasser (NAFO, 2018) der timene som frigis fra fremmedspråksundervisningen brukes til norskundervisning i stedet.

Interkulturell kompetanse blant deltakerne selv?

Det tar tid å bli i stand til å se verden fra andres ståsted. Når det er snakk om interkulturell kompetanse blant somaliungdommene, er det tydelig at G2 har nådd et stadium i sin interkulturelle utvikling som gjør ham i stand til å se verden fra flere sider: *«Eg har sitt koss det fungere i norske hushold for eksempel – eg har sitt koss det fungere hos oss – eg har lært meg å laga skille på det – eg har lært meg å forstå begge deler.»* I tillegg nevner han i intervjuet at det like gjerne kan være andre kulturer som gjør *«tingene mer rett»*. G2 har

¹⁸ Om morsmåleksamen: <https://www.udir.no/kl06/NOR8-01/>

inntatt en måte å se verden på som viser at han kjenner godt til andre «synsvinkler» enn sitt eget ståsted – uten å være kritisk. Stiers (2006) «processual competencies» eller «knowing how-aspect». G2 den interkulturelle kompetansen som skal til for å kunne skifte rolle fra en «insider»- til en «outsider»-rolle. G2 klarer å se sin kultur utenfra med en holdning om å se det beste fra begge sider. Stier (2006, s. 6) sier at en slik holdning innebærer å kunne løse problemer som kan oppstå ved interkulturelle møter, samt å ha evnen til å se kulturelle særegenheter uten å bedømme automatisk, men ha et åpent sinn. Her viser Stier også at på dette interkulturelle kompetanse-nivået kan omhandle også emosjonelle ferdigheter som blant annet innebærer å forstå følelsesutbrudd og bakgrunnen for dem. I tillegg evnen til å mestre ulike følelser som sinne, frustrasjon, usikkerhet og etnosentrisme, og unngå at disse automatisk avgjør ens egne handlinger eller fortolkning av oppførsel hos andre. Stier påpeker at begrepet «interpersonal competencies» handler om «interactive skills» (Stier, 2006, s. 7) der man oppdager og foretar presis tolkning av variasjoner innen ikke-verbale hint og emosjonell respons. Her er det også snakk om at man mestrer verbalt og ikke-verbalt språk, samt at en er klar over ens egen interaksjonsstil og dermed kan respondere tilstrekkelig på kontekstuelle meninger. At G2 har en metarefleksjon (Stier, 2006, s. 5), eller et «outsider»-perspektiv, kan kanskje bidra til at også andre rundt ham – fra begge «sider» - kan lære noe av ham om «den andre» (Stier, 2006, s. 5). Denne bemerkningen fra G2 viser tydelig denne åpenheten til andres måte å se verden på: «Du må tilpassa deg andre sin oppførsel – kanskje ikke din e den riktige, men du må finne en måte å tilpassa deg på». Han har en klar oppskrift til andre for å oppnå interkulturell kompetanse: *«Prøv å bli kjent med norske i hvert fall. Det synes eg e ein feil mange somaliere ofte gjør; å ikkje bli kjent me fleir norske, då – å ha fleire norske kompisar – for då har de bare et syn på... et perspektiv på kossen samfunnet e her – og det e somalierne sitt og foreldrene sitt.»*

Sysselsetting og framtidsplaner

Flere av svarene i undersøkelsen omhandler forskjellige synspunkter på at somaliere ligger lavt på sysselsettingsstatistikk og at mange er såkalte «NAVere». Når det gjelder sysselsetting blant innvandrere, viser statistikk store forskjeller mellom første- og andregenerasjonsinnvandrere, noe som kommer fram i følgende opplysning fra «Aftenposten» (2016): «For innvandrere fra Afrika er sysselsettingen på 38 prosent. For norskfødte med foreldre fra Afrika er sysselsettingen på 66 prosent». Her ser vi altså en raskt stigende kurve hva sysselsetting mellom generasjonene angår. En forklaring på denne utviklingen blir antydnet i følgende utsagn:

Innvandrere kommer gjerne i voksen alder og har mye av sin sosialisering i landet de kommer fra. Deres barn har hele sin livserfaring fra Norge, og tar viktige livsvalg med norske rammebetingelser. Mange av innvandrernes valg i Norge påvirkes av sosiale forhold i hjemlandet – for eksempel når det gjelder kvinners yrkesdeltagelse. Det er i mye mindre grad tilfelle for deres barn, sier Østby. (4 av 5 somaliske innvandrerkvinner er uten jobb - SSB mener integreringen «går rimelig bra», 2016)

På grunn av krigen i Somalia er det mange av flyktingene derfra som mangler både skolegang og jobberfaring. Det kommer fram i en oversikt fra SSB (2012) at 8% av somaliere i Norge er uten fullført utdanning. Flere av informantene i undersøkelsen min sier at mange av de somaliske flyktingene som har kommet er analfabeter og dermed ikke så lett får seg jobb her. J1 sier følgende om skolegangen til somaliske innvandrere i Norge: «*De fleste kan ikkje lese – de bør lære seg det først. (...) De fleste går ikkje på skole i Somalia*». Det er tydelig at informantene har mål om å ta videre utdanning. Når det gjelder planer for framtiden innen utdanning og arbeid, forteller G2 dette: «*I hvert fall gå økonomi og ledelse tenke eg – det e i alle fall målet mitt, og hvis det ikkje går, så vil eg prøva meg som fysioterapeut (...) det komme an på ka eg komme inn på – så eg har vurdert å ta et friår og, for å tjena litt penger – for å ha litt te det året eg ska studera – for å unngå mye lån, mye gjeld*. G4 har lignende planer om videre utdanning: «*Eg har jo søkt økonomi i Stavanger og Bergen – så då blir det nok å jobba med økonomi eller teknologi eller någe*.» Her må vi ta i betraktning at alle informantene går som nevnt på studiespesialiserende retning i videregående skole; de har dermed staket seg ut en framtid med videre studier. Et par av fordommene mot somaliere som presenteres i «Trygdekontoret-episoden» (NRK, 2017) er at de er late og at mennene ikke jobber. Slike fordommer er jo som kjent overdrevet og generaliserende, men likevel setter det et tydelig stigma på denne minoritetsgruppen. Informantene presiserer at det er viktig å vise folk at det er nyanser; at det blant somaliere selvfølgelig også er store variasjoner. Ei av jentene uttrykker: «*Alle de somalierne så eg har rundt meg og heile slekten min e jo ikkje sånn – det e jo viktig å se på at det e folk (somalierne)¹⁹ så har utdanning og jobb og sånn*.» Her oppfordres det til å være åpne og svare på spørsmål fra andre for å unngå at fordommer får vokse. Det å gi folk nyanser bidrar til at stigmatisering stagnerer. Det kan være litt tankevekkende å sammenligne kommentarer fra medieoppslag om at spesielt somaliske menn er late med følgende opplysninger fra et par av somaliguttene. De forteller om jobb ved siden av skolen. G2 forteller at: «*Eg har jo jobba selvfølgelig – eg har hatt deltidsjobber i*

¹⁹ Min forklaring på hva informanten mener sett i sammenheng med resten av samtalen (som ikke vises her).

nærbutikker (...) – så har eg jobba som avisbud når eg var 10-13 år gammal». Mens G4 sier at: «eg jobbe faktisk på [---] som vakt – har en god del vakter der».

I et av svarene fra intervjuene bemerker G2 følgende om somaliske kvinner i arbeidslivet: *«spesielt ikkje hos kvinner at det e fleire hjemmesittende kvinner, somaliske kvinner, så kunne jobba, så e 20-30 år gamle – og den kritikken forstår eg – og det e det eg seie at de burde faktisk ta det te beretning – ta det som kritikk og gjør någe med det».* Det kommer tydelig fram at han mener kvinnene må komme mer på banen i arbeidslivet. Uttalelsene til G2 om at flere kvinner bør bidra mer i arbeidslivet har sikkert noe å gjøre med at han er oppvokst her og er vant til å se at hos venner er det normalt at begge foreldre er i arbeid. Det er uvisst hvilket miljø i Somalia G2 (eller foreldrene) har røtter fra, men et aspekt er at det i Somaliske byer er vanlig at kvinner er hovedforsørgere (til tross for manglende utdanning og lav inntekt) siden det er så høy arbeidsledighet blant mennene (Fangen, 2008, ss. 30-31).

Innvandrere fra Somalia har lavest sysselsetting av alle de store innvandrergroppene i Norge: 36 prosent av mennene og 22 prosent av kvinnene er i inntektsgivende arbeid, sammenlignet med gjennomsnittet i Norge som er 71 og 66 prosent for henholdsvis menn og kvinner (Bedre integrert enn mor og far, 2016). Av ulike nasjonaliteter er det igjen Somalia som får bunn plassering også i denne statistikken. Deltakerne i undersøkelsen min har tydelige meninger om denne negative statistikken. I *Trygdekontoret* (NRK, 2017) blir lav deltakelse i arbeidslivet diskutert, noe J1 kommenterer slik: *«Hu eine – hu Amal – sa det eineste mest rektige (...) hu sa at somaliere skulle bli bedre, liksom – at mødrene skulle gå å jobbe – og det e jo rektig, då – sånn at de kan tjene sine egne penger – men de meste somalierne hate på henna liksom (...) det e egentlig rett det hu sier – siden hu vil bare at de ska bli bedre intrigerte».* Denne uttalelsen om kvinner og arbeidsliv kommer fra G2:

Det å f.eks. se både mor og far jobba – begge jobbe – hos meg har det alltid vært bare far så har jobba – mamma passe på barnå - så ja, det funke kanskje bedre sånn så her – du tjene kanskje meir på det - du bidrar meir te samfunnet. (...) Det e faktisk sånn demokratiet [les: velferdssamfunnet] funke. Kanskje ikkje sånn det funke i Somalia, men det e faktisk sånn det funke her.

Sysselsettings-statistikk er helt klart med på å danne et negativt bilde av somaliere som gruppe. I artikkelen «Innvandrere i og utenfor arbeidsmarkedet» (Innvandrere i og utenfor arbeidsmarkedet, 2017) står det: «I motsetning til de øvrige innvandrergroppene hadde den afrikanske gruppen fortsatt nedgang i sysselsettingen i årene etter 2009, noe som blant annet

må ses på bakgrunn av en relativt stor tilstrømming av flyktninger disse årene.»²⁰ Her kan man nok se noen endringer som krigen i Somalia har ført til, nemlig at folket er rammet når det gjelder både skolegang og arbeidsliv. Likevel kan man se optimisme knyttet til annengenerasjons innvandrere, blant annet de fleste av somaliungdommene i undersøkelsen, når det gjelder utdanning (Hvordan går det med innvandrere og deres barn i skolen?, 2017) og framtidig sysselsetting. Her viser tall at blant de som fullfører videregående, er elever med innvandrerbakgrunn som tar høyere utdanning på høyde med den øvrige befolkningen – eller høyere. Dette gir jo grunn til å være optimist når det gjelder barn av somaliske foreldre i Norge. Videre i rapporten viser statistikk at det er en stor økning blant norskfødte innvandrere som tar høyere studier. Her vises det til at andelen norskfødte som studerer, vokst med hele 19 prosentpoeng siden 2001, mens den har vokst med 4 prosentpoeng for innvandrere og 7 prosentpoeng for hele aldersgruppen 19–24 år i befolkningen. Dette er tall som helt klart viser at stadig flere tar høyere utdanning, også blant innvandrere. Jentene som ble intervjuet sier alle at de har klare planer for framtiden, blant annet sier J2 dette om sine utdanningsplaner: «Eg tenke universitetet her - hvis eg komme inn, då. På sykepleier. Eg vil bli jordmor, så eg må ta sykepleier først.» I rapporten fra SSB (2017) er følgende uttalt om innvandrerjenter som studerer: «Vi finner studenter med innvandrerbakgrunn på de fleste studier og fagområder, og det er flest kvinner som studerer, både blant innvandrere og blant dem som er født i Norge.» Det er grunn til å se lyst på framtiden med tanke på somaliungdommenes vei videre etter VGS. De jeg har snakket med i undersøkelsen har alle planer om videre utdanning og tanker om å bidra i arbeidslivet etter endt utdanning.

Når det gjelder framtidsutsikter rundt arbeid kan det se ut til at G2 sitt utsagn om at kvinner bør komme seg ut i arbeid for å bidra til samfunnet, vitner om at han har et syn på sysselsetting som er i tråd med norske tenkemåte hva velferdssamfunn angår. Det at flere kommer seg i arbeid og betaler skatt, gjør at de også bidrar samfunnsøkonomien.

Aspekter ved integrering

Egen integrasjon kan nok være litt vrient å snakke om for mange. Da er det kanskje enklere å gi råd om hva andre bør gjøre for å integrere seg i vertssamfunnet. På denne måten kan man se litt utenfra hva som er gode integreringsstrategier, uavhengig av hvordan man selv har mestret, eller kanskje ikke mestret så godt, å bli integrert. På spørsmål om hvilke råd

²⁰ Her vises det til utviklingen de siste 14 år.

somaliungdommene vil gi til nyankomne somaliere for å bli integrert i det norske samfunnet, kommer denne kommentaren fra G1: «I alle fall med en gang en har flytta og e nye – då vil en ikkje ver med norske i det heila tatt.» Det sier seg selv at det å føle seg trygg er viktig, spesielt i møte med et nytt og fremmed miljø. Det å ha tilgang på andre med samme kulturelle bakgrunn er med på å bidra til trygghet, ifølge G1. Denne tryggheten er det også viktig å komme ut av for å bli integrert. Her er noen integrasjonsråd fra J3:

Hvis du går på skole med somaliere – at du ikkje bare e med de elevene, men og med andre. At du finne en hobby – det e ofte lett å finne noe du like for eksempel håndball, fotball et eller annet – og då komme du inni det – eller integrasjonen går bedre tror eg nok, ja – i hvert fall når du e ung så hjelpe det veldig – at du ikkje isolerer deg og tenke at åh – eg kan 'kje det.

Her blir det poengtert at man selv må ta initiativ i sin egen integrasjonsprosess ved å løsrive seg fra trygge rammer sammen med andre somaliere og tvinge seg selv til å bli med på en fritidsaktivitet. Fra egen erfaring sier hun at lagidrett er en verdifull arena for å bli kjent med andre ungdommer.

Det er uvisst hva som har ført til at G1 ser på «de norske» på følgende måte:

Så seie de [foreldrene] prøv å satse på skolen og liksom å lykkas istedenfor å bare vandra rundt heila tiå – mens de norske e i sitt eget land – de kose seg maks, og så e de ude å drikke og sånn, så må du holda deg vekke fra det, sant. De kan både drikka seg heilt vekke, men still få 6'er på prøve dagen itte på liksom, så de klare å multitaska det derre, men det e ikkje så lett.

Dette utsagnet vitner nok kanskje om at G1 har et noe unyansert syn på «de norske» sammenlignet med J3. At «de norske» fester såpass mye og likevel mestrer skolen optimalt, ser ut til å være overveldende for G1. Beskjed fra foreldrene om å satse på skolen i stedet for «bare å vandra rundt heila tiå» viser kanskje at vedkommende har utfordringer med tanke på skolegangen og balansen mellom skole og fritid. Problemer med å tilpasse seg – utfordringer på skolen i tillegg til det å finne sin plass mellom kulturene - kan være mye å bære. Berry (2004, ss. 176-178) sitt akkulturasjons-rammeverk for å undersøke ulike sider ved interkulturelle relasjoner kan være aktuelt å se på i denne sammenhengen. I uttalelsen til G1 er det kanskje kjennetegn på separasjon eller marginalisering ifølge Berrys (2004, s. 177) akkulturasjonsstrategier. Ved at G1 så tydelig ser på «de norske» som en gruppe med helt andre forutsetninger for å mestre skolen enn han selv, er han med på å opprettholde et slikt

skille så lenge også majoritetssamfunnet er åpen for at slike skiller finner sted. Ifølge Berry vil dette si et samfunn som ekskluderer eller segregerer noen fra majoritetsgruppen.

Et annet aspekt ved G1 sin uttalelse om «de norske» er at ved å bruke unyanserte «mentale snarveier» fører det fort til stereotypier (Illman, 2006). I svaret til G1 ser vi eksempel på *en idealisert andre* siden han viser et svært positivt bilde av at «de norske» kan mestre det som tilsynelatende er umulig; nemlig å feste hele natten og likevel få 6 på prøven neste dag.

Sammenligner vi J3 og G1 sine uttalelser, ser vi at de har to helt ulike perspektiver med tanke på Berrys interkulturelle forhold eller «intercultural relations» (2004, s. 177); J3 oppfordrer andre til ikke å ha tanker som «åh – eg kan 'kje det» i møte med vertssamfunnet, mens G1 inntar en helt annen posisjon gjennom å tenke at «det e ikkje så lett».

I et av intervjuene kommer dette rådet fra J2 rettet mot jenter:

Eg ville sagt at de burde ikkje vær redd for å snakka og på en måte bli mer åpen og ikkje bli innlukka (...) og gå ut av din komfort zone (...) og bli mer åpen og ikkje ha den holdningen eller tanken du hadde fra hjemlandet (...) eg va litt sånn innelukka i begynnelsen, men så blei eg åpnere. Men eg ville sagt at ikkje gå heilt ut, men åpne deg meir - for då e du på en måte inni samfunnet og ikkje udestengt og bare i din kultur – det at du har kontakt med folk gjør det lettere for deg å bli kjent med andre – og for andre å bli kjent med deg.

Her kommer det fram at J3 ser verdien av å beholde trekk fra hjemkulturen, samtidig som hun framhever at det er viktig å tilegne seg sider ved vertskulturen. Det at jenter må åpne seg mer framheves her som viktig; hvis ikke er faren for å bli isolert og marginalisert stor (Berry, 2004, s. 177). Det å tilpasse seg samfunnet rundt seg når man skal integrere seg, blir bemerket slik i et svar fra G2: «Du må tilpassa deg andre sin oppførsel – kanskje ikkje din e den riktige, men du må finne en måte å tilpassa deg på». Denne kommentaren er nok spesielt viktig for mange somaliske jenter som møter helt andre forventninger til atferd i majoritetssamfunnet enn det hjemkulturen deres tilsier (Qureshi, 2008, ss. 131-132).

Foreldres integrasjon

I en uttalelse knyttet til egen integrasjon, kommenterer J2 at hun er mer integrert enn foreldrene sine, og antyder at grunnen til dette er at de holder mer fast ved hjemkulturen:

De e ikkje heilt sånn fullstendig integrert, men de e åpne – i bynnelsen så hjalp de meg på en måte og integrera meg litt - men eg vil sei eg e meir integrert enn de, då. De holde fortsatt meir på kulturen enn det eg gjør – slik at eg og søstera mi ikkje

glømme kulturen og språket – og det synes eg e bra – det e viktig å holde på identiteten.

I møte med en annerledes vertskultur, gir det nok en trygghet for mange foreldre å holde fast ved sin hjemkultur. Noen opplever at hjemkulturen blir ekstra sentral i livene sine når de først blir oppmerksomme på kulturforskjeller, og ender opp med å tviholde på hjemkulturen mye sterkere enn da de bodde i hjemlandet. Her er det muligens relevant å nevne Barbers (1992) abstrakte begreper Jihad og McWorld, der man ikke bør lene seg for mye til noen av disse ytterpunktene i sin integrering, men prøve å finne en balanse. Det foreldrene til J3 gjør ved å holde fast ved hjemkulturen er helt klart viktig for integreringsprosessen i familien. Det uttrykkes at de også er åpne til vertskulturen. Dette indikerer at de forholder seg til impulser fra begge kulturene på en balansert måte uten at man havner i en av de ytre, marginaliserte «båsene» som Barbers jihad eller McWorld. J2 sier følgende: «Så hvis foreldrene e litt mer integrert og litt mer åpne, så kan de på en måte hjelpe barna sine. Ja – og få et litt nytt syn på samfunnet liksom». Et viktig poeng ved at foreldrene blir integrert og engasjerer seg i majoritetssamfunnet, er altså at de da forstå barna sine bedre. Her kan det også være relevant å vise hva Norges Idrettsforbund uttaler på sine nettsider om å inkludere immigrantfamilier i idretten:

Det overordnede målet med *Inkludering i idrettslag* er å bidra til økt deltakelse av nye grupperinger inn i lagenes ordinære aktivitetstilbud, gjennom å motvirke økonomiske og kulturelle barrierer, som kan være til hinder for deltakelse i ordinær idrettsaktivitet. Målgruppen er i hovedsak barn og unge med minoritetsbakgrunn med særskilt fokus på jentenes inkludering. Det er også et mål å øke innvandrerforeldres deltakelse og engasjement i idrettslag.²¹

Her ser man et ønske om å inkludere både barn og foreldre i idrettslag. Det blir bevilget ressurser (Det kongelige kulturdepartement, 2018) slik at også de med begrenset økonomi har mulighet til å delta i idrett. Fokus på å engasjere foreldrene er viktig slik at de også har mulighet til å bli integrert og at de ifølge J2 kan «hjelpe barna sine bedre», samt få «et nytt syn på samfunnet».

²¹ <https://www.idrettsforbundet.no/tema/inkludering-i-idrettslag/Tildskuddsordningen/>

Manglende integrasjon og marginalisering

Når det i intervjuene blir snakket om manglende integrering og hva det kan føre til, sier blant annet G1 følgende om somaliere i Oslo, som han mener forårsaker negative vinklinger knyttet til integrasjon: *«De e støkk med sine egne – og at de bryr seg så lite om alt rundt norske verdier, egentlig»*. Han viser et bilde på hva mangel på integrasjon innebærer: *«eg e enige i at de e – eller at me e dårlige te å integrera oss då, altså hvis nettopp komme fra landet og komme hit – de finne sine egne folk, så e det 10 ganger bedre enn det landet de komme fra – så tenke de Wow – kan eg ikkje bare ta de pengene å kosa meg og vær me mine egne – de bryr seg så lide om språk og jobb og heila pakkå.»* G1 viser tydelig at han tar avstand fra å motta økonomisk støtte uten vilje til selv å bidra. Han viser et ganske unyansert bilde av somaliere i Oslo, som jo har noe med stereotypier å gjøre (Illman, 2006). Likevel sier dette utsagnet noe om hvordan situasjonen er for en del nyankomne somaliere i Norge. Mange kommer fra en ikke-fungerende infrastruktur - til et velsmurt velferdssamfunn der «alle skal få». Utsagnet til G1 kan oppfattes som en stereotypi i måten han skjærer alle Oslo-somaliere over en kam. Denne negative holdningen hans beror nok på at han selv ikke ønsker å være en del av en stereotypi som tilsier at «alle» somaliere utnytter den norske velferdsstaten – som igjen kan være en sovepute som hindrer integrering.

J2 forteller at hun tidligere var med i idrett etter skoletid, men at skolearbeidet tar for mye av hennes tid nå: *«Eg har faktisk ikkje tid te å gå på masse etter skolen - eg gjekk i svømming i ungdomsskolen, så då va eg med, men nå går eg ikkje på någe»*. Det virker som om skolearbeid tas seriøst av J2, noe som så klart begrenser muligheten for hennes fritidsaktiviteter. I undersøkelsen «Ungdata 2017 nasjonale resultater» av ungdommers fritidsaktiviteter (Bakken) kommer det fram at en *skikkelighetstrend*, som har preget ungdomsgenerasjonene siden årtusenskiftet, har stagnert litt sammenliknet med tidligere tall. Likevel gjenspeiler funnene fra ungdomsundersøkelsen at det fremdeles er mange som bruker mye tid på lekser og høyere utdanning. Dette kan nok påvirke ungdommers prioriteringer slik at tidsbruk på fritidsaktiviteter må vike for skolearbeid. J2 passer nok inn i dette eksempelet, spesielt med tanke på at hun går på studiespesialisering i videregående skole og dermed har mye teoretisk lærestoff å bruke tiden på. Ifølge G3 tror han at hans foreldre vil gi følgende råd til nyankomne somaliske foreldre:

Fysst og fremst senda barna på fritidsaktiviteter, då, med norske barn -mine foreldre e opptatt av det – slik som eg har merka e det ein del foreldre som kanskje ikkje prioritere fritidsaktiviteter, då – like mye som de egentlig burde – det e jo den forteste

måden barnet lære seg språk kjappast mulig - udenom skolen selvfølgelig – og få seg venner, då.

Når man går i videregående skole er det nok begrenset hvilken innvirkning foreldre har på barnas integrasjonsprosess. G3 nevner at foreldrene hans er opptatt av at barna deltar i fritidsaktiviteter sammen med norsk barn, men at det ikke er tilfelle hos «ein del foreldre».

I samtale om hvem J4 holder seg mest sammen med, forklarer hun følgende: *«Du føle jo at du klikke mest med person som er fra samme land, for å si det sånn, for de snakke samme språk og skjønner bedre enn de som snakke norsk på ein måte - du vil liksom ikkje si mest på norsk»*. J4 viser gjennom flere kommentarer i intervjuet at hun har trukket seg tilbake fra «de norske» og er mest sammen med norsksomaliske venner. I dette utsagnet uttrykker hun at hun møter forståelse hos «de fra samme land», mens hun ikke vil «si mest på norsk». Basert på tidligere uttalelser fra henne, kan denne kommentaren forstås slik at hun ikke ønsker å vise så mye av sin kultur og identitet til de «norske» siden hun ofte må forsvare seg overfor dem. Det å ikke snakke norsk, kan kanskje også ha noe med språkkompetansen å gjøre. Som en kontrast til det J4 sier om å «ikkje si mest på norsk» kommer det fra G1 der han forteller om *«de så bor i ghetto i Oslo»: «Hvis du ikkje trengje snakka norsk på ein heile dag – då e det någe gale, liksom»*. Innstillingen til hvem man kommuniserer med i det daglige gjenspeiler gjerne hvilken holdning man har til «de andre» og hva det har å si for ens egen integrasjonsprosess. En uttalelse fra G4 viser hvilken holdning man kan innta i interkulturelle møter: *«Enten sette en seg i framsetet, eller så sette en seg bag – någen like seg best bag rattet»*. Denne billedlige kommentaren kom da vi hadde snakket om russetiden og hvordan man som muslim deltar i russens festkultur. Utsagnet til G4 sier noe om hvilken holdning eller posisjon man inntar i interkulturelle møter (Berry, 2004, s. 177). De marginaliserte sitter bakerst, eller er kanskje ikke med i russebilen i det hele tatt, mens de integrerte sitter i framsetet, kanskje også noen bak rattet. Dette utsagnet er nok G4 sin måte å fortelle at som sjåfør tar man del i feiringen uten å bryte regler ved å drikke -at man styrer selv hvilken måte man integrerer seg på.

Samhandling med andre er altså et sentralt moment med tanke på integrasjon. Berrys (2004, s. 177) akkulturasjonsstrategier kan tjene som en indikasjon på hvor noen (individ og samfunn) befinner seg i integrasjonsprosessen; om de er integrerte eller marginaliserte – eller befinner seg i en slags midtposisjon. Man må i hvert fall unngå at etniske minoriteter ser på seg selv som utenforstående og ikke deltakende i majoritetssamfunnet; en av deltakerne i undersøkelsen kom med følgende kommentar i en liten bisetning: *«Siden dette ikkje e mitt land»*. Det var

kanskje «a slip of the tongue», men likevel indikerer dette en slags annerledeshet som ikke bør høre hjemme i et multikulturelt samfunn.

Medborgerskap

I en av samtalene kommenterer J1 at hun ikke la merke til noen kulturelle forskjeller da hun var barn. Hun sier følgende om forskjeller mellom henne og andre «norske»: «*Når eg va yngre, så tenkte eg ikkje så mye på at liksom «eg e somalisk og de e norske» når me lekte sammen*». Her framgår det at for J1 var det enklere å ta del i sosiale relasjoner som barn. Kanskje grunnen kan være at barn ikke reflekterer over forskjellene på samme måte som de som er eldre gjør. Den opplevelsen som J1 nevner kan minne om Banks' (2016, s. 30) *multiple acculturation* når ulike etniske grupper samhandler og har en toveis gjensidig påvirkning der begge partene har like mye verdi.

Et råd til andre nyankomne somaliske ungdommer som skal finne seg til rette i Norge kommer fra G1: «*Delta i absolutt alt; aktiviteter, skole*». En slik holdning til deltakelse i samfunnet er en kontrast til diverse statistikker og oppslag om somalieres manglende integrasjon. En positiv vinkling på somalieres integrering kom nylig fram i en avisreportasje (Somaliske innvandrere er mer tilfredse enn andre innvandrere, selv om de har dårligst økonomi og bor trangest, 2017): «*Somaliske innvandrere er mer tilfredse enn andre innvandrere, selv om de har dårligst økonomi og bor trangest*». Her topper somaliere «tilfredshets-statistikken» blant ulike innvandrergrupper i Norge. Kjersti Stabell Wiggen, prosjektleder for levekårsundersøkelsen for innvandrerbefolkningen, peker på at somaliere skiller seg ut ved å ha færre psykiske og fysiske plager, og at de oppgir å være mindre ensomme enn andre innvandrergrupper. Følgende utdrag fra reportasjen viser noen grunner til denne positive tendensen blant somaliere i Norge: «*Man kan tenke seg at en av grunnene til at de er mer tilfredse, kan ha sammenheng med at de scorer høyt på de mer myke verdiene – de har et greit sosialt nettverk, er lite plaget med ensomhet og føler stor tilhørighet til det norske samfunnet*» (Somaliske innvandrere er mer tilfredse enn andre innvandrere, selv om de har dårligst økonomi og bor trangest, 2017). Denne positive holdningen og vilje til samfunnsdeltakelse kan lett gjenkjennes i noen av svarene til i undersøkelsen min. På spørsmål om hvordan de tror framtiden ser ut, gir J2 følgende svar: «*Eg har jobb - eg bor fortsatt i Norge - og eg tror eg har meir norske venner - fordi eg får meire venner av å jobbe*». I disse eksemplene ser vi at tanken på å kunne bidra som samfunnsborger blir ansett som viktig. Banks (2016) fire identifikasjonsmarkører kan nevnes her ved at man bør ha en

balanse mellom kulturell, nasjonal, regional og global identifikasjon. Han påpeker at en likeverdig kobling mellom disse identifikasjonene bør være til stede for at man skal kunne være en deltakende samfunnsborger. Da vil man ha funnet en balanse mellom verts- og hjemkulturen, samt at man føler seg hjemme både nasjonalt, regionalt og globalt. At man har bånd på forskjellige måter til disse siste dimensjonene, gjør at man er en fullverdig deltakende medborger.

I et svar fra G2 kommer denne deltakende holdningen tydelig fram:

Ikkje vær redd for å blanda seg med norske jenter og gutter. Du må ikkje ha fremmedfrykt, i hvert fall – det e vanskelig å ikkje ha det, men du burde ikkje ha det. Du burde ikkje ha någen fordomer om det norske folket sjøl om du har muslimsk bakgrunn – sjøl om du e somalier – bør egentlig bare hiva deg rett inn - og så læra deg språket. Du lære mye fra kulturen – mer en du tror – og de kan lære mye av deg.

Hvordan G2 ser at verts- og hjemkulturen hans kan ha en toveis påvirkning vitner om en integrasjonsprosess som har høy interkulturell forståelse. Det Banks (2016) viser i sin forskning rundt *civic citizenship* eller *medborgerskap* er at dette er mer enn integrasjon, som jo er målet for et individ i Berrys (2004, s. 177) akkulturasjonsstrategi. *Integrering* her jo et mer empatisk menneskesyn enn *assimilering*, som er plassert under integrering i rammeverket til Berry (ibid.). Assimilering er ifølge Berry å innrette seg etter majoritetsbefolkningens premisser – man må endre seg for å kunne fungere som en samfunnsborger. *Integrering* har elementer av assimilering i seg i og med at man i en viss grad må tilpasse sin kultur etter majoritetssamfunnets normer og verdier (Berry, 2004). Det er altså fremdeles et element av endring som må til for å kunne bli en del av et samfunn. Det Banks legger i *medborgerskap* er at begge parter i interkulturelle møter er likeverdige og at det er en gjensidig åpenhet. Utsagnet til G2 om at «*du lære mye fra kulturen – mer enn du tror – og de kan lære mye av deg*» gjenspeiler akkurat dette at normer og verdier fra begge kulturer er likeverdige i omgivelser preget av medborgerskap. Her er det snakk om åpenhet – at man ser på verts – og hjemkulturen som likeverdige – og at man må finne sin vei mellom disse. Respekt vises i begge retninger; et menneskesyn tilsynelatende fritt for fordommer og stigmatisering. Annerledeshet eller «den andre» har opphørt og man møtes med en holdning om at alle kan bidra. Her bør det nevnes at en forutsetning for å komme til et medborger-stadium som dette, beror nok på at det er en majoritetsbefolkning som også viser åpenhet.

En holdning som indikerer medborgerskap kommer også fram i en kommentar fra J3 om hvilke råd hennes foreldre vil gi til nyankomne foreldre: «*Eg tror hu (mor) ville sagt at du må*

bare prøve å delta og vær med ungen din på fritidsaktivitetene - og bli kjent med andre foreldre og bidra og liksom bare hive deg litt udi det». Her gjenspeiles en holdning om selv å være aktiv part i egen integrasjon. Åpenhet og dristighet må kanskje trenes på for noen, for dette skiller seg klart fra bildet av mer beskjedne, tilbakeholdne jenter – en atferd som er vanlig blant somaliske jenter ifølge et par svar i undersøkelsen og i faglitteratur (Qureshi, 2008).

I tillegg til at Norges idrettsforbund som nevnt viser at de ønsker å inkludere immigrantfamilier i idrettsaktiviteter, ser vi at også skolen tar tak i det multikulturelle landskapet. I høringsutkast (Utdanningsdirektoratet, 2018) for helt nye fagplaner i skolen²² er det noen såkalte «kjerneelementer» som skal implementeres i alle fag innen 2020. Her kommer det tydelig fram at emner som medborgerskap og livsmestring skal inn i tverrfaglige emner. Det uttrykkes blant annet at medborgerskap skal legge til rette for læring som styrker elevenes evne til å delta i demokratiske prosesser og fellesskap, og at dette dreier seg om hvordan de deltar og bidrar på ulike samfunnsarenaer. Det å delta, som J3 poengterer, blir altså fokusert på et par av arenaene som nevnes i intervjuene, nemlig skole og idrett. For å bli en del av samfunnet (ikke bare integrert) er det viktig at majoritetssamfunnet viser slik type åpenhet for at immigranter skal føle seg inkludert og bli medborgere.

Betydningen av bosted

Det kommer fram i flere svar i undersøkelsen at graden av integrasjon og samfunnsdeltakelse henger sammen med hvor man bor. J1 kommer med følgende kommentar om hvordan bosettingen fungerer: *«Det er litt rart. (...) Eg tror det e styrt på ein måte. Det e veldig mange somaliere her i Norge – så har de bare blitt plassert der og der».* I tillegg forteller G2 om sin oppvekst i en forstad til Stavanger der det ikke var andre somaliere enn han, noe som gjorde at han hadde mange norske venner. I sin forskning ser Høgmo (1998) på forskjeller mellom bygd, småby og by der det i bygdene kan være en felles bygdeidentitet med sterk sosial kontroll og skjult diskriminering. Her er det ofte et tydelig «vi-de»- samfunn som kan føre til varig og gjensidig fremmedfølelse. Der det er større befolkningstetthet som i småbyer eller byer, er befolkningen mer fragmentert og pluralistisk og dermed mindre sosial (ibid.). man vil kanskje tro at det er større grad av integrering og inkludering i tettere befolkede områder siden

²² Frist for å gi innspill på 3. og siste høringsutkast var 17. april 2018 (Utdanningsdirektoratet, 2018).

man er åpnere for forskjellige kulturer. I kommentaren til NOU-rapporten «Integrasjon og tillit» (2017) kan vi lese følgende om hvordan flyktninger blir fordelt med tanke på bosetting:

I utgangspunktet kan flyktninger som har fått opphold i Norge, bosette seg hvor de vil. Imidlertid har staten hatt en viss styring med bosettingen av flyktninger som kan skje over hele landet. Videre er det lagt vekt på at kommunene selv skal kunne bestemme om de vil bosette flyktninger, eventuelt hvor mange og hvilke flyktninger de ønsker å bosette. (2017, s. 47)

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har ansvaret for, i samråd med KS, å fordele flyktningene (...) Alle overføringsflyktninger bosettes gjennom avtale. De kommer direkte fra utlandet til kommunen. (2017, s. 48)

I rapporten «Forvaltningsrevisjon av integrering og bosetting» for Stavanger kommune (2016) står dette å lese om flyktningeboliger i Stavangerregionen:

I forbindelse med forvaltningsrevisjonen har vi utarbeidet et kart som viser at kommunen har lyktes med å spre flyktningeboligene til ulike deler av kommunen (...). Ut fra et integreringsperspektiv, hvor man antar at en høy konsentrasjon av flyktninger innenfor samme levekårssone vil vanskeliggjøre integreringen, må dette sies å være positivt. (2016).

Her indikeres det at man har oppnådd intensjonen i å spre flyktninger mest mulig i Stavangerregionen for å bidra til integrering. Her er det relevant å nevne at dette ikke er noen separat kartlegging av flyktninger etter nasjonalitet. Når det gjelder antall flyktninger i Stavangerregionen kan vi lese at «Stavanger kommune har høyest andel med 21,1 prosent, tett fulgt av Sandnes med 19,2 prosent. I 2014 ligger Rogaland over landsgjennomsnittet (15,8 prosent i Rogaland, mens landsnittet er på 14,9 prosent)» (2016, s. 18), og «For kommunene er bosetting av flyktninger i utgangspunktet en frivillig oppgave, men fra statlig hold blir det imidlertid uttrykt klare forventninger til kommunene. Stavanger kommune mottar jevnlig oppfordringer fra IMDI om bosetting av flykninger» (2016, s. 21).

I kart over kommunale boliger for flyktninger i Stavanger kommune (2016, s. 31) kan man se at flyktningene bor spredt godt utover i bydelene. Det uttrykkes at grunnlaget for plassering av slike boliger er basert på levekårsundersøkelser slik at man i størst mulig grad opprettholder tilstrekkelige tilbud i lokalsamfunnet. At det nok ligger en tanke om god spredning av kommunale boliger til flyktninger vises i følgende bemerkning fra G2 som kom til Norge som 2-åring: «*Eg tror eg va den einaste mørkhuda på heila trinnet (barneskolen), nesten, då integrere du deg, jo*». Dette utsagnet understreker at det å bo spredt blir ansett som positivt for integreringsprosessen.

Som en avrunding på emnet om medborgerskap og samfunnsdeltakelse, samt hvordan bosettingsmønster kan bidra til økt integrasjon, er denne kommentaren fra G2 fin å bruke: «*Eg e veldig komfortabel her – menneskene her e veldig gode folk - greie folk - skolen her e fantastiske for meg, så om eg får barn, så vil eg helst at de ska gå her hvis det fortsette å vær sånn så dette*». G2 gir uttrykk for å være velintegrert og trives svært godt i regionen - et godt utgangspunkt for en medborger.

6. KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan ungdommer med somalisk bakgrunn lever med to kulturer i Stavangerregionen. Jeg har sett på hvilke faktorer eller impulser utenfra som kan påvirke deres integrering og identitet, og hvordan disse ungdommene mestrer dette i hverdagen. I innledningskapitlet nevnte jeg at negative medieoppslag om somaliere kan være med på å forme majoritetssamfunnets holdninger til denne innvandrerguppen ved å «skjære alle over en kam» uten at nyansene kommer fram. Det kan dermed være ekstra utfordrende for somaliske immigrantungdommer å finne seg til rette mellom to kulturer. Hensikten med denne undersøkelsen er å se etter svar som viser flere nyanseskjeller enn det som gjerne blir presentert i media. Gjennom kvalitative intervjuer med de unge somalierne i undersøkelsen, har jeg prøvd å få fram aspekter ved deres integrasjonsprosess og hvordan de har funnet sin identitet i samfunnet rundt dem. Ulike faktorer som er med på å forme deres identitet har vært sentralt i undersøkelsen, noe som nok kan være utfordrende med så mange impulser å forholde seg til.

Jeg har i denne oppgaven problemstillinger som tar utgangspunkt i disse vinklingene. Her vil jeg først oppsummere de viktigste oppdagelsene jeg har kommet fram til i undersøkelsen. Deretter vil jeg forsøke å se hvordan veien videre kan bli gjennom å diskutere medborgerskap som del av immigranters integreringsprosess og hvilke tiltak som kan tenkes å bedre integreringen av somaliere i Norge.

Somaliungdommene uttrykker i svarene sine at de ikke identifiserer seg med det negative bildet av somaliere som kommer fram i media. De fleste viser gjennom sine svar at de er velintegrerte, og de mener det er annerledes her i Stavangerregionen enn i Oslo. Flere av deltakerne bemerker at det er bedre mulighet for å bli integrert i Stavangerregionen enn det er for somaliere i hovedstaden. Noen av dem opplyser at de har vært i «lille Somalia» i Oslo og

mener at det å bo så mange somaliere samlet på et sted vanskeliggjør integrering. I flere av svarene trekkes det fram positive tiltak som tilrettelegger for integrering. At par av deltakerne nevner at bosettingsmønsteret i Stavangerregionen er annerledes enn i Oslo. Her kommer det fram at om man bor i et område der man har mulighet til å få norske venner, så vil integreringen gå mye fortere. Det nevnes også at gjennom å være på besøk hjemme hos hverandre og se hvordan hverdagen fungerer hos andre, bidrar det til at man forstår hvordan andre lever. Gjennom norske venner vil man også lære språket fort, noe som de fleste sier er viktig for å bli integrert. Noe som kommer fram i de fleste intervjuene er at det skapes et skille mellom somaliungdommene og majoritetsungdommene når de er i videregående. Flere sier at de i oppveksten har hatt flest norske venner, men at de nå har flest somaliske venner.

Hos de fleste somaliungdommene blir det påpekt at skolen innehar interkulturell kompetanse. Det blir bemerket at de føler seg godt ivaretatt, og morsmåleksamen trekkes fram som et positivt eksempel på interkulturell kompetanse fra skolens side. Det blir kommentert at morsmåleksamen kan gi mange mulighet til en ekstra god karakter. I tillegg påpekes det av et par av deltakerne at flere skoler har tilrettelagte klasser for utenlandske elever i videregående skole, der de får ekstra hjelp til å lære norsk.

Fritidsaktiviteter trekkes fram som en god måte å bli integrert og inkludert på. Flere av deltakerne vil anbefale nyankomne somaliere til å delta i fritidsaktiviteter for å få seg venner, lære seg språket og bli kjent med den norske kulturen. Det blir også nevnt at «de andre» på den måten får mulighet til å bli kjent med «de somaliske», slik at det blir mulighet til å øke interkulturell kompetanse på begge hold.

I fritiden sier flere av deltakerne at de er - eller har vært - aktive gjennom organisert idrett. I overgangen fra ungdomsskolen til videregående skole, sier flere at de sluttet med organisert idrett og grunngir dette med at det tok for mye tid fra skolearbeid. I et av svarene kommer det fram at selve bekledningen på laget ble litt vanskelig å forholde seg til. Vedkommende sier hun selv ønsket et økt fokus på å følge muslimske regler i livet sitt, noe som ble utfordrende å kombinere med lagets drakter og annet treningstøy.

De fleste sier de har mange norske venner og forteller at de får spørsmål om sin kultur og religion. Flere av somaliungdommene sier det er viktig å svare skikkelig på spørsmål de får om nettopp disse emnene, for på den måten kan det føre til økt forståelse mellom kulturene. Svarene viser at det er ulik oppfatning av hvordan de opplever spørsmål rettet mot sin egen kultur. Blant annet uttrykker en av deltakerne at det er viktig å gi skikkelige svar på spørsmål

rettet mot ens kultur, for gjennom å snakke sammen kan «de andre» få svar som de kanskje ellers ville ha formet selv. En av deltakerne sier at han synes han får for få spørsmål rettet mot sin kultur, og kunne ønske at folk turte stille flere spørsmål. Han sier at folk trolig er redde for å stille for nærgående spørsmål. Et par av jentene sier at det kan bli for mye mas fra andre om kulturforskjeller. Den ene sier at hun blir irritert når noen tillater seg å komme med kritikk når de mottar svar fra henne. Hun sier at «de andre» synes at de muslimske reglene er for strenge, og at de stiller seg tvilende til at hun selv har valgt å bære hijab. I et par av samtalene bemerkes det også at det er mye enklere for gutter å bli integrerte siden de kan gå med samme klær som majoritetssamfunnet.

På spørsmål som gjelder deres identitet, trekker de fleste fram det å være muslim som en viktig faktor. Flere kommenterer hvordan det har vært å ha en annen religion enn de fleste andre rundt seg i oppveksten, og påpeker at så lenge foreldrene har kommunisert med andre voksne om tilrettelegging av måltider som følger islams regler ved for eksempel ramadan eller bursdager, har det gått helt fint. Flere av ungdommene sier at foreldrene ønsker at barna deres skal integreres, men at de også ønsker å holde på somalisk kultur gjennom blant annet språk og religion. Noen bemerker også at det i perioder har vært slik at foreldrene synes barna skal være mer med somaliske barn og unge for å øke fokuset på den somaliske kulturen. Spesielt under ramadan er det flere som sier de får råd om å holde seg mest med andre muslimer slik at det blir enklere å holde fasten. Ei av jentene, som har familie med lang botid i Norge, kan fortelle at når foreldrene snakker til henne på somalisk, svarer hun på norsk. Hun påpeker at hun beundrer foreldrene for å prøve å holde på den somaliske kulturen, men sier at det ikke alltid er så vellykket.

I flere av samtalene uttrykker de fleste ungdommene at de har et nært forhold til sin somaliske kulturbakgrunn, og at de er enige i rådene de får av foreldrene om hvordan de bør balansere livet mellom to kulturer. Flere peker på at det er viktig for nyankomne somaliere å ha noen som kan vise dem vei i det nye majoritetssamfunnet. En av deltakerne nevner at det er somaliere i sentrale samfunnsposisjoner i Stevangerområdet, blant annet ved universitetet, sykehuset og i politikken som han mener kan være hjelpelige overfor andre somaliere som skal finne seg til rette.

I forbindelse med planer for framtiden, sier alle deltakerne at de skal studere videre etter videregående skole. Noen opplyser at de vil studere videre i Stavanger, og begrunner dette med nærhet til familien. For noen av ungdommene er planen å flytte til andre byer for å studere videre. Et par av ungdommene svarer litt vagt om framtiden – de vet ikke helt hvordan

den ser ut med tanke på jobb og familie. I et par av svarene kommer det tydelig fram at det er mor som gir flest råd om videre utdanning og yrkeskarriere.

Et nøkkelpoeng som kommer fram i de fleste svarene er at somaliungdommene ikke vil bli sett på som en ensartet gruppe, noe de bemerker ofte skjer i negative oppslag i media. Flere uttrykker at de ønsker å bli behandlet som individuelle personer som har sine særpreg, på lik linje med andre. I noen av svarene blir det også vist til at det er store forskjeller mellom somaliere i Oslo, som de sier ikke er så godt integrerte, og somaliere i Stavangerregionen som de sier er godt integrerte. I et av svarene blir det tydelig poengtert et ønske om at nyansene må fokuseres mer, og her framheves det også at det er mange nyanseforskjeller blant somaliere både i Stavangerregionen og i Oslo. Her blir det altså behørig bemerket at man må nyansere og se på selve individet, og ikke «male alle med samme børste».

Veien videre

Gjennom prøvelser som krig og flyktningetilværelse, har livet antakelig vært hard for mange somaliske immigranter. I møte med vårt velferdssamfunn har det nok for en del vært noen utfordringer som det fremdeles må jobbes med på «begge sider» i integreringsprosessen. Det er interessant å spore en holdning i noen av svarene som tydelig viser hvem de ønsker å ha som rollemodeller. De som vokser opp i Stavangerregionen er kanskje en «globalisert» variant av somaliske ungdommer i Norge; de fleste deltakerne i undersøkelsen min påpeker at de ikke identifiserer seg med «de i Oslo» som ikke integrerer seg i det norske samfunnet. Folk med somalisk kulturbakgrunn som har høy utdanning og sitter i sentrale stillinger innen utdanning, helse og det politiske livet blir i undersøkelsen trukket fram som viktig for andre som skal integrere seg. Disse fungerer nok også som gode rollemodeller for de somaliske immigrant-ungdommene som er på vei inn i høyere utdanning og yrkesliv. Her har Banks et viktig bidrag inn i videretenkningen av hvordan vi møtes på tvers av kulturer; «multicultural citizenship» innebærer at immigranter beholder språk og kultur samtidig som de utøver sine borgerrettigheter fullt ut på ulike arenaer i samfunnet. Det jeg forstår fra samtalene jeg har hatt med somaliungdommene, er at de er svært opptatt av å holde på morsmålet og kulturen, noe majoritetssamfunnet må ta inn over seg og respektere som likeverdig.

Med fare for selv å bli unyansert her, er det viktig å trekke fram en av stemmene som minner oss om at det er viktig å se nyansene – og ikke «male alle med samme børste». Mangel på

nyanser kommer fram i noen av intervjuene ved at det foregår en indre stigmatisering av egen immigrantgruppe ved framstillingen av forskjeller mellom «vi» og «de i Oslo».

Det er optimistisk også å lese medieoppslag som tar for seg positive sider ved somaliere i Norge, som for eksempel at de trives godt til tross for at mange lever trangt og har dårlig råd. Kanskje slike medieoppslag kan bidra til at det kollektivistiske og individualistiske aspektet smeltes litt sammen, slik at man oppnår en bedre forståelse overfor hverandres kulturer. I en globalisert, multikulturell verden bør det være åpenhet nok til å se hva som er styrken hos «de andre». Gjennom inkludering og medborgerskap både i nye læreplaner og gjennom idrettslag, ser det ut til at disse arenaene eller omgivelsene virkelig følger med på den globaliseringsprosessen landet har vært igjennom med migrasjon, og bidrar til at alle har mulighet til å ta del i et multikulturelt samfunn. Dette vil forhåpentligvis kunne føre til et mer inkluderende samfunn som er åpent for ulike nyanser og individuelle forskjeller, der medborgerskap blir en naturlig del av interkulturelle møter mellom folk.

Bibliografi

- Ali, H. M. (2017, 03. 27.). *Universitas*. Hentet 04. 08., 2018 fra <http://universitas.no/magasin/62261/a-vaere-en-ung-muslim-i-norge-er-ofte-som-a-leve>
- Assal, M. A. (2005). Somaliere og sudanere i Norge og spørsmålet om religiøs autentisitet. I H. I. Markussen, & R. J. Natvig, *Islamer i Norge* (ss. 63-82). Uppsala og Bergen: Swedish Science Press og Universitetet i Bergen.
- Bakken, A. (2017). *Ungdata 2017 Nasjonale resultater*. Oslo: NOVA.
- Banks, J. A. (2016). Civic Education in the Age of Global Migration. I J. A. Banks, M. M. Suárez-Orozco, & M. Ben-Peretz, *Global Migration, Diversity, and Civic Education. Improving Policy and Practice* (ss. 29-52). New York: Teachers College Press.
- Barber, B. (1992, 03.). *Jihad vs. McWorld*. Hentet 03. 27., 2018 fra The Atlantic: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1992/03/jihad-vs-mcworld/303882/>
- Berry, J. W. (2004). Fundamental Psychological Processes in Intercultural Relations. I D. Landis, J. M. Bennett, & M. J. Bennett, *Handbook of Intercultural Training* (ss. 166-216). London: Sage Publications Inc.
- Blindheim, A., & Ringheim, G. (2013, 06. 10.). *Somaliere har vanskeligere for å bli integrert enn andre*. Hentet 03. 17., 2018 fra Dagbladet.no: <http://www.dagbladet.no/nyheter/somaliere-har-vanskeligere-for-a-bli-integrert-enn-andre/62817906>
- Bore, L., Djuve, A., & Tronstad, K. R. (2013). *Etnisk mangfold og likestilling i arbeidslivet: En kunnskapsstatus*. Oslo: FAFO. Hentet 04. 20., 2018 fra <https://www.faf.no/images/pub/2013/20301.pdf>
- Brislin, R. (1981). *Cross-cultural encounters. Face to face interaction*. Elmsford, NY: Pragamon.
- Buber, M. (1970). *I and Thou*. (W. Kauffman, Overs.) New York: Charles Scribner's Sons.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A BlackFeminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, ss. 139- 167. Hentet fra <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=uclf>
- Dahl, Ø. (2013). *Møter mellom mennesker; Innføring i interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Det kongelige kulturdepartement. (2018, 01. 08.). *Tilskuddsbrev - Inkludering i idrettslag 2018*. Hentet fra idrettsforbundet.no: <https://www.idrettsforbundet.no/contentassets/1a4771d5c5b948a5a6e309f88d3c02b9/2018-inkludering-i-idrettslag-tilskuddsbrev-fra-kud.pdf>
- Drønen, T. S. (2011). Professor Dahl og interkulturell kommunikasjon. I T. S. Drønen, K. Fretheim, & M. Skjortnes, *Forståelsens gylne øyeblikk* (ss. 17-31). Bergen: Fagbokforlaget.

- Drønen, T. S. (2013). Globalisation, Pentecoastalism, and Islam in Northern Cameroon. Megachurches in the making. I T. S. Drønen, *Africa and Religion in a Globalised World* (ss. 13-36). Boston: Brill Leiden.
- Eriksen, T. H. (1993). Typisk norsk. Norge. Hentet 01. 27., 2018 fra <http://hyllanderiksen.net/Typisk.html>
- Eriksen, T. H. (2008). *Globalisering: Åtte nøkkelbegreper*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Everett, E. L., & Furuseth, I. (2012). *Masteroppgaven Hvordan begynne og fullføre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fandrem, H. (2011). *Mangfold og mestring i barnehage og skole*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Fangen, K. (2008). *Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- FN-sambandet. (2016, 01. 13.). *Somalia*. Hentet fra FN.no: <https://www.fn.no/Land/Somalia>
- Friberg, J. H. (2018, 01. 27.). *Når aktivering blir ydmykelse. En studie av møtet mellom somaliske innvandrere og NAV*. Hentet fra FAFO.no: <http://www.faf.no/images/pub/2014/20390.pdf>
- Førde, K. E. (2008, 03. 03.). *Hva er det med somalierne?* Hentet 03. 01., 2018 fra Forskning.no: <https://forskning.no/innvandring-religion-kjonn-og-samfunn-sosiologi/2008/04/hva-er-det-med-somalierne>
- Gadamer, H.-G. (2010). *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Pax forlag.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gustafsson, J. (2004). Textual Boundary Explorations: Positioning Self and Others as Actors in Global Charity. I M. Blasco, & J. Gustafsson, *Intercultural Alternatives* (ss. 155-191). Holbæk, Denmark: Copenhagen Business School Press.
- Göle, N. (2017). *The Daily Lives of Muslims*. London: Zed Books Ltd.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (2004). *Feltmetodikk: grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Hauge, A.-M. (2007). *Den felleskulturelle skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Høgmo, A. (1998). *Fremmed i det norske hus*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Illman, R. (2006). Stereotypes: The Symbolic Image of the Other. I Ø. Dahl, I. Jensen, & P. Nynäs, *Bridges of Understanding* (ss. 101-113). Oslo: Unipub.
- Imsen, G. (2005). *Elevens verden* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Integrerings - og mangfoldsdirektoratet. (u.d.). *Integreringen i Rogaland fylke*. Hentet 03. 22., 2018 fra IMDi.no: <https://www.imdi.no/tall-og->

statistikk/steder/F11/befolkning/befolkning_opprinnelsesland/enkeltaar/@\$u=personer
;\$y=2009;\$cmp=F03;landbakgrunn=%24all

- Kasin, O. (2008). Flerkulturell - hva er det og hvem er de? I A. M. Otterstad, *Profesjonsutøvelse og kulturelt mangfold - fra utsikt til innsikt* (ss. 55-77). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kruger, K. (2017, 04. 24.). *Society; Interview with the French-Turkish sociologist Nilufer Gole*. Hentet 03 02, 2018 fra Quantara.de: <http://en.quantara.de/content/interview-with-the-french-turkish-sociologist-nilufer-gole-islam-is-taking-root-in-europe?nopaging=1>
- Landis, D., Bennett, J. M., & Bennett, M. J. (2004). *Handbook of Intercultural Training*. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc.
- NAFO. (2013, 11. 11.). *Morsmål som fremmedspråk*. Hentet 04 14, 2018 fra NAFO.no: <http://morsmal.no/videregaende-opplaering/morsmal-som-fremmedsprak>
- NAFO. (2018). *Særskilt språkopplæring*. Hentet fra NAFO.no: <http://nafo.hioa.no/videregaende/saerskilt-sprakopplaering/>
- NOU 2017:2. (2017). *Integrasjon og tillit. langsøktige konsekvenser av høy innvandring*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/c072f7f37da747539d2a0b0fef22957f/no/pdf/s/nou201720170002000dddpdfs.pdf>
- NRK. (2017, 02. 26.). *Trygdekontoret*. Hentet 03. 20., 2018 fra NRK.no: <https://tv.nrk.no/serie/trygdekontoret/MUHH48000216/sesong-11/episode-1>
- Næsheim, H. N. (2016, 12. 14.). *Arbeid – mål og arena for integrering*. Hentet fra SSB.no: <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/arbeid-mal-og-arena-for-integrering>
- Olsen, B. (2017, 10. 02.). *Innvandrere i og utenfor arbeidsmarkedet*. Hentet 03. 16., 2018 fra SSB.no: <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/innvandrere-i-og-utenfor-arbeidsmarkedet>
- Olsen, T., Husøy, E., & Stokke, O. (2017, 11. 28.). *Somaliske innvandrere er mer tilfredse enn andre innvandrere, selv om de har dårligst økonomi og bor trangest*. Hentet 03. 16., 2018 fra Aftenposten.no: https://www.aftenposten.no/norge/i/KvVzME/Somaliske-innvandrere-er-mer-tilfredse-enn-andre-innvandrere_-selv-om-de-har-darligst-okonomi-og-bor-trangest
- Otterstad, A. M. (2008). *Profesjonsutøvelse og kulturelt mangfold*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pollock, D. C., & Reken, R. E. (2001). *Third Culture Kids. Growing up among Worlds*. Boston: Nicolas Brealey Publishing.
- Pollock, D. C., & Reken, R. E. (2003). *Hvor er hjemme?* (A. M. Vestbakke, Overs.) Otta: Lunde forlag.
- Qureshi, N. A. (2008). Beskrivelser av oppdragelse: utslag av definisjonsmakt og eurosentrisme? I A. M. Otterstad, *Profesjonsutøvelse og kulturelt mangfold - fra utsikt til innsikt* (ss. 127-148).

- Rangnes, H. K. (2017, 02. 20.). *Mener NAV er en sovepute for mange somaliere*. Hentet 03. 27., 2018 fra NRK.no: <https://www.nrk.no/kultur/mener-nav-er-en-sovepute-for-mange-somaliere-1.13383773>
- Repstad, P. (2007). Kvalitative intervjuer. I P. Repstad, *Mellom ærhet og distanse* (ss. 76-102). Oslo: Universitetsforlaget.
- Robertson, R. (1995). Glocalization: Time - Space and Homogeneity - Heterogeneity. I M. Featherstone, S. Lash, & R. Robertson (Red.), *Global Modernities* (ss. 25-44). London: Sage.
- Rogaland Revisjon IKS. (2016, 03). *Forvaltningsrevisjon av integrering og bosetting*. Stavanger: Stavanger kommune. Hentet 03. 24., 2018 fra <http://www.rogaland-revisjon.no/Userfiles/Sites/files/RR%20Stavanger%202016%20%20Integrering%20og%20bosetting.pdf>
- Roy, A., & Starosta, W. J. (2001). Hans-Georg Gadamer, Language and Intercultural Communication. I A. Roy, & W. Starosta, *Language and Intercultural communication* (ss. 6-20). Washington DC: Human Communication Studies, Howard University.
- Rugkåsa, M. (2008). Majoriteten som premissleverandør i "flerkulturellt" arbeid. I A. M. Otterstad, *Profesjonsutøvelse og kulturelt mangfold - fra utsikt til innsikt* (ss. 78-95). Oslo: Universitetsforlaget.
- Salo-Lee, L. (2006). Intercultural Competence Research: Focuses and Challenges. I I. J. Øyvind Dahl, *Bridges of Understanding Perspectives on Intercultural Communication* (ss. 129-140). Oslo: Unipub forlag/Oslo Academic Press.
- Schirato, T. (2003). The Global Subject and Culture. I T. Schirato, *Understanding Globalization* (ss. 131-160). London: Sage.
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction* (2. utg.). London: Palgrave.
- Slettholm, A. (2016, 05. 09.). *4 av 5 somaliske innvandrerkvinner er uten jobb - SSB mener integreringen «går rimelig bra»*. Hentet 03. 17., 2018 fra [Aftenposten.no: https://www.aftenposten.no/norge/i/wExy1/4-av-5-somaliske-innvandrerkvinner-er-uten-jobb---SSB-mener-integreringen-gar-rimelig-bra](https://www.aftenposten.no/norge/i/wExy1/4-av-5-somaliske-innvandrerkvinner-er-uten-jobb---SSB-mener-integreringen-gar-rimelig-bra)
- Statistisk Sentralbyrå [SSB]. (2018, 03. 05.). *Innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre*. Hentet fra Statistisk sentralbyrå: <https://www.ssb.no/innvbef>
- Steinkellner, A. (2012, 12. 11.). *Norges innvandrere - både høyt og lavt utdannet*. Hentet 04. 01., 2018 fra SSB.no: <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/norges-innvandrere-baade-hoyt-og-lavt-utdannet>
- Steinkellner, A. (2017, 06. 26.). *Hvordan går det med innvandrere og deres barn i skolen?* Hentet 03. 29., 2018 fra SSB.no: <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/hvordan-gar-det-med-innvandrere-og-deres-barn-i-skolen>
- Stier, J. (2006). Internationalisation, intercultural communication and intercultural competence. *Journal of Intercultural Communication*(11), ss. 1- 12. Hentet 01. 26., 2018 fra <https://www.immi.se/intercultural/nr11/stier.pdf>

- Thagaard, T. (2009). Det vitenskapsteoretiske grunnlaget for kvalitativ metode. I T. Thagaard, *Systematikk og Innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Utdanningsdirektoratet. (2018, 03. 05.). *Tverrfaglige temaer*. Hentet fra Høring udir: <https://hoering.udir.no/Hoering/v2/197?notatId=344>
- Wang-Naveen, M. (2008, 02. 08.). *Debatt "Hva er galt med somaliere?"*. Hentet 03. 01., 2018 fra Aftenposten.no: <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/O3Ozw/Hva-er-galt-med-somaliere>
- Williams, R. (1980). *Culture and Materialism: Selected Essays*. London: Verso.
- Østby, L. (2016, 05. 09.). *Bedre integrert enn mor og far*. Hentet 27. 03., 2018 fra SSB.no: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/bedre-integrert-enn-mor-og-far>
- Ådna, G. M. (2015). Muslimske familier - noen kulturelle og religiøse eksempler. I E. Klipperberg, *Når verden banker på; Nye utfordringer for profesjonsutøvelse* (ss. 159-184). Bergen: Fagbokforlaget.

Vedlegg: Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

«**Interkulturell kompetanse blant somalisk ungdom i skole og fritid**».

Bakgrunn og formål

Hvordan elever fra Somalia takler kulturforskjeller, hvordan andre forholder seg til elevene, og hvilken innvirkning dette kan ha på elevenes integrasjon, er noe jeg som lærer ønsker å få bedre innsikt i. Jeg har derfor valgt problemstillingen: *Hvordan møter somalisk ungdom det norske samfunnet og hvilke faktorer påvirker deres integrasjon?* Jeg ønsker å intervju somaliske jenter og gutter i videregående skole som har ulik botid i Norge. Prosjektet er en del av en erfarings-basert masterstudie ved VID vitenskapelige høgskole som jeg tar ved siden av min jobb som lærer.

Det å tilegne seg kunnskap om hvilke utfordringer elever fra Somalia kan ha ved det å leve mellom to kulturer i Norge, kan bidra til økt innsikt og interkulturell kompetanse, noe jeg kan ha nytte av i min jobb som lærer.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Målet er å foreta et fokusgruppeintervju i en gruppe på 8 elever, samt individuelle intervjuer i tillegg. De jeg ønsker å intervju er elever i videregående skole. Intervjuet i fokusgruppen vil ta ca. 1 time, mens enkeltintervjuene vil ta ca. ½ time. Med godkjenning fra de som er med i intervjuene (informantene) vil jeg bruke lydbåndopptaker og transkribere intervjuene i etterkant. Spørsmålene vil omhandle hvordan det er for somalisk ungdom å leve mellom to kulturer.

Den informasjonen jeg vil trekke inn i masterstudiet er ene og alene basert på de opplysninger jeg innhenter gjennom intervjuer.

Hva skjer med informasjonen jeg innhenter?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Intervjuene blir anonymisert, og navnene på deltakerne vil ikke bli brukt. Det vil kun være prosjektleder (Anne Gro Rue) og studieveileder (Ellen Veia Rosnes) som vil ha tilgang til personopplysningene. Personopplysninger, navneliste og opptak vil bli lagret nedlåst og adskilt fra øvrige data for å ivareta informantenes anonymitet.

Prosjektet skal etter planen avsluttes våren 2018. Personopplysninger og opptak vil bli ødelagt/slettet etter avsluttet prosjekt.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert/slettet.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, vennligst ta kontakt med:

Anne Gro Rue mob.+4799030517 (prosjektleder)

Ellen Veia Rosnes: +47 51516223/+47 41144476 (veileder på studiet)

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Dato og signatur av prosjektdeltaker)

Vedlegg: Intervjuguide fokusgruppe

Intervjuguide, fokusgruppe.

Med utgangspunkt i problemstillingene tenker jeg å anvende følgende spørsmål i intervju av fokusgruppe.

<p>Problemstilling: Hvordan møter somalisk ungdom det norske samfunnet, og hvilke faktorer påvirker deres integrasjon?</p> <p>a. Hvordan er det for somaliske innvandrerungdommer å vokse opp med to kulturer?</p> <p>b. I hvilken grad opplever unge somaliske immigranter interkulturell kompetanse fra omgivelsene, og hvordan ser de på sin egen interkulturelle kompetanse?</p>	<p>Intervjuguide: Jeg tenker at jeg vil stille ganske åpne spørsmål, for så å komme med oppfølgingsspørsmål der det er naturlig.</p> <ol style="list-style-type: none">1. Hvordan er livet mellom to kulturer?<ul style="list-style-type: none">• Hva gjør dere i fritiden? Hvem er dere sammen med?• Hvordan har dere det på skolen? Hvem er dere mest sammen med der?• Får dere råd av foreldre om det å leve mellom to kulturer? Hvilke?2. Hvordan vil dere si at skolen møter dere som er fra Somalia?<ul style="list-style-type: none">• Hvordan opplever dere den måten dere blir møtt på?• Hva kunne dere ønske at andre visste om dere for evt. å bedre kulturforståelse?• På hvilken måte kan dere selv bidra til økt forståelse?3. Det har vært en del fokus på somaliere i media som dere kanskje kjenner til (vise til noen artikler og innslag). Hva synes dere om den måten somaliere blir framstilt på?4. Hvordan oppfatter dere det norske samfunnet?<ul style="list-style-type: none">• Hva gjør dere for å delta i det norske samfunnet?• Hvordan ser du for deg livet ditt i Norge om 10 år? Noen endringer?• Hvilke råd vil du gi til nyankomne somaliske ungdommer som skal finne seg til rette i Norge?• Hvilke råd tror du foreldrene deres ville ha gitt til foreldrene til disse ungdommene om det å oppdra barn mellom to kulturer?
---	--

Vedlegg: Intervjuguide, individuelle intervju

Intervjuguide. Individuelle intervjuer, juni 2017

<p>Problemstilling: Hvordan møter somalisk ungdom det norske samfunnet og hvilke faktorer påvirker deres integrasjon?</p> <p>a. Hvilke typer utfordringer møter somaliske ungdommer i det å vokse opp med to kulturer?</p> <p>b. I hvilken grad opplever somalisk ungdom interkulturell kompetanse i skolen (ledelse, lærere og medelever), og hvordan har fokus/manglende fokus på dette innvirkning på deres integrasjon?</p> <p>c. Hvilke faktorer virker inn på somaliske ungdommers interkulturelle kompetanse?</p>	<p>Intervjuguide:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Hvordan er livet mellom to kulturer? Styrke? Utfordringer?<ul style="list-style-type: none">• Hva gjør du i fritiden? Hvem er du sammen med?• Hvordan har du det på skolen? Hvem er du mest sammen med der?• Får du råd av foreldre om det å leve mellom to kulturer? Hvilke?• Kjønnssrollemønster; forventninger til det å være jente/gutt fra norsk/somalisk hold?2. Hvordan vil du si at skolen møter deg som har somalisk bakgrunn?<ul style="list-style-type: none">• Hvordan opplever du den måten du blir møtt på?• Hva kunne du ønske at andre visste om deg/din kiltur for evt. å bedre kulturforståelse?• På hvilken måte kan du selv bidra til at andre kan forstå din kulturbakgrunn bedre?3. Det har vært en del fokus på somaliere i media som du kanskje kjenner til (vise til noen artikler og innslag). Hva synes du om den måten somaliere blir framstilt på?4. Hvordan oppfatter du det norske samfunnet?<ul style="list-style-type: none">• Hva gjør du for å delta i det norske samfunnet?• Hvordan ser du for deg livet ditt i Norge om 10 år? Noen endringer?• Hvilke råd vil du gi til nyankomne somaliske ungdommer som skal finne seg til rette i Norge?• Hvilke råd tror du foreldrene dine ville ha gitt til nyankomne foreldre om det å oppdra barn mellom to kulturer?
---	---

Vedlegg: Tidspunkt for kvalitative intervjuer

Her er en oversikt over når intervjuene av deltakerne ble holdt.

Fokusgruppe-intervju 16. mai 2017

J1 intervjuet 16. juni 2017

J2 intervjuet 16. juni 2017

J3 intervjuet 15. juni 2017

J4 intervjuet 16. juni 2017

G1 intervjuet 15. juni 2017

G2 intervjuet 15. juni 2017

G3 intervjuet 16. juni 2017

G4 intervjuet 15. juni 2017